Güncel
Siyasi
Meseleler

ŞÜKRÜ ARGIN

KRİZDEN ÖNCE, KRİZDEN SONRA:

YAŞLANAN İNSANLIK, GENÇLEŞEN KAPİTALİZM

SÖYLEŞİ: OSMAN AKINHAY

agorakitaplığı

ŞÜKRÜ ARGIN

1961, Akhisar doğumlu. Yazıları ağırlıklı olarak *Birikim* dergisinde yayınlandı. Yazılarının bir kısmı *Nostalji ile Ütopya Arasında* başlığıyla İletişim Yayınları'nca kitaplaştırıldı. Halen Antalya'da yaşıyor.

OSMAN AKINHAY

1960, İzmir, Ödemiş doğumlu. *Gün Ağarmasa* (2002) ve *Ölüme Bakmak* (2005) adlı iki romanı, Mehmet Uğur'la yaptığı *Müzakerelerden Üyeliğe: AB-Türkiye Gündemindeki Sorunlar* (2005) adlı bir söyleşi kitabı var. Agora Kitaplığı ile *Mesele* kitap dergisinin editörü.

Şükrü Argın

Krizden Önce, Krizden Sonra: YAŞLANAN İNSANLIK, GENÇLEŞEN KAPİTALİZM

Söyleşi: Osman Akınhay

a
agorakitaplığı

Güncel Siyasi Meseleler 5

Krizden Önce, Krizden Sonra:
Yaşlanan İnsanlık, Gençleşen Kapitalizm
Şükrü Argın

Söyleşi: Osman Akınhay
Kapak tasarım: Mithat Çınar
Mizanpaj: Sibel Yurt

© 2009, Şükrü Argın
© 2009; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Agora Kitaplığı'na aittir.

Birinci Basım: Mart 2009
ISBN: 978-605-103-031-9

Baskı ve Cilt: İdil Matbaacılık
Tel: (0212) 674 66 78

AGORA KİTAPLIĞI
Gümüşsuyu Mahallesi Osmanlı Yokuşu,
Muhtar Kâmil Sokak No: 5/1 Taksim/İSTANBUL
Tel: (0212) 243 96 26-27 Fax: (0212) 243 96 28

İÇİNDEKİLER

Sunuş vii

1) Pan-Kapitalizm Çağında Siyasetin Buharlaşması 1

2) 'Reel' Sosyalizmin Çöküşü ve
Anarşizmin Önündeki Açık Yol 21

3) 'Militan'dan 'Aktivist'e: Soldaki Sinizm 53

4) 'Çatı Partisi' Girişimi Vesilesiyle:
Solda/Siyasette Temsil Krizi 77

5) Katılımcı Siyaset: Sol Kendi Adına Konuşmalı 109

6) Neo-Liberal İdeolojik Hegemonya,
'Piyasa'nın Ardına Gizlenen Kapitalizm 131

7) Şiddetin Özelleştirilmesi ve 'Saf Devlet':
Faşizmden Daha Farklı, Çok Daha Tehlikeli 150

8) Öznesi 'İnsan' Olan Bir Sosyalizm 171

Sunuş

Bu kitap -fikir olarak- Şükrü Argın'la *Mesele* dergisinin Eylül 2007 tarihli 9. sayısı için yaptığımız "Edebiyat 12 Eylül'ü Kalben Destekledi" başlıklı söyleşimize dayanıyor. Argın orada, kapitalizmin bu çağda sadece muhalif radikal hareketleri değil, ayrıca genelde sanatı, özelde de edebiyatı mecalsiz bıraktığından hareketle bir tür 'pan-kapitalizm çağı'na girdiğimize işaret etmişti. Bu terim aynı zamanda kapitalizmin küresel düzeydeki zaferine işaret etmekteydi ve biz de özellikle bu konuya odaklanarak, kendisiyle söyleşmeye devam ettik. Belli bir eksen etrafında dallanıp budaklanan bu konuşmalarımız Şubat 2009'a kadar sürdü. Elinizdeki kitabı oluşturan bu konuşmalar toplamının aradaki bazı kısımları, yine *Mesele* dergisinin Nisan 2008 tarihli 16. sayısında

"Pan-Kapitalizm Çağında Siyasetin Buharlaşması" ve Eylül 2008 tarihli 21. sayısında "Sol, Kendi Adına Konuşmalı" başlıklarıyla yayınlandı. Basılan son söyleşinin akabinde de kapitalizmin son onyıllardaki en büyük, kimilerince 1929 Büyük Buhranı'na dahi benzetilen krizi, üstelik sistemin kalbi olan ABD'de patlak verip, oradan dünyaya yayıldı. Bütün bu vahim gelişmelerin ortasında ise, Aralık 2008'de Yunanistan'daki bilinen isyan çıktı. Az buz bir isyan da olmadı bu; etkisi Yunanistan'ın en ücra kasabalarında ortaokul çocuklarının kendiliğinden eylemlerine kadar sıçrayan bir kitlesel başkaldırı olarak yaşandı ve yeryüzünün her köşesinde, 'aşağıdan, Sol'dan yana' umutlu bir işaret arayanların yüreklerine bir nebze de olsa su serpti.

ABD'de çıkan kriz, ilk elde dünyanın egemenlerinin 'kısmi çaresizliği' eşliğinde bütün dünyayı dalga dalga sararken çok çeşitli ve birbirine taban tabana zıt tepkilere yol açtı. Kapitalizmin savunucuları, ilk şaşkınlıklarını kısa sürede üstlerinden atıp, dümende gene kendilerinin bulunmaları sayesinde 'krizleri'yle nasıl baş edecekleri yolunda kısa vadede çoğu nafile kalan, azı etkili adımlar atarak bir yön ararlarken; kapitalizmin karşı safında yer alan aktörler, ilk başta, bir nevi 'sarhoşluk hali'nde krizi gülerek karşıladılar; fakat kapitalizmin -bu seferlik de- yıkılmayacağı, epeyce bir hasar alsa dahi bir yolunu bulup yeni bir regülasyonla sistemin vidalarını daha bir sıkıp, hükmünü sürdüreceği anlaşıldıkça, 'sınırlı sözleri'nin arkasını getirememek gibi, güçsüz konumlarını teyit eden bir noktada tıkanıp kaldılar.

İlerideki sayfalarda okuyacağınız üzere, Argın'ın bu söyleşilerdeki çarpıcı öngörülerinden birisini, siyasetin buharlaştığı ve temsil krizinin hem egemenler hem de ezilenler katında had safhaya vardığı bir süreçte, devletin kamusal görevlerinin yükünü üzerinden atması ve giderek 'saf devlet' haline doğru evrilmesi oluşturur. Bu öngörüsünün ana dayanağı ise, 1960'lı ve 1970'li

yıllarda yapısal bir dönüşüm geçiren kapitalizmin, üretim odaklı bir iktisadi sistemden, tüketim odaklı bir iktisadi sisteme kaymasıdır. Ne ki bu 'saf' devlet, 'kamusal iyi' kavramının itici gücünden mahrum kalmış insanlığı, faşizmden de ağır sonuçlara yol açabilecek bir kulvara sokabilecektir.

Kitabın adını *Yaşlanan İnsanlık, Gençleşen Kapitalizm* olarak koyan Şükrü Argın, bu metaforik başlığı, son ayların konuşulan filmlerinden biri olan *Benjamin Button'ın Tuhaf Hikâyesi*'ne dayandırıyor. Argın'a göre kapitalizmin tarihsel serüveni ile bu filmin 'tersine' kurgusu arasındaki analojiyi, kapitalizmin ilk evresi ile halihazırda içine girdiğimiz son evresi arasındaki benzerlik üzerinden kurmak mümkün. Filme uygun roller ise -'ne yazık ki' diye eklemek lazım sanırım-, iyice mecalsiz durumdaki *insanlık* ile her daim gençleşip ataklığını sürdüren *kapitalizm* arasında dağılıyor: "Sistem 'gençleştikçe', 'insanlık' denen mahlûkat giderek yaşlanıyor." Jameson'a atfen "İnsanlık, insanlığın sonunu tasavvur ettiği halde kapitalizmin sonunu tasavvur edemez bir halde" diyebilmek mümkün olduğu gibi, bu durum, kendi sonundan söz edebilen ancak içinde yaşadığı kapitalist sistemin ötesini tahayyül etmek için ne cüreti ne mecali olan bir insanlık halinin yansıması olarak görünüyor.

Argın, şimdinin ve yakın-orta geleceğin 'hakikat'i olarak saptadığı bu kaygı verici duruma, yine de, insanın iktisadi-toplumsal hayatının yüzyıllara yayılan çeşitli dönemlerine tekabül eden 'sistemler'den öte bir ufka bakarak bir ışık düşürmeyi tercih ediyor. Bu minvalde yazar, "İnsanlığın ömrü her halûkarda kapitalizmden uzundur" diyor ve uzak geleceğe dair bu ümitvar öngörü, kitabın bir çeşit son sözü oluyor.

Osman Akınhay
2 Mart 2009

Krizden Önce, Krizden Sonra:
YAŞLANAN İNSANLIK, GENÇLEŞEN KAPİTALİZM

Birinci Bölüm

Pan-Kapitalizm Çağında Siyasetin Buharlaşması

Mesele'nin Eylül 2007 sayısında yaptığımız söyleşide değindiğin 'pan-kapitalizm' meselesini biraz daha açar mısın? Bu çok önemli bir nokta diye düşünüyorum, zira -en azından Türkiye'deki solcuların önemli bir kısmı itibariyle- kapitalizmin değişmiş hallerini analiz etmeye kalkarken hâlâ eski kavramlardan -emperyalizm, finans kapital, bölgesel devletler, ezilen uluslar, emperyalist süper tekel kârı, vb.- müteşekkil bir avadanlıkla açıklamalar bulmaya çalışırken (daha kötüsü, bu kavramları bile çoğunlukla kullanamaz olmuşken), 1980'lerde neo-liberalizmle 'mutlak zaferi'ni ilan eden kapitalizm, 1989'un peşi sıra 'tarihin sonu' ve 'yeni dünya düzeni' tezlerinin ardından, yeni bir

merhaleye erişti ve buna -oldukça göz boyayıcı bir terimle- 'küreselleşme' (globalleşme, globalisation) *adını verdi. Marksist teoriye bağlılığını sürdüren birçok teorisyen ve araştırmacı da, sistemin gizlemeye çalıştığı perdeyi indirmek için buna* 'global capitalism'*le (küresel kapitalizm) karşılık verdiler. Senin kullandığın 'pan-kapitalizm' terimi burada neyi açıklıyor?*

'Pan-kapitalizm' terimi; kapitalizmin, evrensel ve yerel düzeyde neredeyse *bütün hayat alanlarını* sömürgeleştirmesine, en azından bu yönde iştahla ilerlemesine; dolayısıyla ve daha kötüsü, bütün alternatiflerinin hayat alanlarını daraltmasına, hatta yok etmesine işaret etmek açısından bana son derece uygun görünüyor. 'Global kapitalizm' ya da 'globalleşmiş kapitalizm' terimi *vakayı karşılamak* bakımından belki yeterli, ancak söz konusu durumun *vahametine* işaret etmek bakımından biraz yetersiz kalıyor sanki. Kapitalizm 'globalleşti'; ama sorun değil, ona karşı koyacak olan muhalefet de 'globalleşir' biter gider, gibi bir gönül rahatlığına cevaz veren bir yanı var çünkü. Bu nedenle, 'pan-kapitalizm' terimi, vakanın kendisinden ziyade vakanın vahametine dikkat çekmek bakımından sanki çok daha elverişli gibi geliyor bana.

Bir genişlemeden ziyade bir *daralmaya* işaret ediyor bir kere. Şüphesiz 'global' gibi 'pan' öneki de, esas olarak kapitalizmin genişlemesine işaret ediyor; ancak bu sürecin *anti-kapitalist duruş imkânlarının daralmasına* sebep olan veçhesine dikkat çekmek bakımından; yani, söz konusu sürecin 'şer'ine işaret etmek bakımından 'pan' öneki çok daha uygun görünüyor.

Kısacası, 'pan' öneki, kapitalizmin küresel ve yerel düzeydeki egemenliğinin insanı yakaladığı hemen her yerde 'köşeye sıkıştıran' klostro-fobik etkilerine bence oldukça başarılı biçimde parmak basıyor.

Belki siyasal kültürümüzde söz konusu önekin taşıdığı faşizan tınılar yüzünden bana öyle geliyor, bilemiyorum. Ama 'pan-kapitalizm' teriminin, içinde yaşamakta olduğumuz durumun *karanlık* yanını daha bir *görünür* kıldığını düşünüyorum.

Şüphesiz bir terim fetişizmine saplanıp kalmanın anlamı yok. Günümüz kapitalizmi için 'global' yerine 'pan' önekinin kullanılması gerektiğini falan öneriyor değilim. Benim için burada önemli olan, içinde yaşadığımız halin vahametiyle *yüzleşme* cüreti gösterebilmekle ilgili ve söz konusu terimi kullanmamın sebebi büyük ölçüde bu.

Kapitalizm bugün 'sebeplerin küresel nitelik taşıdığı, ancak bunların sonuçlarının yerel düzeyde iş gördüğü' tuhaf bir sistem haline geldi. 'Köşeye sıkışmışlık' hali de buradan kaynaklanıyor sanırım. Bu tuhaf sistem bizi öyle bir 'köşeye sıkıştırdı' ki, ona fiilen karşı koyabilmek bir yana, zihnen ya da ruhen direnebilmek için bile ayaklarımızı basabileceğimiz sağlam bir zemin bulmakta güçlük çekiyor; dolayısıyla, sinip vicdanlarımıza dek geri çekiliyoruz.

Dikkat edin, 'proleterler'in ya da 'işçiler'in değil 'insan'ın 'köşeye sıkışmışlığı'ndan söz ediyoruz burada ve elbette bu basit ve şahsi bir dil kayması değil. Genel temayül bu yönde ve ben bunu anti-kapitalist duruşun *vicdanlara dek* geri çekilmesinin emaresi olarak görebileceğimizi düşünüyorum.

Eric Hobsbawm şimdiki zamanın genel manzarasını şöyle bir eksene oturtuyor: Ekonomik, kültürel, ulaşım ve iletişim alanlarındaki küreselleşme (globalizasyon), devlet ve siyaset alanlarında görülmüyor. Dolayısıyla, yine Hobsbawm'a göre, küreselleşmenin -henüz- işlemediği tek alan ulus-devlet (emeğin sınırlar boyunca akışkan olmaması da bu eğilimin ayrılmaz parçası). Oysa öbür taraftan, ulus-devletin simgelediği 'bağım-

sız teritoryal devlet' de esaslı bir değişim sürecinde. Bir bakıma, sermayenin ve iletişimin baş döndürücü hızla kendi evrenini ördüğü, 'ulus'un ve emeğin bir devlet sınırları içerisine sıkıştığı bu modelin yarattığı ve yaratacağı gerilimleri doğuran büyük resim bu tuvalde şekilleniyor...

Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm başlıklı kitabında Hobsbawm hâlâ ulus-devletler çağında yaşamakta olduğumuzu, zaten 'küreselleşmenin işlemeyen tek yönü'nün de bu olduğunu vurguluyor. Belki esasen *ulus-devletler aracılığıyla işleyen bir küreselleşme çağında* yaşamakta olduğumuzu vurgulamak çok daha uygun olurdu.

Küreselleşme sürecinin başından beri bu noktayı ısrarla vurgulayanlar oldu. Zaten ortaya koymuş olduğu argümanın bütünü göz önüne alındığında, Hobsbawm'ın kendisinin de aslında bu olguya işaret etmekte olduğu söylenebilir. Ancak içinde yaşamakta olduğumuz küreselleşme sürecinin, ulus-devlet denen şeyi kavram ve kurum olarak dışlayan bir mecrada ilerlemediğini; tam tersine, ulus-devletler *kanalıyla* yayıldığını ve yerleştiğini bir kez daha vurgulamak gerek. Evet, sermaye küreselleşiyor; ancak ulus-devletlere karşı ve onlara *rağmen* değil, onlar *aracılığıyla* başarıyor bunu. Global sistem, merkezde güçlü, çevrede 'zayıf' ulus-devletler ağından müteşekkil.

Fakat çeşitli yollarla 'ulus devletler'i birleştiren bir süreç yaşandığı da ortada: NATO ve Varşova Paktı, askeri ittifaklardı; fakat elli yıllık bir ömrü deviren Avrupa Birliği bundan daha öte, toplumsal, iktisadi, kültürel ve siyasal kapsamda bir birleşmeyi içeriyor. Zaten Sol içinden yükselen 'emeğin Avrupa'sı' sloganı da dayanağını bu birleşmenin organikliğinden alıyor. Yine, AB kadar organik bir birleşme vaadi içermiyor ama, Şanghay Beşlisi ve

Latin Amerika'da Bolivarcı Birlik hayalleri de bu 'ulus-devlette sıkışmışlık'la bağıntılı arayışlar değil mi? Keza, bu siyasal birimleri enine kesen bir olgu olarak, küresel sermayenin, büyük küresel şirketler (big corporations) *denen sermayenin çıkarları söz konusu olduğunda MAI – Çok Taraflı Ticaret Anlaşması gibi, kimi teorisyenlerin şekillendiğini söyledikleri paralel şirket-devlet* (company-state) *kertesi söz konusu.*

Elbette bunlar var. Yani, 'ulus-devlet' ötesi örgütlenmeler ve yapılanmalar var. Ancak bunlar 'ulus-devlet'ten vazgeçildiği ya da vazgeçileceği anlamına gelmiyor. Dolayısıyla, 'ulus-devlet ötesi' yapılardan değil de, sanırım 'ulus-devlet üstü' kurumlardan söz etmek daha doğru olur. Bu tür kurumlar, söz konusu devlet yapılarını ötelemiyor çünkü. Tam tersine, onların tutunum güçlerini arttırıyor. Bu nedenle, bu tür 'üst' kurumları, yukarıda sözünü etmiş olduğumuz ulus-devletler ağını birarada tutan bir *tutkal* olarak görebiliriz.

Şu da var: Özellikle sol zihinlerde kapitalizmin, dolayısıyla burjuvazinin -ta başından beri- 'kozmopolit'; buna karşılık, 'işçi sınıfı'nın doğası gereği 'yurtsever' olduğu yönünde bir kabul var. Belki bu önyargıdan kurtulmak gerek. *'Ulus' da 'ulus-devlet' de esasında burjuvazinin eseridir. Burjuvazi 'ulus'u her zaman gözden çıkarabilir elbette; ancak 'devlet'i asla.* Saydığınız örneklerden en idealini seçelim. Şu Avrupa Birliği denen şeye bakalım örneğin. Burada 'ideal' ile 'gerçek' arasındaki mesafe sanırım muadillerinin hiçbirisinde bu denli açık değildir. Burada ulus-devletler kendilerini 'birlik' içinde eritmiyorlar ki. Tam tersine, erimemek için birliğe dahil oluyor, olmaya çalışıyorlar.

Dolayısıyla, bir kez daha altını çizerek belirteyim: Bütün bunları -deyim yerindeyse- bir 'retorik abartma'ya dikkat çek-

mek için söylüyorum. 'Küreselleşme' söylemi, daha doğrusu neo-liberal 'küreselleşme' söylemi, çoğu yerde kendini ulus-devlet kavramının karşısında, en azından ötesinde konumlandırıyor. Ben bu *yalana* kanmamamız gerektiğini düşünüyorum. Bu söylem bugünlerde her yerde arsızca karşımıza çıkıyor; örneğin, senin sorunda bile -elbette kendini gizleyerek- sırıtıp duruyor: Sermaye küreselleşti, emek ulusal sınırlara sıkışıp kaldı! Doğru! Ancak sanırım söz konusu cümleye şöyle bir çeki düzen vermek gerek: Sermaye, emeği ulusal sınırlara *sıkıştırarak* küreselleşti.

Sermayenin küreselleşmesi, buna karşılık emeğin ulusal sınırlara sıkışıp kalması, bugün gerçekten *iktisadi* bir olgudur, kabul; ancak, bu iki olgu arasındaki ilişki ya da daha doğrusu bağıntı -kelimenin tam anlamıyla- *siyasal* bir meseledir ve bugünle olduğu kadar yarınla da ilgilidir. Açık uçlu bir meseledir, yani; ya da şöyle söyleyelim, açık uçlu olduğu için bir meseledir.

Egemen neo-liberal küreselleşme söylemi sermayenin ve emeğin, kısacası zenginliğin ve yoksulluğun sadece dünyalarını birbirinden ayırmakla kalmıyor, onların hikâyelerini de birbiriyle *ilişkilendirmeden* anlatmayı tercih ediyor. Yani, bir tür 'melodram' uyduruyor ve herkesi bununla uyutmaya, uyuşturmaya çalışıyor, ki deşifre edilmesi gereken asıl 'hikâye' de sanırım bu. Bize bugün gerçek olarak sunulan asıl yalan bu. Oysa biliyoruz, daha doğrusu bir zamanlar gayet iyi biliyorduk, zenginliğin gerçek yüzü ancak *yoksulluğun aynasında* görülebilir. Elbette bu cümle eğer tersinden kurulursa, o da doğrudur. Bugün eksik olan işte bu. Yani, 'yoksulluk' ile 'zenginlik' arasındaki rabıtayı politize etmek...

Zenginliği yoksullukla yüzleştirmekten söz ediyoruz, ki bu da esasen siyasal bir meseledir ve bugünün en yakıcı meselesi

de bence budur, yani olup bitenleri *siyasal bir zeminde ve siyasal terimler aracılığıyla* anlama ve açıklama; siyasal bir düzlemde konuşma eksikliği...

Söylemek istediğim şey şu: Mesele 'ulus-devlet' değil, 'ulus' ya da 'devlet' hiç değil; asıl mesele, bütün bunları bir mesele olarak önümüze koyup tartışabileceğimiz yegâne araç ve alan olan siyasetin giderek *buharlaşması*.

Hobsbawm, gerek ulus-devlet bazında gerekse uluslararası düzlemde iş siyasete geldiğinde küreselleşmenin aniden frene bastığından söz etmişti. Doğrudur. Siyaset hem yerel hem de küresel ölçekte krizdedir bugün. Üzerine gitmemiz gereken asıl mesele de sanırım bu. Yani, 'siyaset' denen şeyi 'buharlaştıran' koşulları siyasal bir mesele olarak ortaya koyabilen bir siyaset... Bugün acilen ihtiyacımız olan şey bu.

Yukarıda kapitalizmin yeni yönelişinin dayattığı olguları kendimce yan yana koyarsam: alternatif hayat alanlarının daralması; anti-kapitalist duruş imkânlarının daralması; 'sınıf'tan 'insan'a, 'bilinç'ten 'vicdan'a çekilme; sermaye küreselleşirken emeğin ulusal sınırlara sıkışması; siyasal zeminin boşlanması; yoksulluğa ayna tutmaktan imtina edilmesi... Bütün bunları birarada düşündüğümüzde ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündeme getirilen yeni özne arayışları, yeni (ve genişletilmiş) işçi sınıfı tanımları, adı nasıl konursa konsun anti-küresel cephe oluşturma çabaları, vb. 'yeni' olguları dikkate aldığımızda, bütün bu 'eksiklikleri' giderip güçlerimizi yeniden toparlayacağımız eksen ve güçler neler olabilir, bu konuda neler söylemek istersin?

Arthur Kroker ile Michael A. Weinstein pan-kapitalizmin 'virtüel' gerçekliğini analiz ettikleri bir makalede, kapitalizmin bu yeni formunun ufkunda, şimdilik onun kendi ölümcül iki-

zi olan *faşizm dışında* herhangi bir alternatif görünmediğini söylemişlerdi. Yani, şu meşhur "Ya sosyalizm ya barbarlık!" sloganının yeni versiyonunun "Ya kapitalizm ya barbarlık!" olduğunu ima etmişlerdi.

Kroker ile Weinstein için, elbette başka birçok 'vicdani anti-kapitalizmci' için, bu seçeneğin aslında bir *seçeneksizlik* anlamına geldiğini sanırım söylemeye gerek yok. Ancak şu da bir gerçek: Sloganın bu versiyonunu en vicdansız kapitalizm yandaşı da canı gönülden onaylayacaktır.

'Kötünün iyisi' olmak kapitalizm açısından makul bir konumdur çünkü; yeter ki, karşısında 'iyi' diye bir şey olmasın. Kroker ile Weinstein da bundan yakınıyorlardı zaten. Onlara göre, kapitalizm, sosyalizmin yardımı olmaksızın faşizm belasından asla kurtulamazdı; ancak, yine onlara göre, kapitalizm 'endüstriyel' sıfatından sıyrılıp 'virtüel' sıfatına büründükçe sosyalizm de ekonomik olarak (alternatif nerede?), siyasal olarak (özne nerede?), toplumsal olarak (proletarya nerede?) buharlaştı.

Zira onlara göre, 'virtüalize' hale gelmiş bir ekonomi, genel bir buharlaşma ekonomisidir: Kapitalist üretimin temel faktörlerinin (öncelikle de emeğin) buharlaşması, temel üretim ilişkilerinin (kapitalist sınıf sisteminin) buharlaşması, vs. Hatta onlara göre bir ekonomiden bile -kendisine somut bir varlık olarak işaret ederek- söz etmek artık imkânsız hale gelmiştir. Şüphesiz ekonomi ya da kapitalizm dediğimiz şeyin buharlaşmasından söz etmek, bütün bunların ortadan kalktığına değil, tam tersine her yere nüfuz ettiğine, ancak aynı zamanda da *görünmez hale geldiğine* işaret eder.

Peki, tablo bu denli karanlık mı? İçinde yaşadığımız gerçeklik hiçbir ışık düşürmüyor mu önümüze?

Şimdilik bu sorulara vereceğimiz cevapların içimizi ferahlatabileceğini pek sanmıyorum. Tek umut ışığı, bu cümleye düştüğümüz 'şimdilik' kaydında yanıp sönüyor gibi. *Şimdilik* ışık görünmüyor; bu nedenle, gözlerimizi karanlığa dikmekten, bütün gücümüzle bu karanlığa *diklenmekten* başka bir seçenek göremiyorum.

Sisifos söyleni: Altın madenlerinde çalışan işçiler.

İstersen neden bu denli karamsar olduğumu, daha iyimser bir konumdan hareket edenlerin görüşleri üzerinden ilerleyerek açıklamaya çalışayım. Örneğin, Michael Hardt ile Antonio Negri'nin görüşleri üzerinden...

Dionysos'un Emeği başlıklı ortak çalışmalarının açılış cümlesi, Hardt ile Negri'nin çağın karamsar halet-i ruhiyesine karşı kökten bir isyan çığlığı gibidir: "Bu kitabın amacı bir neşe, coşku pratiği önermek –devasa bir toplumsal öznenin büyüyen gücünde duyulan neşe."

Hardt ile Negri, bu coşkulu kitap boyunca, senin de sorunda değinmiş olduğun türden 'yeni ve genişletilmiş' bir işçi sınıfı tanımı geliştirirler. Daha doğrusu, *emeğin genleşmesi* diyebileceğimiz bir 'olgu'nun analizini gerçekleştirmeyi ve buradan bir devrimci özne ya da onların kendi ifadeleriyle bir 'öznellik' imkânı devşirmeye çalışırlar.

Hardt ile Negri, aslında Kroker ile Weinstein'ın yukarıda değinmiş olduğumuz kapitalizm analizini büyük ölçüde teyit ederler. Kroker ile Weinstein'ın -postmodernist bir bakışla- kapitalizmin 'endüstriyel' aşamadan 'virtüel' aşamaya geçişini, dolayısıyla ekonominin ve kapitalizmin 'buharlaşması' olgusunu gördükleri yerde, Hardt ile Negri -elbette esasen Marksist bir ısrarla- 'fabrika-toplumu' olarak adlandırdıkları bir toplumun doğuşunu, yani toplumun toptan fabrikaya dönüşmesi olgusunu görürler. Dolayısıyla, 'emeğin buharlaşması' yerine deyim yerindeyse 'emeğin genleşmesi' diyebileceğimiz bir olgudan söz etmeyi tercih ederler. Onlara göre, günümüz toplumlarında emek, Marx'ın bir zamanlar 'genel zihin' kavramı aracılığıyla kuşatmaya çalıştığı türden bir 'gayri-maddi emek' haline dönüşme eğilimi içine girmiştir.

Entelektüel, duygusal, teknolojik, hatta siborg emeği, sadece sanayi proletaryasının ardında bıraktığı boşluğu doldur-

makla kalmaz, yayılıp 'yaşam dünyasının kalbi'ne yerleşir. Kısacası, Hardt ile Negri emeğin *sadece teoride* buharlaşmış, gözden kaybolmuş olduğunu, ancak gerçeklikte *asla* böyle bir şey olmadığını savunurlar. Emeğin bir zamanlar kendisinde ete kemiğe bürünüp iyice görünür hale geldiği sanayi proletaryası, şimdi hem 'işçi sınıfı' dediğimiz toplumsal kategori hem de bir bütün olarak kapitalist toplum içindeki kilit konumunu yitirmiş olabilir; ancak emek sadece onda vücut bulmuş ve bulabilecek olan bir şey değildir ki!

Yeni proletarya her ne kadar giderek daha fazla 'gayri-maddi' nitelik taşımaya eğilimli olsa da, bu onun *bedensiz olduğu* ya da asla ete kemiğe bürünüp kendisinin ve başkalarının gözünde görünür hale gelemeyeceği anlamına gelmez. Hardt ile Negri böyle söyler gibidirler.

Şüphesiz, Hardt ile Negri'nin 300-400 sayfada kastetmek istedikleri şeyi birkaç satırda özetleyiverdiğimi ve bunun doğru bir özet olduğunu iddia edemem. Ancak Hardt ile Negri'ye haksızlık etmeyi göze alarak bu kadarıyla yetinebilir ve kendimize şunu sorabiliriz: Yukarıdaki satırlarda göze ve kulağa en 'arkaik' gelen kavram hangisidir? 'Emek' mi? 'İşçi sınıfı' mı? Yoksa 'proletarya' mı? Bana öyle geliyor ki, sonuncusu.

Zaten Hardt ile Negri'nin ve elbette başkalarının metinlerinde bugünlerde en az göze çarpan kavram, 'proletarya'dır. Bana göre, bu son derece manidar bir 'yokluk'. Zira 'proletarya', emeğin *siyasal adıdır*. İşçi sınıfının siyasal kimliğidir, ki 'buharlaştığı'ndan söz edilen şey de budur zaten.

'Emek'ten, en azından 'gayri-maddi' halinden, hallerinden bugün de söz edebiliriz. Toplumsal bir kesim, en azından sosyolojik bir kategori olarak 'işçi sınıfı'ndan da söz edebiliriz. Ancak 'proletarya' için söyleyebileceğimiz tek şey, neşeli ya da kederli bir 'elveda'dır, o kadar! Gerçek bu!

Babalar ve oğullar: Kuşaktan kuşağa aktarılan işçi kültürü. Ölen işçiler değil elbette, sınıf kültürü... En azından üç kuşağı birbirine benzer kılan işçi sınıfı kültürü...

Ve ben şahsen sosyalistlerin, elbette özellikle de aynı zamanda Marksist olduğunu söylemekte ısrar edenlerin, bu gerçeğe şu ya da bu şekilde yüz çevirmek yerine bununla çekinmeden, usanmadan ve asıl önemlisi, *muhtemel sonuçlarından* asla korkmadan yüzleşmeleri gerektiğini düşünüyorum.

Bu yüzleşmenin ne türden siyasal refleksler doğurması mümkün olur?

Bu noktada söylemek, daha doğrusu sormak istediğim şu: 'Fabrikalar buharlaştı, ancak değişen bir şey yok, zira bütün

toplum fabrikalaştı' diyerek, ya da, 'Sanayi proletaryası sahneden çıktı, ancak değişen bir şey yok, zira hepimiz, en azından çoğumuz proleterleştik' diyerek gönül rahatlığıyla yolumuza devam edebilir miyiz? Böyle bir şey mümkün mü? Fabrikalar dün gerçek idiler ve elbette hâlâ gerçekler; ancak bugün 'toplumun fabrikalaşması' dediğimiz şey, nihayetinde bir *mecaza* işaret eder. Dikkat! 'Toplumun fabrikalaşması'nın bir 'olgu'ya verilen mecazi bir ad olduğunu söylemiyorum. Hangi ad bir mecaz değildir ki! Tam tersine, *olgunun kendisinin* bir mecaz olduğuna dikkat çekmek istiyorum.

Başka bir deyişle, bugün kapitalizm giderek *mecazi bir sistem* haline gelmeye başladı; dolayısıyla, onu mecazlar aracılığıyla anlamaya, açıklamaya çalışmak yerine, bizzatihi onun kendi doğasındaki *mecazı deşifre etmeye* çalışmalıyız, diye düşünüyorum.

Bu nedenle, ısrarla altını çizmek isterim ki, gerçek fabrikaların göze görünmez olup, buna mukabil bütün toplumun devasa mecazi bir fabrika haline gelmesi, anti-kapitalist mücadelenin önüne asla yeni bir ufuk açmaz; tam tersine, önümüzde öylece durmakta olan 'ufuk kararması'nın esas sebeplerinden biridir bu ve tam da bu sebeple, sırtımızı dayayabileceğimiz değil, tam tersine yüzleşmemiz gereken 'gerçek'lerden biridir.

Yukarıda 'emeğin genleşmesi' demiştin...

'Emeğin genleşmesi' iki farklı anlamda okunabilir. Birincisi, ücretli çalışanların toplum içindeki oranının artışına işaret eder. İkincisi de, 'gayri-maddi' olarak nitelenen emeğe ya da emeğin 'gayri-maddi' niteliğinin giderek artışına... Benim ısrarla altını çizmek istediğim şeyse şu: Bütün bunlar

elimizdeki eski kavramlarımızı esneterek kuşatabileceğimiz gelişmeler değildir.

Ayrıca, hangi anlamda alınırsa alınsın 'emeğin genleşmesi' ferahlatıcı bir gelişme olarak görülemez. Bir kere şu açık bir gerçek: Emeğin 'genleşmesi' emek örgütlerinin, örgütlenmelerinin 'büzüşmesiyle' birlikte gidiyor. Dolayısıyla, 'genleşme'den çok 'buharlaşma'dan söz etmek çok daha gerçekçi.

Dahası, 'sistemin buharlaşması'ndan söz ettik, ki bu hâl, sadece emeğin değil sermayenin de büyük ölçüde 'genleşmiş' olduğuna delalettir. Şöyle: Yukarıda, hepimizin -en azından çoğumuzun- 'proleterleşmiş' olduğundan söz edebilecek olduğumuzu söylemiştim. Belki buradaki 'hepimiz' lafı abartılı gelecektir, zaten ben de refleks olarak hemen 'en azından çoğumuz' diye düzeltmiştim; ancak eğer mecazlarla iş göreceksek, bence ısrarla 'hepimiz' demeye devam edebiliriz, zira kapitalizmin buharlaşması denen süreç o raddeye vardı ki, bugün bu sistem içinde büyük işler çeviren insanlar bile, nelere nerede sahip oldukları sezgisini yitiriyorlar ve bu anlamda sistem, bizzat onun aktörleri tarafından da kolay okunur olmaktan çıkıp, giderek daha katmanlı, daha ışık geçirmez hale geliyor.

Bir zamanlar Harun Karadeniz kapitalizmin Türkiye'deki macerasının özgünlüğüne, daha doğrusu tuhaflığına dikkat çekmek için 'kapitalsiz kapitalistler'den söz etmişti. Şu an biz, global kapitalizmin özgünlüğüne, tuhaflığına dikkat çekmek için belki de 'kapitalistsiz kapitalizm'den söz etmek durumdayız. Elbette mecazen... Mecazen; zira elbette bugün de kapitalistler var. Ancak eskisi gibi görünmüyorlar. İki anlamda. Birincisi, eskisi gibi değiller. Dün daha çok sistemin 'patron'u olarak görünürlerdi. Bugün sanki *sistemin patronluğu*nu daha çok kabullenmiş gibi görünüyorlar. Do-

layısıyla, bugün artık işverenler bile zaman zaman kendilerinin de sistemin kurbanı olduklarını iddia edebiliyorlar rahatlıkla. Yani, herkes gibi 'kurban' konuşmuna geçip kurulabiliyorlar. İkincisi, bugünlerde dün olduğu gibi -göze görünür bir biçimde- ortalıkta pek arz-ı endam da etmiyorlar pek. Aslında hiç şüphe yok ki, bu hallerin her ikisi de aynı kapıya çıkıyor: Kapitalizm artık kapitalistlerde değil *şirketlerde* vücut buluyor.

Kısacası, dün gerçek fabrikalarda emeğin vücut bulduğu işçiler, sistemin ete kemiğe büründüğü patronlarla karşı karşıya gelebiliyorlardı; bugünse zaten kendisi devasa bir fabrika haline gelmiş olan toplum mecazı içinde 'gayri-maddi' emeğin, bırakın kendine bir vücut bulmasını, karşısına çıkacak harbi bir patron bulması bile mucize kabilinden bir hal olmaya meyilli gibidir.

Bu anlattığın birçok okur için kayda değer bir spekülasyon payı taşıyor izlenimi uyandıracaktır. Toparlayıp somutlaştırman bakımından, bu 'kapitalizmin buharlaşması' dediğin hal üzerinde biraz daha dursak...

Şimdi kapitalizmin klasik evresini biliyoruz, o evrede, yani endüstriyel vasfı belirgin olan kapitalizm evresinde, sistem çelişkisini kendi içinde taşıyordu. Zizek'in şu 'semptom' dediği şeyi yani...

Kapitalizm, yalan üzerine kurulmuş bir sistem; o zaman da bu zaman da kapitalizmin temel vasfı bu. Ancak o zamanlar kapitalizmin 'mum'u fabrika kapısına kadar yanıyordu. Sistem işçiyi -daha doğrusu, işgücünü- bir meta olarak tanımlayıp, bu tanımı liberal özgürlük kavramıyla ilişkilendirerek pazarlayabiliyordu. Ancak bu yalana kanan, kanmak zorunda kalan iş-

çi, bu 'özgür' sözleşmeyi 'hür iradesi'yle imzalayıp fabrikaya geldiğinde, orada bambaşka bir gerçekle karşılaşabiliyordu. En azından sistem tarafından üzerine yapıştırılan kimlik etiketinin ('işçi') defolarını fark edebiliyordu.

Ne demek istediğimi, şimdi adını hatırlayamadığım bir Alman şairin, göçmen Türk işçileri hakkında dile getirmiş olduğu bir dizeyle açayım. Şöyle bir dizesi vardı bu şairin: "Biz Türklerden işçi göndermelerini istedik, ancak onlar bize insan gönderdi." Tam böyle miydi, şimdi hatırlayamıyorum; ama bu manada bir dizeydi ve bence meselenin tam kalbine dokunuyordu. Kapitalizmin temel çelişkisi bence işte tam da burada. Üretim araçlarının gelişim düzeyi ile üretim ilişkilerinin gelişim düzeyi arasında falan değil; tam da burada, yani 'üretim gücü'nün parçası olarak etiketlenen insanların, bu etikete sığmayan 'fazlalık'larında...

Althusser'in bir zamanlar ideoloji analizinde kullanmış olduğu terminolojiye başvurursak, sistem insanları 'işçi' olarak 'çağırır' ve eğer insanlar bu çağrıya bu sıfatla cevap verirler, yani kendilerini bu çağrının muhatabı olarak görürlerse, sistem tıkır tıkır işler. Ancak o 'işçi' fabrikaya geldiğinde, tıpkı kendisi gibi 'işçi'lerle yan yana geldiğinde, sistemin öngörmediği, daha doğrusu üzerinden atladığı bir hakikat yavaş yavaş belirmeye başlar. Süreç içinde işçiler -sistemle yaptıkları sözleşmeye rağmen- halen ve aslen 'insan' olduklarını fark ederler ve bu bilinçle hareket etmeye başlarlar. *Birer birer* girdikleri fabrika çatısı altında -son derece insani bir refleksle- *birlikte* hareket etmeye başlarlar.

Birlikte hareket etme, örneğin bir sendika çatısı altında güç birliğine yönelme, bu nedenle, sistemin yalan üzerine kurulu sözleşmesinin *yırtılma anına* işaret eder. Sistemi korumak isteyenler ile yıkmak isteyenler bu 'yırtık' üzerinde kapışırlar

doğal olarak. Sistemi yıkmak isteyenler bu yırtığı iyice derinleştirmek için çekiştirirler; korumak isteyenlerse, yamamaya çalışırlar. Örneğin, sistemin sendikayı bir özne olarak tanıyıp kendine muhatap alması, bu yırtığın üzerine yapıştırılan bir 'yama' olarak görülebilir. Her neyse, söylemek istediğim şu: Kapitalizmin üzerine çöreklendiği 'yalan', onun klasik evresinde *her an deşifre olmaya* teşneydi. Bugün sistemin 'buharlaşması'ndan söz ettiğimizde, aslında işte bu *imkânın* buharlaşmış olduğu gerçeğine işaret etmek istiyoruz. Sistemin uydurduğu yalanların nihayetinde gelip toslayacağı hakikat duvarlarının buharlaşmış olduğuna yani...

'Herkesin kurban' olması hali bunun en açık göstergesi olarak sayılabilir mi?

Elbette. Şimdi herkes kurban ve fail doğal olarak meçhul. Örneğin, Richard Sennett'in *Karakter Aşınması* adlı kitabında andığı bir hal var. Sennett burada büyük firma sahiplerinin, idarecilerinin bile, kendilerinin de sistemin kurbanı durumunda olduklarından yakındıklarını kaydeder, ki belirli bir doğruluk payı vardır bu yakınmada. Çünkü sistem öylesine 'buharlaşmış'tır ki, herkesin tenine yapışır; ancak kimsede 'vücut bulmaz'.

Artık endüstriyel kapitalizmden söz etmiyoruz. Sistem artık fabrikalarda görünür hale gelmiyor. Sistemin mağrurları ve mağdurları asla gerçek bir mekânda karşı karşıya gelmiyor. Artık 'finans kapital'den bile değil, bir tür 'gazino kapitalizmi'nden söz eder olduk ve bu sistemin yegane 'agora'sı da aslında bir 'yok-yer' olarak nitelenebilecek olan 'borsa'dır. Bugünlerde hemen herkes gözünü bu 'boşluk'a dikmiş, 'ekonomi' denen oyunu izlemiyor mu?

Oyunun perde arkasındaki gerçek faaliyetler pek kimsenin umurunda değil gibi.

Örneğin, benim çalıştığım işyerinde bir 'hizmetli' var. Geliri, benim gelirimin neredeyse beşte biri bile değil. Ancak, "Aygaz'dan hisse aldım," diye öyle bir havalı konuşması var ki, değme gitsin. Gözünü 'canlı' borsa yayınlarındaki kırmızı yeşil çizgilerden alamıyor; ruh halinin seyrini bu elektronik dalgalara bağlamış ve dahası, tüpe zam geldiğini duyunca pek seviniyor. Biraz abartılı bir örnek bu, kabul ederim; ancak, sistemin, mağdurlarına bugün -yalancıktan da olsa- tuhaf bir mağruriyet hissi verdiği de bir gerçek. Mağrurların -yine yalancıktan da olsa- mağduriyet teşhiriyse bambaşka bir şey elbette.

Sistemin patronlarını, yüksek idarecilerini bir yana bırakın; borsa üzerinden ekonomi yorumu yapan tuzu kuru uzmanların haline bir bakın. Halleri ve lafları, bana 'Monopol' denen aptalca oyunun her nasılsa uzmanı olmuş yeniyetme çocukların afralı tafralı yorumlarını hatırlatıyor; üstelik, onlarda çocukluğun o pek doğal masumiyeti de yok elbette ve üzerine konuştukları şey de zaten gerçek bir oyun değil.

'Siyasetin buharlaşması'ndan söz etmiştik, sanırım bunun net göründüğü yerlerden biri de, ekonomi-politik. Ekonomi artık 'politik' boyutunu unutmuş gibi. Siyasetçiler, ekonomistler bir 'ekonomi politikası'ndan söz etmiyorlar. Yaptıkları tek şey, 'kriz idaresi' denebilecek türden bir şey. Sanki büyük harfli 'tanrısal' bir 'Ekonomi' diye özne var; o eyliyor, emrediyor. Bizler de boyun eğip idare etmeye çalışıyoruz. Bu nedenle, başımıza gelenlerden hükümetimizi bile sorumlu tutamıyoruz örneğin; zira, o da nihayetinde, global ekonomik gerekleri yerine getiren ya da onun 'ilahi' buyruklarını bize bildiren bir elçiden ibaret.

Kısacası, sistemin 'buharlaşması' denen hal, sadece kapitalizmi alternatifsiz kılmadı; aynı zamanda ve belki de asıl önemlisi, kapitalizm-karşıtlarını da *muhatapsız* bıraktı. Asıl büyük mesele sanırım bu.

Bu 'muhatap yokluğu'nun yanı sıra, sözümüz ve eylemimiz şu anda dünyayı değiştirmeye elvermiyor, dahası, toparlanmamız için bile yeteri kuvvette olamıyor. Bu noktada senin 'karanlığa diklenmek' diye tarif ettiğin, benim 'gerçeklerin farkındayız, yanılsamalara karşı kül yutmayız' demeyi sevdiğim bir halde, 'ufkun kararduğı' noktada sözümüzü kime/kimlere söylemeli ve doğrudan kapitalizmin yeni evrelerinin teşhiri bakımından çabalarımızın odağına neyi oturtmalıyız?

Tam da senin altını çizmiş olduğun şu 'diklenme' ile 'kül yutmama' tavırları üzerinde düşünmeliyiz, öncelikle. Benim tercih ettiğim -esasen karamsar nitelik taşıyan- 'karanlığa diklenme' tavrı ile senin tercih ettiğin -iyimser nitelikteki- yanılsamalar karşısında 'kül yutmama' tavrı arasındaki akrabalık ve yabancılık üzerinde düşünmeliyiz, örneğin. Sen karanlığı kazıyıp *ardındaki gerçeği* açığa çıkarmaktan söz ediyorsun; bense, daha çok, *karşımızdaki karanlığın gerçekliğini* görmemiz konusunda ısrar ediyorum. Hiç şüphe yok ki -ikimize özgü- şahsi konumlar değil bunlar.

Şimdilerde ufak ufak seçilen, ancak sanırım yakın gelecekte iyice belirginleşecek olan *iki esaslı anti-kapitalist duruş* haline işaret eder gibiler. Senin tercihinde vücut bulan duruş, biraz daha belirgin; zira büyük ölçüde klasik Marksist geleneğe yaslanıyor. Benim tercihimde vücut bulduğunu düşündüğüm duruşsa, bir hayli müphem. Nasıl bir şey olduğu ya da olacağı hakkında kesin hiçbir fikrim yok. Sadece birkaç cılız sez-

gim var. Bunlar üzerine konuşabiliriz; elbette konuşmamız da gerekir. Ancak ben şimdilik bu sezgilerin sadece iki tanesini dile getirip susayım:

Bir: Anti-kapitalist hareket 'işçiler'e değil, 'proleterler'e hiç değil, 'insan'a seslenmenin yolunu, yollarını bulmak zorunda. İki: Anti-kapitalist hareket uzunca bir süre bir 'azınlık' hareketi olarak kalmaya hazırlıklı ve daha da önemlisi, buna niyetli olmalıdır. Bu iki sezgi arasında mantıksal bir bağıntı olduğunu düşündüğümü de eklemeliyim. Zira ekonomik bir etiket olarak 'işçiler'e ya da siyasal bir etiket olan 'proleterler'e değil de, 'çıplak insan'a seslenmek demek, günümüz koşullarında *azınlıkta kalmayı* zaten daha baştan göze almak demektir.

İkinci Bölüm

'Reel' Sosyalizmin Çöküşü ve Anarşizmin Önündeki Açık Yol

İlk bölümü bitirirken, anti-kapitalist hareketin işçiler ya da proleterlere değil, artık insana, 'çıplak insan'a seslenmenin yolunu bulmak zorunda olduğunu söyledin. Bu saptamanı, yakın bir zamanda Mısır'dan Haiti'ye kadar çıkan 'gıda isyanları'yla birleştirmeni istesem neler söylersin? Fransa'daki banliyö isyanlarıyla birlikte değerlendirdiğimizde, sanki 21. yüzyılın ilk büyük kalkışmalarının 20. yüzyıldaki ayaklanmalara kıyasla esastan bir farklılık taşıyacağı, bu farklılığın da yeni yüzyılın isyanlarının 'yıkıcı' bir nitelik taşımasında somutlaşacağı yolunda bir fikir yürütebilir miyiz?

Ortada apaçık bir gerçek var: Kapitalizmin insanların ekseriyetini hoşnut etmesi imkânsızdır. Zira kapitalizm -doğası ge-

reği- bir azınlık rejimidir. Küçük bir azınlığı memnun eder; buna karşılık, büyük bir çoğunluğa hayatı zehreder. Sözünü ettiğin 'isyanlar', 'kalkışmalar' bunun en bariz göstergesi.

İnsanların ekseriyeti kapitalizmin hal ve gidişinden hoşnutsuzdur ve biz bu hoşnutsuzluğun giderek artacağını öngörebiliriz. Birleşmiş Milletler'in Beşeri Gelişme Raporu'na göre, dünyanın en zengin yüzde 1'inin kazancı, en yoksul yüzde 57'nin kazancından fazladır. Aynı raporda, dünyadaki en zengin yüzde 20 ile en yoksul yüzde 20 arasındaki gelir aralığının 1960'da 30:1 iken, 1990'da 60.1'e, 1999'da 74:1'e çıktığı, 2015'te bunun 100:1'e varacağı öngörülüyor. 1999-2000 arasında 2.8 milyar insan günde 2 dolardan daha az gelirle yaşamış. 840 milyon insan yetersiz beslenmiş. 2.4 milyar insan sağlık hizmeti alamamış. Dünyada ilkokul yaşındaki her 6 çocuktan 1'i okula gidememiş. Global tarım-dışı iş gücünün yaklaşık yarısının ya işsiz ya da çok kötü koşullarda çalışmakta olduğu tahmin ediliyor. Kısacası, 'global manzara' hiç de iç açıcı değil. Dolayısıyla, hoşnutsuzluğun sebebi barizdir. Ancak -senin de dikkat çektiğin gibi- halihazırdaki hoşnutsuzluğun evvelki hoşnutsuzluklardan farkını da görmek durumundayız.

20. yüzyılın isyanları dünyanın mevcut halinden *hoşnutsuzluğun* ifadesi oldukları kadar, 'başka bir dünya'nın *mümkün olduğu* inancının da ifadesiydiler. Yani, 'yıkma'yı olduğu kadar 'kurma'yı da arzuluyorlardı. Başka bir deyişle, *ütopik* bir boyutları vardı.

Oysa bugünkü 'kalkışmalar'ın ardında böyle bir 'yeryüzü cenneti' kurma arzusu pek yok. Her şeyden önce, böyle bir 'arzu'yu taşıyabilecek bir 'beden'e sahip değiller. Zaman zaman sokaklara inip sistemin bünyesindeki cehennemi teşhir eden *hayaletler* gibiler daha çok.

2003'te ABD, Irak'ı işgal ettiğinde, işgalden bir ay önce dünyanın her tarafında "Savaşa Hayır!" sloganıyla sokaklara dökülen 12 milyon kişinin, savaşın başlamasının hemen ertesinde -buhar olup uçmadılarsa bile- hâlâ eylem yapmaya istekli kişilerin sayısının birden çok azalması bununla bağlantılı olabilir mi? Bu 'şaşırtıcı' değişimi de, 'hayaletimsi muhalif varlık' metaforuyla izah etmek mümkün müdür?

Şüphesiz sözünü etmiş olduğun 'gıda isyanları' ve Paris banliyö kalkışmaları ile barış eylemleri arasında önemli bir fark var. Bir kere, sınıfsal kökenleri bakımından farklı olaylara tekabül ediyor bunlar. Birinciler daha çok *alt-sınıfların*, belki de 'sınıf-altı' denen kesimlerin, deyim yerindeyse neo-liberal sistemin kıskacı içinde doğrudan 'canı yananlar'ın rol aldığı olaylar; ikincisiyse, daha çok *orta-sınıfların*, yine deyim yerindeyse, söz konusu sistem içinde şu ya da bu derecede 'vicdanı rahatsız olanlar'ın eseriymiş gibi görünüyor.

İlkinin global sistemin dış ya da iç çeperlerinde, bazen mecazen bazen de gerçekten 'kenar mahalleler'de; diğerininse daha merkezi mahallerde vuku bulmuş olmaları da bunu gösteriyor sanırım. *Can havliyle* sokağa dökülenler ile *vicdani rahatsızlık* sebebiyle sokağa inenlerin halleri de farklı oluyor elbette. Canı yananların tepkilerinde açığa çıkan şiddet dozu -doğal olarak- bir hayli yüksek oluyor bir kere. Vicdanı rahatsız olanlarsa bu bakımdan daha 'medeni' bir tavır sergileyebiliyorlar.

Birincilerin tepkileri, *itaatsizlik;* ikincilerin tavırlarıysa, daha çok *sivil itaatsizlik* biçiminde dışa vuruluyor örneğin. Doğal olarak bunların sistem tarafından -daha doğrusu, sistemin yerel temsilcileri tarafından- karşılanma biçimleri de farklı oluyor: Birinciler *çıplak şiddetle* bastırılarak, ikinciler

de daha *medeni* araçlar ve yöntemlerle soğurularak etkisiz hale getiriliyor. Kısacası, kaynakları ne denli farklı olursa olsun, kaderleri aynı oluyor bu tür 'kalkışmalar'ın: Parlayıp sönüyorlar. Bu yüzden, söz konusu metafor her ikisi için de uygun görünüyor.

Tarihte de bütün ayaklanmalar bir 'parlayıp sönme' şeklinde gerçekleşmiyor mu? Fransız Devrimi, Paris Komünü, Bolşevik Devrimi, başarısız Alman ve Macar devrimleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa ülkelerindeki Sovyet-karşıtı ayaklanmalar ve Prag Baharı... Tarih devrimle yazılıyor, restorasyonla hazmediliyor gibi bir döngü de söz konusu. Sonra bastırıldılar hepsi, fakat 'tarihsel kazanımlar'ın yatağı da bu kalkışmalara bağlı hep. Kalabalıklar işin içine girdiğinde, hiçbir yerde devrim hali uzun süre devam etmeyeceğinden, zamanın uzaması egemenlerin işine yarıyor. Hobsbawm da Fransız Devrimi'ne Bakış (İki Yüz Yıl Sonra Marseillaise'in Yankıları) *başlıklı kitabında, "Devrim korkusu, her zaman için devrimin yaygın bir ihtimal olmasından daha yaygın bir olgudur," der. Tarihin motoru da bu 'büyük kalkışma-büyük korku' ekseninde işliyor sanki...*

Doğrudur. Tarihin motoru kitlelerdir. Ancak Ece Ayhan'ın o şahane, o korkunç dizelerini bozarak soralım: *Bu tarih nereye dökülür?* 'Tek ve doğru' cevap şudur sanırım: *"Solgun bir halk çocukları ayaklanmasının kalbine!"* Tarihin motoru kitlelerdir, doğru! Ancak ne yazık ki 'direksiyon' başkalarının elinde. O eller de çoğu durumda tarihi kitlelerin üzerine sürüyor. 'Restorasyon' dediğimiz şey de bu olmalı.

Hobsbawm'ın sözü son derece manidar elbette. Şu da doğrudur: İhtilallerin ihtimali nadir, ancak korkusu bakidir. Marx da *Komünist Manifesto*'da Avrupa'nın üzerinde dolanan 'haya-

let'ten söz etmişti. Hayaletler tedirgin edicidir elbet; ancak sistem hayaletlerden değil, hayaletlerin *vücut bulmasından* korkar daha çok.

Öyleyse şunu söyleyebiliriz: Hale yönelik bu tür doğal tepkiler, bilinçli bir 'istikbâl arzusu'na dönüşmedikçe etkisiz kalmaya mahkûmdurlar. Daha da kötüsü, şu ya da bu erimde bir *gelecek tahayyülüne* açılmadıkları, açılamadıkları zaman bu tür kalkışmalar, elbette, özellikle de 'can havliyle' sokaklarda sergilenen şiddetli tepkiler, çok daha vahim mecralara dökülebilir. Özellikle de günümüz koşullarında.

Devletlerin maiyeti altındakilere kendi meşruiyetlerini teyit ettirmelerinin neredeyse tek yolunun 'güvenliği sağlama' işlevini yerine getirmek olduğu bir dönemde, bu tür 'sosyal patlamalar', bir şekilde sistemin bekasını sağlama amacına hizmet edebilir örneğin.

İhtilal korkusu rejimi tehdit eder; ancak, 'sosyal patlama' korkusu, rejim tarafından tam da bu 'patlayıcı madde'nin kendisini teskin etmek için kullanılabilir. Zaten kullanılan dilden belli; 'ihtilal'den, hatta 'isyan' ya da 'kalkışma'dan bile değil, başka bir öcüyü, 'terör'ü çağrıştıracak bir biçimde 'patlama'dan söz ediliyor. Şüphesiz 'boş' bir şey değil bu. Devletler meşruiyetlerini burada arıyor olabilirler. Elbette bu devletlerin çoğunun neo-liberal devletler olduğu göz önüne alınırsa, bu 'korku'yu sadece siyasal amaçlarla değil, ekonomik amaçlarla kullanmaları da beklenebilir. Kullanıyorlar da zaten. İnsanların sadece ihtiyaçları, hisleri değil, *korkuları da* piyasanın iştahını kabartabilir. Kısacası, 'güvenlik' de pazarlanabilir.

Hiç şüphe yok ki, bu türden bir pazarlamanın asıl hedef kitlesi büyük bir ihtimalle *orta-sınıflar* olacak ve dolayısıyla, 'canı yananlar'ın çığlıkları nihayetinde 'vicdanı rahatsız olanlar'ın haykırışlarını bastırmak için kullanılabilecektir. Bu nedenle,

"Ya sosyalizm ya barbarlık" sözü hâlâ tarihi bir kavşağa işaret etmektedir, diyebiliriz. Şüphesiz, yukarıda da değinmiş olduğumuz gibi, sosyalizm ufku hayli kararmış bir kavşağa...

Bir de şu var: Bugün sadece sözünü ettiğin doğal, tepkisel kalkışmalar değil, daha bilinçli, daha iradi itkilerle harekete geçen başkaldırılar da gelecek konusunda benzer bir ruh hali arz ediyor. Karşı-küreselleşme hareketinin özünde *anarşist bir duyarlılık* taşıması, bunun bence en açık göstergesi olarak alınabilir.

Küçük anarşist grupların varlığı dışında, küreselleşme-karşıtı harekete damgasını vuracak denli bir 'anarşist duyarlılığın' söz konusu olduğunu pek duymamıştık. Bu noktayı biraz daha açsan...

Barbara Epstein, *Monthly Review*'da buna işaret etmişti. Epstein, karşı-küreselleşme hareketinin özellikle genç aktivistleri için, anarşizmin kendisinin olmasa da *ruhunun* oldukça etkili bir çekim gücü teşkil ettiğinden söz eder. Şüphesiz Epstein, Kara Blok gibi kendini anarşist geleneğin devamı olarak gören hareketlerin karşı-küreselleşme eylemleri içindeki ağırlığına değil, söz konusu eylemlerin doğasını şekillendiren *'anarşist hissiyat'*a dikkat çekmek için yapıyor bunu, ki bence son derece haklıdır.

Söz konusu 'hissiyat' kendisinin anarşist sıfatının farkında olmasa bile doğrudur bu. Zira burada Anarşizmin değil, *anarşizan eğilimlerin* belirleyiciliğinden söz ediyoruz. Epstein, çağdaş genç radikaller için anarşizmin *ad hoc* (olaya özgü) zeminlerde bir araya gelen ve konsensüs yoluyla kararlar alan ilgi gruplarına dayalı ademi-i merkeziyetçi örgüt yapıları anlamına geldiğini söylüyor, ki bu anlayış çağın olduğu kadar anar-

şist geleneğin de ruhuna uygun bir durumdur. Başka bir deyişle, karşı-küreselleşme hareketinin örgütlenme biçimi bizatihi anarşizan nitelik taşır. Anarşistlerin sevdikleri bir ifadeyle, 'kendiliğinden' anarşist hareket de diyebilirdik, elbette.

Epstein'ın da vurguladığı gibi, karşı-küreselleşme hareketi (Seattle ve başka yerlerde) Dünya Ticaret Örgütü'ne, IMF'ye, Dünya Bankası'na karşı düzenlenen gösterilerde biraraya gelmiş olan sayısız birey, grup ve koalisyonu içerir. Bu hareketin içinde -hiç şüphe yok ki- kendisini anarşist olarak görmeyen birçok kişi, birçok grup vardır. Başka ideolojik eğilimlere sahip, hatta kendi konumunu herhangi bir ideolojik duruşla özdeşleştirmeyen birçok aktivist kişi ve grup vardır. Ancak, buna rağmen hareketin içinde, daha doğrusu üzerinde *baskın* olan perspektif, *anarşist bir hissiyat* taşımaktadır, diyebiliriz. Elbette, şunu bir kez daha vurgulamak gerekir: Bizzat anarşistler tarafından örgütlenmiş bir hareket değildir bu; tam tersine -tıpkı diğerleri gibi- *anarşistlerin de kendilerini içinde buluverdikleri* bir olaydır.

Eric J. Hobsbawm 1968'lerde 'Anarşizme duyulan ilgi'nin canlanmasını, 'garip, hatta ilk bakışta şaşırtıcı bir olay' olarak görmüştü. Ona göre on yıl önce, yani 1950'lerde böyle bir şey tahmin bile edilemezdi. Zira o zamanlar, "anarşizm, gerek bir hareket, gerekse bir ideoloji olarak modern devrimci hareketlerin ve işçi hareketlerinin gelişiminde tamamıyla *kapanmış bir sayfaya* benzetilebilirdi" *(abç)*. Hobsbawm'ın kendisi, 'Don Kişot'un ülkesi İspanya'nın' anarşistlerin 'son kalesi' olmasının manidarlığına da dikkat çekmiştir.

Peki ama, 1968'de nasıl oldu da Don Kişot'un hayaleti geri dönüp, sistemin çarklarına süngüsünü sokabildi? Hobsbawm'ın cevabı son derece ilginç: "Anarşist düşüncenin gücü, ortada devrimden umudu kesmekten başka seçenek olmadığı

izlenimine kapılmamızda yatar." Hobsbawm'a göre, "anarşizme yönelik ilginin canlanmasının bir dayanağı yoktur, ama anlaşılmaz da değildir".

Hobsbawm, anarşizme yönelik ilginin iki güçlü sebebinden söz edilebileceğini söyler. Bunların birincisi, 'gelişmiş ülkelerdeki nesnel tarihsel koşulların devrimi pek de mümkün kılmadığı bir devirde', dünya komünist hareketinin Stalin'in ölümüyle birlikte krize girmesi ve Batı'da öğrencilerle entelektüeller arasında açık bir devrimci hoşnutsuzluğun yükselmesidir. Hobsbawm'a göre, bu 'devrimci hoşnutsuzluk' -doğal olarak- reel sosyalizm deneyimleriyle arasına başından itibaren siyasal ve ideolojik mesafe koyan anarşizme meyletmiştir. İkinci ve çok daha önemli bir sebep de, 'klasik Marksist çözümlemenin en güçlü iddiası olan proleter devriminin tarihsel kaçınılmazlığı' fikrinin en azından 'gelişmiş ülkelerde' gücünü yitirmiş olmasıydı. Hobsbawm, *anarşizminin 'devrimci iradeciliği'nin* geleceğe ilişkin bu umutsuzluk zemininde cazip hale geldiğini düşünmektedir.

Hobsbawm'ın yaklaşımının büyük ölçüde doğru olduğunu düşünüyorum; özellikle de bugün. Ancak bir hayli *ironik biçimde* doğrulandı bu yaklaşım. Hobsbawm söz konusu makalesini 1969'da yayımlamıştı. Dolayısıyla, hemen her satırında son derece ortodoks bir Marksist tavır kendisini gösterir. Ufukta 'ihtilal ihtimali'nin olmayışının geçici, konjonktürel bir vaziyet olduğundan ve bu vaziyetten güç alan anarşizmin başarısızlığının kaçınılmazlığından bir hayli emindir bu tavır. Oysa bugün biz, böyle bir *gönül rahatlığından tamamen yoksun* bir haldeyiz. Söz konusu vaziyetin 'geciciliği'nden emin bir biçimde ufka bakıyor olmanın rahatlığı bir yana; anarşizan türden 'kaçınılmaz başarısızlıklar'ın bir an işaret eder gibi olduğu imkânların peşine düşmekten başka bir yol da görünmüyor önümüzde.

Evet, anarşizm, bugün eski sola ve özellikle de Marksist eğilimli sosyalist sola göre çok daha canlı, çok daha sahici bir *radikalizm zemini* sunuyor bize. Bir kere -hiç şüphe yok ki- Hobsbawm'ın da teyit etmiş olduğu gibi, sosyalizm ufkunun kararmasında anarşistlerin hiçbir *vebali* yoktur; tam tersine, o ufku kararlanların ilk kurbanları, hemen her zaman ve her yerde anarşistler olmuşlardır ve doğal olarak, onların gözleri bu türden karanlık ortamlara çok daha çabuk uyum gösterme yeteneğine sahiptir. Felaketlere karşı -tarihleri sayesinde- efsunludurlar bir kere.

İkincisi ve belki de çok daha önemlisi, anarşizm gücünü ve direncini zaten aydınlık gelecek arzusundan çok, halin karanlığına *ayak diretme* güdüsünden alır. *New York Times*, karşıküreselleşme hareketi kıpırdanmaya başladığında, anarşizmin 'ölüme karşı koyan bir fikir' olduğunu yazdığında aslında bu gerçeği teyit ediyordu, diyebiliriz.

Anarşistlerin tarihi gerçekten de bir yenilgiler silsilesidir; fakat *anarşizmin kendisi* asla yenilmemiş, bozguna uğratılamamış bir fikir hareketidir. Zira anarşizmin büyük harfle yazılmış, yani geçmişi, hali ve geleceği kuşatan aşkın bir Tarih anlayışı yoktur. Dolayısıyla dünkü, bugünkü yenilgileri onun yarınını ipotek altına almaz. Oysa sosyalizm ya da komünizm için, dolayısıyla da Marksizm için aynı şeyi söylemek mümkün görünmüyor.

Bugün Marksizmin ortodoks yorumlarıyla birlikte heterodoks yorumları da bir hayli etkisizdir. 'Reel' sosyalizm deneyimlerinin uğradığı yenilgi, bu deneyimlere ta başından itibaren eleştirel yaklaşan, bunlarla kendisi arasına mesafe koymaya özen gösteren Marksist, hatta sosyalist sıfatlı fikirlerin ve hareketlerin geleceğini dahi *ipotek altına almış* görünüyor. Zira, çöken sadece reel sosyalizm deneyimleri değil, aynı za-

manda ve asıl olarak *gelecek odaklı Tarih* fikriydi. Bu yüzden, hali kuşatan kara bulutların etkisi en çok istikbâlin kararan ufkunda gösterdi kendisini ve dolayısıyla sosyalizm fikri, halin sebep olduğu takatsizlikten ziyade, geleceğe yönelik *umutsuzluktan* tükenmeye yüz tuttu.

Marksist eğilimli sosyalizm fikri, 'reel deneyimleri'nin iflasından ziyade, geleceğe ilişkin *vaatlerinin boşluğu* altında kaldı. Sovyetler'de ya da Çin'de çöken umutların altında ne yazık ki sadece bu çöküşün müessifleri olan Bolşevikler ve Maocular kalmadı; kendisini Marksist olarak adlandıran her hareket, bu sıfatın ardındaki asıl sureti ne olursa olsun, bu ağır yenilgiden nasibini fazlasıyla aldı.

'Sosyalizm' etiketi altında başka bir sömürgen sistemin ve devlet/toplum yapısının kurulmuş olması anlamında mı söylüyorsun bunu, ya da 'reel sosyalist deneyim' gelecek odaklı Tarih anlayışını nasıl bir iflasa sürükledi?

'Sosyalizm' etiketi altında yapılan her şeyin, kaçınılmaz biçimde 'sosyalizm' fikrini *ipotek altına aldığını* söylemek istiyorum. 'Sosyalizm ideali'ne ihaneti ister -anarko-komünistler gibi- Lenin'le, ister -Troçkistler gibi- Stalin'le, ister -Maoistler gibi- Kruşçev'le başlatın, kimin zamanında başlamış olursa olsun, reel sosyalizm deneyimi nihayetinde çöktüğünde, aslında *sosyalizm idealini* de peşi sıra sürükledi ve bu idealle şu ya da bu şekilde ilgili olan hemen herkesi altına alıp ezdi.

Şimdi kalkıp, örneğin bir Michael Löwy gibi, "Sosyalizm henüz doğmadığı için ölmemiştir. Bu, Batı medyasının 'komünist devletler', Doğu Bloku'nun resmi ideolojisininse 'gerçekte var olan sosyalizm' diye adlandırdığı şey için geçerlidir," diyerek kendimizi bu enkazın altından çekip çıkarabi-

lir miyiz? Sanmıyorum! Tespitimiz ne kadar doğru olursa olsun, yazgımız değişmeyecektir. *'Reel' tecrübe, 'ideal'i aşındırmıştır bir kere.*

'Sosyalizm' bir düşünce hareketi olarak *doğası gereği* gelecek odaklıdır. Mevcut topluma -iyi, en azından daha iyi- alternatif bir model önermeden sosyalist olunamaz. Dahası, eğer aynı zamanda bir Marksist de olmak istiyorsanız; bu alternatifin sadece 'iyi' olması da yetmez, *makul ve uygulanabilir* olması da gerekir. Yani, önerdiğiniz geleceğin ayaklarının yere basması ya da en azından basabilir olması da gerekir, ki bu da 'reel'i 'ideal'in kriterleriyle sorgulama söz konusu olduğunda Marksistlerin elini bir hayli zayıflatır. 'Reel' tarihleri, ister istemez önerdikleri, önerecekleri 'ideal' geleceği ipotek altına alır.

Bugün, sosyalizmin kendisini makul ve uygulanabilir bir alternatif olarak sunma konusundaki aczini, sadece neo-liberalizmin ideolojik hegemonyasına işaret ederek açıklayabilir miyiz? Hiç şüphe yok ki, bunun -dikkatle irdelenmesi gereken- ideolojik hegemonya meselelerine indirgenemeyecek türden bir yığın yapısal sebebi vardır. Kabul! Peki ama, 'reel sosyalizm deneyimleri'nin çöküşünün bu noktadaki etkisini göz ardı edebilir miyiz? Sanmıyorum!

Hepimiz farkındayız ki, şu an inandırıcı, ikna edici, toparlayıcı, çağırıcı bir 'alternatif'in eksikliğini temelden hissediyor; böyle bir 'alternatif'i tarif etmekte, hele ki geniş kesimleri kapsayacak bir ortak dille 'alternatif'in mümkün olduğuna işaret etmekte bir hayli güçlük çekiyoruz...

Bugün en ciddi muhalif kalkışmaların kendilerini daima bir 'anti' ile kuşatmaları da bunu göstermiyor mu? Anti-kapi-

talizm, anti-küreselleşme... vesaire. Benjamin'in şu sözü, bugünkü durumumuzu çarpıcı bir şekilde özetliyor aslında: "Marx, devrimlerin dünya tarihinin lokomotifleri olduğunu söyledi. Ama belki de onlar tamamen başka bir şeydir. Devrimler, bu trende seyahat eden insanlığın imdat frenini çekme eylemidir." Hiç şüphe yok ki, bu da 'gelecek odaklı' bir devrim anlayışıdır. Ancak bambaşka bir anlamda...

Burada 'devrim' artık 'gelecek güzel günler' adına değil, *'gelecek felaketler' yüzünden* gerçekleştirilmek durumundadır. Başka bir deyişle, 'devrim' denen şey artık 'Tarih'in durdurulamaz akışı içinde, 'hal'in rüzgârlarıyla yelkenlerini şişirip, rotasını 'yarın'a çeviren bir 'sandal' olarak algılanamaz. Tam tersine, tarihin akışını durdurmak için, *akıntıya karşı yüzmek* gibi bir şeydir o. Epstein'ın 'anarşist hissiyat' dediği şey tam da bu noktada karşımıza çıkıyor zaten. 'Karşı olma' bilincinde...

Şu an *ne için* mücadele edileceği önemli değildir pek; ancak *neye karşı* mücadele ediliyor olduğu son derece önemlidir ve hiç şüphe yok ki, Anarşizm bu mücadele tarzına -Marksizme göre- çok daha aşinadır; dolayısıyla da çok daha yatkındır.

Şüphesiz, anarşizmin salt 'yıkıcılık' olduğunu; hiçbir pozitif gelecek tahayyülüne sahip olmadığını söylemek istemiyorum. Benim söylemek istediğim şey, basit bir biçimde şu: Bir kişinin içten içe sosyalist bir geleceğe inanmadığı halde sağda solda hâlâ bir sosyalist olduğunu söyleyip durması çelişik bir durumdur; o kişinin -ki ben bugün bu türden kişilerin epeyce olduklarını düşünüyorum- bu durumu ısrarla sürdürmesi 'sinizm' denen halin en açık örneğidir. Buna karşılık, anarşist bir geleceğe inanmamak ile bugün hâlâ inatla anarşist olmayı sürdürmek arasında hiçbir çelişki yoktur ve ben bugün birçok anarşistin böyle bir ruh haliyle hareket et-

tiğini; yeryüzünde radikalizmin yapraklarını bu türden *anarşist bir duyarlılığın*, deyim yerindeyse ruh halinin kıpırdattığını düşünüyorum.

Elbette şunu da eklemek gerek: 'Güzel günler' uğruna devrim ile 'felaketler'e karşı devrim tahayyülü arasında başka bir açıdan da önemli bir fark vardır. Bu fark, Zizek'in -Bernard Williams'ın *gerekli* (ought) ile *zorunlu* (must) sözcükleri arasında yaptığı ayrıma dayanarak- bugün otantik bir devrimin, doğası gereği bir zorunluluk olarak görülmesi gerektiğine dair yorumuyla ilişkilendirilebilir. 'Güzel günler'i hedefleyen bir devrim, adı üstünde uğruna mücadele edilen bir ideal olarak 'yapılması gereken' bir şeydir. 'Felaketler'e karşı devrim ise, başka türlü yapamayacağımız için 'yapmak' zorunda olduğumuz' bir şeydir. Dolayısıyla bugün devrim, yani 'başka bir dünya' tahayyülü ve inşası, etik bir tercih meselesi olarak da görülemez. Hayati bir *zarurettir* söz konusu olan. Şüphesiz, eskiden ve hâlâ bazıları tarafından algılandığı gibi, devrimin 'kaçınılmaz' bir şey olduğu anlamına gelmez bu. Zira kaçınılmaz olsaydı, asla zaruri olmazdı.

Biz bunları konuşurken Yunanistan'da, on beş yaşındaki genç Alexis'in bir eylem sırasında polis tarafından öldürülmesiyle büyük bir isyan patlak verdi ve bu isyan Yunanistan'ı tepeden tırnağa sarstığı gibi, kısmi ölçülerde Avrupa'nın diğer ülkelerine de sıçradı. Anarşistlerin ön ayak olduğu bu eylemler Yunanistan'da bütün gençliği, liselere ve ortaokullara kadar harekete geçirdi. Kuşkusuz isyan, anarşistlerin yanı sıra radikal solun farklı kesimlerinin de aktif rol aldığı bir sürece dönüştü. (İsyan sırasında Yunanistan'da bulunan Foti Benlisoy'un Bianet'teki yazıları bu açıdan oldukça aydınlatıcıdır.) Benlisoy'un naklettiği şu olay da oldukça manalı: "Pazartesi akşamki büyük gösteride anarşist

Atina'da öğrenciler polisle karşı karşıya...

grupların kalabalıklığı karşısında şaşkınlığa düşüp, meclis dışı soldan bir arkadaşa 'anarşistler kaç kişi' diye sorunca 'bugün hepimiz biraz anarşist değil miyiz?' cevabını almam durumu açıklıyor herhalde." Söyleşimizin burasına kadar konuştuğumuz olguların hemen bütün önemli maddelerini içine alan Yunanistan'daki bu isyan, zengin okumalara gebe görünüyor bana. Sen bu 'isyan'ı nasıl yorumluyorsun?

Zapatistalar'ın kendi devrimleri için kullandıkları şahane bir mecaz var: Bu, diyorlar, "devrimi mümkün kılan bir devrim"dir. Aynı şeyi -sözcüklerle birazcık oynayarak- Yunanistan'daki son 'olay'lar için de söyleyebileceğimizi düşünüyorum: *Bu, isyanı mümkün kılan bir isyandır.* Dolayısıyla, bana öyle geliyor ki, şu an bu 'isyan'ın akıbeti üzerine konuşma-

nın ne anlamı ne de gereği var. Asıl önemli sonuç bugün fiilen ortaya çıktı çünkü: *'İsyan' mümkündür!* Olayın akıbeti ne olursa olsun, açığa çıkardığı bu sonuç asla anlamını ve değerini yitirmeyecek.

Kısacası, söz konusu 'isyan'ın akıbetinden ziyade anlamı üzerinde durmak gerek, diye düşünüyorum. Zaten olayların akıbeti de, büyük ölçüde, onların anlamının *anlaşılıp anlaşılmamasına bağlıymış* gibi görünüyor.

Bana göre, Yunanistan'daki olayların anlamı, bu olayların özündeki 'anarşist ruh'ta yatıyor. Bu nedenle, Foti Benlisoy'un söz konusu yazısından alıntıladığın "bugün hepimiz biraz anarşist değil miyiz?" sözü, aslında bu ruhun ifadesi olarak okunabilir. Şüphesiz -daha önce de değinmiş olduğumuz gibi- bu, söz konusu olayların anarşistlerce organize edilmiş olduğu anlamına gelmiyor. Dolayısıyla, bir kez daha vurgulayarak ifade edeyim: Ardında 'anarşist niyetler' aramak yerine, bu olayların *özündeki* anarşist ruhu görmek gerek.

Bu, 'çağın ruhu'na uygun biçimde, özünde 'anarşist' nitelik taşıyan 'hissiyat'ın tetiklediği bir eylemdir ve bu sıfatla, sadece Marksistler için değil, aynı zamanda Anarşistlerin kendileri için de dikkatle ve özenle yaklaşılıp irdelenmesi, iyice anlaşılıp doğru biçimde değerlendirilmesi gereken bir duruma işaret eder. Ya da şöyle ifade edeyim: Hem Marksistler hem de Anarşistler açısından -haydi ben birleştirip *'sol anti-kapitalist'ler* açısından diyeyim- andığımız bu olay ve benzeri olaylar, 'diriliş'ten çok bir 'doğuş' imkânına işaret eder. Dolayısıyla, kendilerini bir imkân olarak ortaya koydukları ölçüde bir sorun olarak da koyarlar. Daha doğru bir deyişle, içerdikleri imkânı açığa çıkarmak için çözülmeleri gereken bir sorun olarak...

1929'da Morris Motors'da seri üretim ve işçiler.

Peki, sence nedir bu sorun ve nasıl bir imkân barındırıyor içinde?

Sorun -bence- 'anarşist ruh'un vücut bulduğu/buldurduğu direniş, eylem biçimlerinin 'çağın ruh'u dediğimiz şeyle ilişkisinde yatıyor.

Meseleyi açmak için ortaya önce birkaç genel ve soyut önerme atalım: 1) 'Çağın' ya da 'zaman'ın 'ruh'u denen şeyle temas kuramayan bir muhalif söylem ya da eylem, sesini duyuramaz ve dolayısıyla herhangi bir anlamlı yankı yaratamaz; 2) O halde, etkili bir muhalefet, direniş için söz konusu 'ruh'la temas gereklidir; 3) ancak yeterli değildir; 4) bu 'ruh'u, aynı zamanda -ona yakalanmadan- yakalamak gerekir. Yani, ona

kapılmadan... Şüphesiz zor bir iştir bu. Zira bir şeye dokunduğunuzda o da size dokunur.

Bu soyut önermeleri örneklendirerek bir nebze de olsa somutlaştırmak mümkün. Klasik Marksist konumu düşünün. 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın önemli bir bölümde kapitalist sistemin egemen 'ruh'u ile 'sıcak temas' kurabilmiş; sistemi birçok yer ve zamanda 'kısa devre'ye uğratabilmiş güçlü bir direniş odağı değil miydi? 'İş'i, 'çalışma'yı, 'üretim'i yücelten bir sistem içinde, ona karşı 'emeği', 'işçi'yi, 'üreticiliği' yücelten bir direniş odağıydı Marksizm ve hiç şüphe yok ki, gücünü büyük ölçüde sistemle kurduğu bu 'sıcak temas'tan alıyordu. Temas 'sıcak'tı; çünkü 'çağ'ın ya da 'zaman'ın 'ruh'u denen şeyi yakalayabiliyordu Marksizm. 'Sistem'e -onun kendi diliyle- cevaplayamayacağı sorular yöneltebiliyordu örneğin. Dolayısıyla, 'söz'ünün hakiki bir gücü vardı. Büyük ölçüde 'hakikat'i dile getirmekten alıyordu bu gücü. Şüphesiz 'mutlak' hakikatten söz etmiyoruz. Yani Marksizm o zamanlar -her ne kadar bazıları tam da böyle olduğunu düşünmüş olsa da- kapitalizmi 'Tanrı Katı'ndan *yargılamıyordu*. Kapitalizme yukarıdan değil, *içeriden* bakıyordu. Kapitalizmin gerçekliğiyle temasını yitirmeden; bu gerçekliğe göre biçimlenmiş, dolayısıyla her halükarda göreceli nitelik taşıyan bir 'hakikat'i yakalıyor ve sistemi buradan *eleştiriyor*, *sorguluyordu*. Bunun böyle olduğunun en açık göstergesi, yönelttiği 'sorular'ın muhatapsız kalmaması, sadece yandaşlarında değil karşıtlarında da *yankı buluyor* olmasıydı.

Sistem 'üretim'i vurguluyordu, 'üreticiliği'... Marksistler de kimin gerçek 'üretici' olduğu sorusunu atıyorlardı ortaya. Sistemin 'kapitalist' öznesine karşı 'proleter'i çıkarıyorlardı. Proletarya şarteli indirdiğinde sistemin durduğunu gösterdikleri anda, tartışmayı da savaşı da kazanıyorlardı doğal olarak.

Kısacası, Marksizm o zamanlar yukarıda ifade ettiğimiz ilk iki önermenin gereğini yerine getiriyordu. Ancak diğer iki önermeye gelince, burada aynı başarıyı pek göremeyiz. Marksizm 'çağ'ın ya da 'zaman'ın 'ruh'unu büyük ölçüde yakalamıştı; bununla birlikte -süreç içinde- giderek kendini ona kaptırdı. Sosyalist düşüncenin gelişmiş kapitalist ülkelerdeki 'sosyal demokrat' kanadı, 'radikal' sıfatını terk ederek, çok daha önceden 'sistem'e -ulusal ölçekte- dahil oldu. Marksist-Leninist kanatsa, 'enternasyonalist' sıfatından vazgeçerek sisteme -'uluslararası' ölçekte- dahil olmayı seçti. Sistemin 'ruh'uyla kurdukları 'sıcak temas', zamanla ulusal ya da uluslararası ölçekte sistemin oyun kurallarının benimsenmesine yol açtı kısacası.

Sonuç, ortada. Kapitalist sistem 1970'lerin ortası ile 1980'lerin başında kabuk değiştirip dönüşüme uğradığında; dolayısıyla, 'çağ'ın ya da 'zaman'ın 'ruh'u değiştiğinde klasik sosyal demokrasi de çöktü, 'reel sosyalizm' de. Ayakta kalanların hali de ortada. İngilizlerin İşçi Partisi'ni ya da Çin'i yeni 'ruh'a uyum gösteren örnekler olarak akla getirin, yeter. Biri artık ne kadar 'sosyal demokrat'sa, diğeri de o kadar 'sosyalist'tir.

Daha da önemlisi, sistem yapısal bir dönüşüme de uğradı. Üretim odaklı bir kapitalizmden, tüketim odaklı bir kapitalizme geçtik örneğin. Şimdi sistem 'üretim'i ya da 'üreticiliği' yüceltmiyor; tam tersine, onları görünmez kılıp 'tüketim'i ve 'tüketiciliği' öne çıkarıyor. İşlikleri değil, vitrinleri odağa yerleştiriyor. Bu, tek kelimeyle bir 'paradigma' değişimidir. Kapitalizm başka bir şeye dönüşmüyor elbette; ancak 'paradigma'sını değiştiriyor ve elbette 'gerçekliği'ni de...

Böyle bir durumda, sisteme *eski paradigmaya dair* sorular yöneltirseniz muhatapsız kalırsınız. Sesinizin herhangi bir

yankı yaratmasını umamazsınız. Çünkü 'zamanın ruhu' değişmiştir ve bu değişimi kavramadan ona asla dokunamazsınız.

Peki, 'zamanın ruh'u nasıl bir hâl aldı? Bu -şüphesiz- kolayca tasvir edilebilecek bir 'hâl' değil. Ancak şöyle bir basitleştirme bana makul ve manalı geliyor: *'Kesinlikler' çağından 'belirsizlikler' çağına girdik* ve bu -yine bana öyle geliyor ki- özünde 'temsil' fikrinin genel kriziyle ilişkilendirilerek anlaşılabilir bir dönüşümdür. Mikro ölçekten makro ölçeğe dek hayatın hemen her alanında izleri bulunabilecek bir kriz bu.

'Sözcükler'in 'şeyler'i temsil ettiği fikri krize girmiş durumda, örneğin. 'Teori'nin 'gerçeklik'i temsil ettiği fikri de krize girmiş durumda... 'Parlamento'nun 'halk iradesi'ni; 'halk'ın bir coğrafyanın sakinlerini; 'partiler'in 'sınıflar'ı; 'işçi sınıfı'nın 'insanlık'ı temsil ettiği fikri de krizde. Kısacası -kendisine dayanarak- dünyayı anlamlandırdığımız bütün 'sabite'ler birer ikişer buharlaşmış durumda.

Böyle bir 'belirsizlik', dolayısıyla ayaklarını nereye basacağını bilememe hali, doğal olarak bariz bir 'yönsüzlük' haliyle birlikte gidiyor. Bakışı üzerine sabitleyerek içinde kıvranıp durduğumuz 'baş dönmesi'yle, 'mide bulantısı'yla baş edebileceğimiz 'sabit' noktaları ne ayaklarımızı bastığımız yerde bulabiliyoruz ne de önümüzdeki ufukta.

Şimdilik yapabileceğimiz tek şey, ayaklarımızın altında dalgalanıp duran zeminin ritmini yakalamak. Ayakta kalmanın tek yolu bu. Zemin ele geçirilemeyecek denli oynaksa, o zaman 'oynaklığı' ele geçirmek lazım. 'Anarşist ruh' bugün işte tam da bunu başarıyor. Zeminin 'oynaklığı'yla oynuyor.

Ve diyorsun ki, sistemin -ve dünyanın- ana paradigması, 'kesinlikler'den 'belirsizlikler'e kaysa dahi, çağın ruhunun 'değişim'i

sürecinde bize hâlâ -ve ne iyi ki- isyan etmenin mümkün olduğunu gösteriyor, 'klasik' çağınkine benzer başka bir düzlemde 'sabitlikler'i, ya da 'olmayan-sabitlikler'i koyabilene kadar umudumuzu muhafaza etme imkânı açıyor...

Regis Debray, *New Left Review 2007 Türkiye Seçkisi*'nde yayımlanan bir yazısında 'logosfer'den 'grafosfer'e, oradan da 'videosfer'e geçiş sürecinden söz etmişti. O burada *sosyalist düşüncenin* 'grafosfer' olarak adlandırdığı, 'basılı söz'ün, yani kitabın, gazetenin söz sahibi olduğu dönemin ürünü olduğunu ileri sürmüştü. Debray'a göre, bugün sosyalist düşüncenin karşı karşıya kaldığı temel problem, televizyonun ve internetin söz sahibi olduğu 'videosfer' dönemine ayak uydurmak; 'silah ve cephaneleri'ni *buraya aktarmanın* yollarını bulmaktı.

Debray bu noktada son derece karamsardır aslında; zira sosyalizmin bugün karşı karşıya kaldığı asıl krizin, onun "kurucu ilkelerini geri kazansa bile", kendi "kültürel mantığına, düşünce üretimi ve yayılımı devrelerine geri dönemeyecek olması" olduğunu düşünmektedir. Zira 'videosfer' dönemi ile sosyalist düşünce arasında bariz bir 'doku uyuşmazlığı' olduğu kanısındadır Debray. Bu kanıdadır; çünkü yurttaşın siyasal "demobilizasyonu"nun "seyircinin fiziksel hareketsizliğiyle başladığı"nı düşünmektedir.

Bu bir hayli indirgemeci bir yaklaşımdır elbette. Hem sosyalizmin asıl problemin kendi 'kurucu ilkelerini geri kazanmak' olduğu gerçeğinin üzerinden atlar, hem de sosyalist düşüncenin krizini bir tür 'iletişim' problemine indirger. Ayrıca şu var: Sadece kitaplar ve gazeteler insanları sokağa dökmez ki, aynı şeyi televizyon ve internet de yapabilir. Yaptığını görüyoruz da. Dolayısıyla, bugünün sorunu *demobilizasyon* de-

gil, başka bir şeydir. Üstelik -başka birçok şeyle birlikte- sosyalizmin 'kurucu ilkeleri'ni de beyhude hale getiren bir şey...

Nedir bu şey? Bu sorunun cevabını fazla uzağa gitmeden Debray'ın aynı metninde bulabileceğimizi düşünüyorum. Debray aynı yazıda söz konusu dönemlerin 'zaman anlayışları'na işaret eder ve 'Logosfer'in zamanı esasen bir 'daire' olarak algıladığını, yani onu bir tür 'tekrar' olarak, dolayısıyla nihayetinde bir türlü geçemeyen bir geçmiş olarak yaşadığını; 'grafosfer'inse, zamanı bir 'çizgi' olarak algılayıp bir tür 'yol' olarak gördüğünü, dolayısıyla bir tür ilerleme olarak yaşadığını söyler. Kısacası, ilki her halükarda 'geçmiş'e, ikincisi her halükarda 'gelecek'e yönelik zamanlardır. Yani, ilki 'nostaljik', ikincisi 'ütopik' zaman anlayışlarıdır bunlar. Oysa 'videosfer' olarak adlandırılan dönem, son derece 'realist' bir zaman anlayışına sahiptir. Daha doğrusu, 'sahip' bile değildir. 'Zaman' denen şeyin kölesidir artık ve sadece 'ân'larını bilir/bilebilir onun. 'Zaman' için bulabildiği en uygun, en somut 'figür' bir 'nokta'dır bu nedenle. Jameson'ın 'ebedi şimdi' dediği şey yani. Ne durmadan geçmişi tekrar eden ne de sürekli geleceğe bakan... sadece kendisinden ibaret olan 'ân'.

Böyle bir 'ân'ın has muhafazakâr ile has sosyalistler için son derece boğucu bir ân olduğunu söylemeye sanırım gerek yok. Böyle bir 'ân'a yönelik öfkenin onları bir hayli birbirlerine yaklaştıracak olduğunu da...

'Geri'ye ya da 'ileri'ye giden yollar tıkanmışsa, nihayetinde böyle çıkışsız bir 'ân'ı yaşamaya mahkûm olmuşsak, radikalizm hiçbir yerde *vücut bulamaz*, sadece her yerde bir görünüp bir kaybolan *'ruh'a* sahip olabilir.

Halloway, 'örgüt politikası' dediği bir şeyden 'olay politikası' dediği bir şeye geçmiş olduğumuzdan söz etmişti. Bu 'geçiş'te içerilen temel fark, 'zaman'la kurduğumuz ilişkiydi,

ya da şöyle diyelim, değişen 'zaman'la temasımızdı: Olaylar serisi olarak devrim, geleceği inşa etme inancından vazgeçip, şimdiki ânın ifadesi olma inadına sarılır. Kısacası, bizi ayağa kaldıracak şey şimdi *inanç* değil *inat*'tır. *Yürüyüş* değil *ayak diretme* yani...

Dün Seattle'da ve Paris'te, bugün Yunanistan'da insanları ayağa kaldıran, sokağa döken şey buydu. Bu insanlar bir yere, başka bir yere gitmek için dökülmediler sokaklara; daha çok, *bulundukları yerden ve belki de bizzatihi kendilerinden rahatsız oldukları için* sokağa vurdular kendilerini. İsyan eden 'beden'lerden değil de 'ruhlar'dan söz ediyor oluşumuzun sebebi bu zaten. Zira sokağa dökülenler sadece 'sistem'e karşı değil, kendilerine karşı da isyan etmektedirler.

İşte tam da bu sebeple, "bugün hepimizin biraz anarşist olması"nda fayda var. Özellikle de aramızda kendilerini zaten çoktan 'anarşist' olarak niteleyenlerin ihtiyacı var buna. Bunu özellikle vurgulamamın sebebi şu: Bugün "yeryüzünde radikalizmin yapraklarını bu türden anarşist bir duyarlılığın" kıpırdattığını söylemek, ferahlamak için söylenmiş bir söz değil. Ya da şöyle söyleyeyim: Bu tür bir söz, içimizden herhangi birini ferahlatırsa, işte tam da o zaman kendi mealine ihanet etmiş olur.

Kendimizi ister 'Marksist' ister 'Anarşist' olarak adlandıralım, önümüzde duran 'hakikat', bize dünyanın değiştiğini ya da şöyle diyelim, kendisini *anlamaya yönelik avadanlığımızı değiştirmeyi gerektirecek ölçüde* değiştiğini söylüyor. Israrla 'anarşist ruh'un altını çizmemin sebebi de bu. 'Anarşizm'den değil de onun 'ruh'undan söz etmemin sebebi, Marksistleri ikna etmekten ziyade, Anarşistleri ikaz etmeye yönelik bir niyet taşıyor. Neden?

'Çağ'ın ya da 'zaman'ın 'ruh'undan söz etmiştim. Bu 'ruh'u yakalayamayan muhalefetin beyhude oluşundan... Marksistlerin halinden... Ancak bu 'ruh'u -ona yakalanmadan- yakalamak gerektiğini de söylemiştim. Yani, *sözde* değil *özde* özne olmaktan...

Kastım şuydu: Seattle'da veya Paris'te ya da Yunanistan'da meydana gelen olayları -ideolojik ya da doktriner- her halükarda büyük harfle yazılmış Anarşizmin 'diriliş'i olarak görürsek, bunun dışında kalan hiçbir şeyi göremeyiz.

Peki, 'çağın ruhu' ile sıcak temas kurabilen bu 'anarşist hissiyat'ın karşısındaki tehlikeden söz etmiştin. Nedir bu tehlike?

Dediğim gibi, tehlike aslında yine bu temasta tetikte bekliyor. Yakalamak isterken, tam tersine yakalanmak mümkün. Her an var bu tehlike. Hatta fiiliyatta olduğunu bile söyleyebiliriz. Anarşist hissiyatın bir 'hayat tarzı'na dönüşme temayülü bu. Bir tür sinizm illeti de diyebiliriz. Başka bir yerde de dikkat çekmiştim, 'karnaval'ların da rutinleşmesi, dolayısıyla normalleşmesi mümkün.

Bu bölümü bir özet şeklinde toparlarsak, benim yorumladığım, senin temel iddian şöyle: 'Kapitalizmin içinde' bir çağ değişiyor; bu, klasik kapitalizmden 'pan-kapitalizm'e dönen bir çağ. Söyleşimizin son bölümünde etraflıca üzerinde duracağımız üzere, bu çağ değişimi, hem 'ruh'ta hem de kullandığımız kavramlar ve hedefimiz itibariyle 'ana parametreler'de bir dönüşümle birlikte gerçekleşiyor. (Oysa Sungur Savran, 1 Ocak 2009'da BirGün *gazetesinde çıkan söyleşisinde, "Marksizmin teorik avadanlığı, gerek savaşları gerekse krizleri öngörmesi*

bakımından tamamen doğru çıkmıştır," diyor. "Bu kriz... burjuva iktisat düşüncesine karşı Marksizmin bir zaferidir," saptamasında bulunuyor ve "önümüzdeki on yıl içinde işçi sınıfı hareketinin dünyada giderek yükseleceği"ni söylüyor.) Dolayısıyla, kapitalizm 'içindeki' senin öngördüğün değişme süreci, Sol analizin de ana kavramları ve belki -şimdi sosyalizm diye anılan- hedefiyle yeni, çağa uygun bir formülasyon arayışını şart kılıyor. Marksizm ve Anarşizm belki de sosyalist düşüncenin çıkış döneminden beri ilk defa nesnel bir yakınlaşma içine giriyorlar –muhtemelen de ikisini aşan, çeşitlendiren, başka kanallarla birleşerek çoğalan bir yakınlaşma ve uzaklaşma sürecini meydana getirecek bu; sonucu elbette bilmiyor, ama dikkatle (ümidi besleyen bir merakla) gözlüyoruz. Bu arada ve ne iyi ki, 1990'ların ortalarından itibaren Los Angeles, Seattle, Fransa banliyöleri, Haiti ve Yunanistan isyanları, 'isyancı ruh'un ölmeyeceğini, yok edilemeyeceğini, hedef bulanmış olsa dahi 'ayaklanma'nın baki olduğunu gösterip, içimize su serpiyor. Fakat bu isyanlar, her halde bu çağın ruhuyla direnişe yakın insanların zihinlerindeki 'örgütlenme biçimleri'nde bir köklü değişime de tekabül ediyor. '68'de Fransız Komünist Partisi'ni andırır bir durumla, 2008'de Yunanistan Komünist Partisi'nin doğrudan düzen ve asayiş yanlısı resmi tutumu, ziyadesiyle manidar bu bakımdan. Yunanistan'daki patlak verip kısıtlı ölçüde Avrupa'ya da yansıyan bu isyanın parlattığı gözlerle toparlamaya çalışırsak, yakın ve orta vadede senin vurgulayıp durduğun 'bu teorik-siyasal yenilenme'nin güç kazanmasını ummak gerçekçi bir beklenti olur mu?

1968 ile 2008 arasında bu bakımdan, yani 'yeni' ve 'eski' muhalif duruşlar arasındaki ilişki bakımından bazı benzerlikler bulmak mümkün gerçekten. İlkinde *klasik komünist*

çizgiyi aşan bir hareketlilik söz konusuydu. İkincisinde de *benzer bir durum* söz konusu. Ayrıca her iki dönemde de 'anarşist ruh' devrededir. Sadece hareketin genelinde değil, kendini 'Marksist' olarak niteleyen kesimler içinde de benzer bir ruh hali aktifti. '68'in en önemli teorisyenlerinden biri olan Herbert Marcuse örneğin, bir tür 'Anarko-Marksist' olarak nitelendirilebilir. 'Yeni Sol' dediğimiz şeyin temelinde böyle bir 'sentez' vardı zaten. Bu hareket kendini 'derin güdüleri bakımından anarşist' olarak görüyordu. Daniel Cohn-Bendit örneğin o zamanlar kendini bir 'Marksist' olarak görüyordu; ancak hemen ardından bunun 'Bakunin tarzı' bir Marksistlik olduğunu da ekliyordu.

"Özgürlük arzularımızın bilincidir", "Bütün iktidar hayal gücüne!", "Gerçekçi ol, imkânsızı iste!" gibi sloganlar da özünde bu 'anarşist ruh'un ifadesiydi, diyebiliriz.

Kısacası söylemek istediğim şey şu: Batı'da Marksist ya da Anarşist, her türden muhalif hareketin, duruşun üzerinde çoktandır bu 'anarşist ruh'un hayaleti dolaşıyor. En azından '68'den beri... Bu, hiç şüphe yok ki bizim gözümüzde anlaşılması biraz güç bir durum. Güç; zira bu 'ruh' bize pek uğramış değil, ya da şöyle söyleyelim: Uğramışsa bile bir hayli kılık değiştirerek, deyiş yerindeyse 'tebdil-i kıyafet' halde uğramış.

Başka bir yerde değinmiştik: Bizde 'liberal düşünce geleneği yok; hatta temsilcisi de... Dolayısıyla, son tahlilde bu geleneğin en haşarı çocuğu olarak görülebilecek olan Anarşizm de bir hayli cılız, hatta neredeyse yok. Bu nedenle 'liberal'imiz de, 'anarşist'imiz de fazla 'Marksist'. Elbette doğru dürüst 'liberal'i, 'anarşist'i olmayan bir yerde artık ne kadar olunabilirse o kadar 'Marksist'...

Meramımı bir örnekle açayım: Foti Benlisoy ve Y. Doğan Çetinkaya *BirGün*'de "Yunanistan'da Gerçekten Ne Oluyor?"

başlıklı kısa bir izlenim yazısı kaleme almışlar ve burada "öfkeli ve cesur bir yeni kuşağın radikalizmiyle karşı karşıya" olduğumuzu söylemişlerdi. Onlara göre: "Bu gençlerin örgütlü solla, anarşistlerle bağları oldukça esnekti." Bu tespit, gecikmeden pek aşinası olduğumuz bir itiraza maruz kaldı. Kürşat Kızıltuğ ve Gülkan Ahıska, iki gün sonra söz konusu tespite 'Anarşist hareket' *adına* itiraz ettiler. "Yunanistan'daki İsyanın Görmezden Gelinen Anarşist Karakteri" başlıklı bir yazıda, "bu ayaklanmanın sokaktaki eylem boyutunun büyük oranda anarşistlerce gerçekleştirildiğini" ileri sürdüler. Yazarlar şu notu da düşmüşlerdi elbette: "Amacımız hamasi bir anarşizm vurgusu yapmak değil. Yunanistan'daki bütün hareketin anarşizmden mütevellit olduğunu da iddia etmiyoruz. Fakat anarşizmin oradaki sosyal hareketler üzerindeki *belirleyici etkisi*'ni göz ardı etmemeniz gerek" *(abç)*. Ve hemen ardından şunu eklemişlerdi: "Bu kadar kalabalık eylemci topluluklarının *arkasında büyük bir parti veya yekpare bir örgüt* olmadan bu kadar hızlı karar alınması ve şehirlerin isyan sahasına çevrilmesi, tam da anarşizmin karar alma ve onu anında uygulama yönündeki *doğrudan eylem*'ci pratiğinin bir parçası" *(abç)*.

Şimdi altını çizmiş olduğumuz sözcüklere bakalım: 'belirleyici etki'... Üstelik 'sosyal hareketler' içindeki ağırlıklarından da söz edilmiyor Anarşistlerin; tam tersine, bunlar *üzerindeki* belirleyici etkilerinden söz ediliyor. Marksistler buna 'hegemonya' derlerdi. Sadece çağımıza damgasını vurduğunu düşündüğümüz 'anarşist ruh'un değil, birçok -küçük 'a' ile yazılmış- çağdaş anarşist grubun da pek haz etmediği bir dildir bu. Bu yüzden, onlar 'hegemonya'dan değil *'affinity'*den söz etmeyi tercih ediyorlar. Herhangi bir şeyin 'üstünde' değil 'yanında' olmaktan... Birlikte olmaktan...

Devam edelim. 'Eylemci topluluklar'ın -'arkasında' duran 'büyük parti', dahası 'yekpare örgüt' olmadan- şehirleri 'isyan sahası'na çevirmesinin, "anarşizmin karar alma ve onu anında uygulama yönündeki doğrudan eylemci pratiğinin" parçası olduğu iddiasında da açıktan hegemonik bir arzu dile gelmiş olmuyor mu? Yani, Yunanistan'daki olayların ardındaki 'güç bizde' hissiyatı... Ve hiç şüphe yok ki, bizim -anarşistiyle Marksistiyle hepimizin- epeyce aşina olduğumuz bir histir bu.

Alıntıladığmız sözlerin sahipleri -elbette- kasıtlarının bu olmadığını söyleyeceklerdir. Yürekten inanırım. Fakat sözün söylediği, sadece söyleyenin kastıyla sınırlı değil ki. Bazen dil -burada olduğu gibi- bizim adımıza konuşmaya devam ediyor. Konuşmaya devam ediyor ve kastımızı değilse de asıl derdimizi ifşa ediveriyor: 'Güç istenci'nin gücünden kurtulamamak! 'Olay'ların sıradan bir aktörü olmaya gönül indirememek, daha doğrusu böyle bir şeye gönül verememek...

Her neyse, lafı daha fazla uzatmadan ben de kastımı ifade edeyim: Foti Benlisoy'un söz konusu itiraza cevabında altını çizmiş olduğu gibi, bu tartışmayı "sizinkiler mi bizimkiler mi yaptı" gibi lüzumsuz bir mecraya sürüklemek anlamsızdır. Vakit kaybıdır. "Gerçekten anlamlı olan tartışma, bu hareketin ayırt edici vasıflarını, ana karakteristiklerini ortaya koyabilmek." Benlisoy böyle düşünüyor ve bu 'hareket'in "köklerinin geçmişte değil de gelecekte olduğu"nu vurguluyor. Katılıyorum. Sadece ben 'hareket' yerine, 'olay' sözcüğünü tercih ederdim. Zira söz konusu 'olaylar'ın ayırt edici vasıflarından birisinin, onun 'anarşist ruh'unun en bariz karakteristiklerinden birisinin bu olduğunu düşünüyorum. Bir 'hareket' değil, bir 'olay' olma yani... Tıpkı '68'den hâlâ bir 'olay' olarak söz etmekte olduğumuz gibi... Dolayısıyla, Badiou'yu hatırlamanın tam sırası. Özellikle de onun 'olay' ve 'sadakât' kavramlarını...

Öyleyse asıl soruna dönüp soralım: Yavaş yavaş ayağa kalktığını gördüğümüz bu 'ruh', yepyeni bir sol dalgaya ya da 'zamanın ruh'uyla 'sıcak temas' kurabilen güçlü bir anti-kapitalist harekete omuz verebilir mi? Bence verebilir. Elbette kayıtsız şartsız değil. Bu ihtimalin vücut bulabilmesi, büyük ölçüde bize bağlı. Her şeyden önce söz konusu 'olay'a sadakâtimize... Şüphesiz körü körüne sadakâtten söz etmiyorum. Tam tersine, gözlerimizi iki kere açmak; öncelikle bu 'olay'ın özünü doğru görmek zorundayız. 'Olay'ı sahiplenmekten değil de 'olay'a sadakâtten söz etmemin temel sebebi bu. *'Olay'ı biçimlendirmeye kalkışmak yerine, onun bizi biçimlendirmesine imkân vermek* gerek diye düşünüyorum. Hiç şüphe yok ki, böyle bir şeyin ilk koşulu onu doğru anlamak; en azından böyle bir niyete sahip olmaktır.

Klasik Marksist avadanlığın bu iş için yeterli olduğunu düşünmüyorum. Aynı şekilde klasik Anarşist avadanlığın da... Peki ama nasıl bir şey? Bu soruya verebilecek herhangi bir tatmin edici cevabım yok. Sadece şunu seziyorum: Bize lazım olan, ayaklarımızın altındaki zeminin 'oynaklığı'na uygun 'esneklikte' bir donanım. Dolayısıyla, 'dogmatik' olmayan bir bakış... İhtiyacımız sanırım bu.

Yukarıda '68'le benzerlik kurdun. Yeri gelmişken ve oradan devam edip şunu sorabiliriz: '68 niçin ve ne zaman 'bitti'?

Bu sorunun sanırım en kestirme cevabı şu: İnsanlar ona olan sadakâtlerini yitirdikleri için ve yitirdikleri zaman. Ya da başka bir deyişle, '68 bir 'olay' olmaktan çıkıp şu ya da bu şekilde 'kurumlaştığı', 'evcilleştiği'; bu 'olay'ın özneleri birer ikişer *eve döndükleri* zaman 'bitti' '68.

Söz konusu sürecin hemen her aşamasını yakından yaşamış bir arkadaşım bir keresinde bana, "Bu işin bittiğini ben

şahsen nasıl idrak ettim, biliyor musun?" diye sormuş ve şöyle cevaplamıştı: "Salaş bir otomobille Almanya'dan Türkiye'ye ve İran üzerinden geçerek Hindistan'a gitmiş, bir süre oralarda başıboş dolaşıp, nihayetinde üzerimdeki son 'uygarlık' bulaşığı olan otomobili de elden çıkarıp, otostopla aynı yollardan geçip Almanya'ya geri dönmüştüm. Cebimdeki son parayı yatırıp trene bindim. Canım acayip bir şekilde sigara içmek istiyordu. Ancak ne alacak param vardı üstümde, ne de bir izmarit bulabiliyordum ortalıkta. Öylece dolanıp dururken kompartımanların birinde keyifle sigara tüttüren bir hippi gördüm. Derhal yanına gidip sigara istedim. Beni önce tepeden tırnağa süzdü ve sonra lütfedip bir sigara uzattı. Onun elini cebine sokuşu, oradan bir sigara çekip bana uzatışı; benim o sigaraya uzanıp alışım... Bu an bana öyle uzun geldi ki, o an orada ikimizin arasında upuzun yatan soğuk mesafeyi derinden hissettim. 'Teklifsizlik' diyebileceğimiz 'samimiyet', 'birliktelik' bitmişti. Hâlâ birbirimize tıpatıp benziyorduk gerçi, ama kilometrelerce uzaktık artık birbirimize. 'Karşı-kültür' bir 'kültür tarzı'na dönüşmüş, daha da kötüsü bir 'hayat tarzı'na indirgenmişti artık. Bunu gördüm ve 'bitti' dedim."

Benzer bir 'ruh hali' o dönemin önde gelen protest rock gruplarından biri olan Pink Floyd'un -şimdi adını hatırlayamadığım- mensuplarından biri tarafından da dile getirilmişti. Nerede okuduğumu hatırlamıyorum; şu minvalde bir şeyler söylüyordu: "70'lerin başında, Münih'te düzenlenen dev bir konser sonrasında, son derece başarılı bir performans sergilemiş olma keyfiyle stadyumu terk ederken dışarıda bilet bulamadığı, hatta bulduğu halde izdiham nedeniyle içeri giremediği için bizi protesto eden insanları görünce, içimden 'Bu iş bitti!' diye düşündüm ve bütün keyfim kaçtı."

'Evcilleştirme', 'kurumsallaştırma', 'eve dönüş', 'ticarileşme'... Nihayetinde '68 -biliyoruz- esaslı bir 'düş kırıklığı'yla sona erdi. Peki, aralarında 'mecazen' benzerlik kurduğumuz bugünkü 'olay'lar da benzer bir 'düş kırıklığı'yla sonuçlanır mı? Sanmıyorum. Zira mecazi benzerlikler bir yana, şu an '68'den oldukça farklı bir 'olay'la karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorum.

'68'in kırılacak düşleri vardı. Şu an sokaklara çıkanların böyle düşleri yok pek. Güçleri de burada, zaafları da...

'68 bitti, ama dünya dönmeye devam etti. Tanıl Bora'nın bir keresinde BirGün*'de yazdığı bir yazı vardı, o da 78 için 'kapanmış bir dönemden bahsediyoruz' diye vurgulamıştı: "Kapanmış, bitmiş olması acıdır, bitmemişmiş gibi davranmaksa acıklı olur." Bu satırları ilk okuduğumda irticalen etime bir kıymık battığını hissetmiştim; bir daha, hani sindire sindire okuduğumda, 'zamanın akışı'na gözlerimi dört açarak bakıp, donarak 'bu son'u kabullenmek gerektiğini telkin etmiştim kendime. Belki de bir kuşağın, hele ki hâlâ Türkiye'deki küçüklü büyüklü bütün sol hareketlerin serüvenini 'yönlendiren' 1960'lı, 1970'li yılların bu 'şimdiki eski zaman' adamlarının bu 'ağırlığı' karşısında, 1990'lı ve 2000'li yıllarda birçok olayı görmekte kendimin de geciktiğini sonra fark ettim. Mesela, bunları sonradan düşündüğüm için, Kürtlerin mücadelesini ve 'oluşum heyecanı' itibariyle ÖDP'nin ilk evresini bu kapsamlık bir kenara bırakırsak, 1990'lı yılların üç büyük 'romanesk çıkış'ı olan 1980'lerin en sonuyla 1990'ların ilk yıllarında belli başlı kentlerde Türk ve Kürt yüzlerce öğrencinin akın akın dağlara gidişini, 1995'teki geçen yüzyılın son büyük kent isyanı olan Gazi olaylarını ve 1996'daki 64 ölümlü ölüm orucunu başka bir gözle değerlendirme fırsatını kaçırmıştım. Yine aynı sebeple, 1 Mayıs 2007'de Taksim ve civarı semtlerle sokaklarında sabahın*

erken saatlerinden akşam günbatımına süregiden çatışmalarla o günün hakikaten 'bir mücadele günü' olmaktan öte, bu devrin genç kuşağı adına bir 'hakikat'i mayalandırdığını, 'kendi gaz yemeleri, coplanmaları, başkaldırmaları'yla 1980 öncesi 'menkıbeleri'nin yerine bir 'reel tarihsel deneyim' koyduğunu, senin tarifinle 'doğrudan bir olay'ın parçası haline geldiklerini düşünmüş ve bunu Express'*te bir şekilde yazmıştım. Nitekim 1 Mayıs 2008, egemenler adına daha bir gaddarlıkla karşılanan, fakat Taksim civarı semt ve sokaklarda yaklaşık 30 bin kişinin dağıldığı, bu toplamın çoğunluğunu gençlerinin oluşturduğu, Taksim'i kaplayan güvenlik güçlerinin kendilerini kuşatma altında hissettikleri bir 'sürekliliği' tescilledi. İlk elde akla gelenler olarak sıraladığım bu olayların dünya çapındaki benzerleri de, bazılarını daha önce andığımız üzere, 1995'te Los Angeles'ta, 1998'de Seattle'da, 2005'te Paris banliyölerinde, 2006'da Haiti ve benzeri yerlerde, 2008'de Yunanistan'daki kıvılcımlarla yaşandı. Toparlarsam ve bir vakitler senin Işık Kapama eylemleri için işaret ettiğin 'göçebe muhalefet' saptamanı da hatırlayarak, sanırım ülke içindeki ve dışındaki bu 'yol işaretleri', fiilen ve sokakta 'bir başka mayalanma'nın ipuçlarını veriyorlar bize. Belki 20. yüzyılın ilk onyıllarıyla kıyaslandığında daha küçük ölçekli 'kıpırdanışlar' bunlar, fakat bir mayalanma olarak –geleceğe aitler şüphesiz. Bu söyleşinin muradı gibi, bir 'yenilenme'nin. 'Yeni ruh'u ararken 'geçmişi fazla yormamak'ta fayda var herhalde. Rol çalıp uzattım, sorumu sorayım: Öyleyse, bütün bunları zihnimizde daha bir şekle şemale sokabilmek için, Marksisti Anarşistiyle 'eski avadanlığa' selam durup, 'isyansız' da kalmadığımızdan emin olup, teorik meraka mı daha fazla ağırlık vermemiz elzem? Daha doğrusu, her devrin kendi 'Olay'ı ve 'olayları', kendi 'başkaldırısı' ve kendi 'hikâyesi' mi var, eğer öyleyse bunu kabullenip gözümüzü bugüne ve geleceğe odaklamak çok mu zor? Nedir bizi alıkoyan?*

'Geçmişi fazla yormamak' harika bir ifade. Ben sürekli 'yeni bir başlangıç' ihtiyacını vurgularken, aklımda hep kendimizi 'geçmişle fazla yormamak' gibi bir niyet vardı. İki ifade arasındaki fark üzerinde düşünmeyi müstakbel okurlarımıza bıraksak sanırım itiraz etmezsin. Zira bu iki ifade arasındaki derin farka rağmen, geçmişe yönelik 'nostaljik' bir takıntıdan ziyade geleceğe yönelik 'ütopik' bir tutkuyu paylaştığımızı düşünüyorum. Birçok konuda bu denli farklı düşünüyor olmamıza rağmen, bu 'farklılıklar'ın aramızdaki diyalogu kısa devreye uğratmamasının sebebi bu 'ruh kardeşliği' olmalı. Nasıl bir 'kardeşlik'? Sanırım, Debray'ın sözünü etmiş olduğu o 'grafosfer' aşamasına ya da evrenine takılıp kalmış bir 'ruh hali'nin mümkün ya da belki de mecburi kıldığı bir 'kardeşlik' bu.

Bu sebeple, yukarıda bana ya da kendine yönelttiğin sorular üzerinde, aşağıda Hannah Arendt'in *İnsanlık Durumu* adlı kitabından alıntıladığım şu üç yargı eşliğinde -okurlarımız da müdahil olmak üzere- hep birlikte düşünmeyi öneriyorum: 1) "Eğer dünyada bir kamusal mekân bulunacaksa, bu bir nesilliğine kurulamaz ve sadece yaşayanlar için planlanamaz; ölümlü insanların yaşam süresini aşması gerekir." 2) "Modern çağda kamu alanının yitirilmiş olmasının belki de en iyi kanıtı, ölümsüzlüğe duyulan sahici ilginin neredeyse tümüyle ortadan kalkmış olmasıdır." Ve nihayet: 3) "Potansiyel bir yeryüzü ölümsüzlüğü yönünde bu aşkınlık olmadan ne siyaset, ne ortak dünya, ne de kamu alanı mümkün olabilir."

Üçüncü Bölüm

'Militan'dan 'Aktivist'e: Soldaki Sinizm

Bir önceki bölümü bağlarken üzerinde durduğumuz üzere, kıpırdanmalar yok değil. Gelgelelim, bu kıpırdanmaların kaynağı olan ve 'yeni toplumsal' gibi sıfatlarla da anılan hareketlerin önemli bir kesiminde faaliyet yürütenlerin bileşimi ve doğalarında da bir değişim söz konusu. 'Militan'ın yerini alan 'aktivist', 'örgüt'ün yerini alan 'kuruluş', 'dava'nın yerini alan 'hedef' gibi...

Bu 'kıpırdanma' son derece önemli; ancak, hiç şüphe yok ki, tıpkı önceki bölümde sözünü ettiğin 'kalkışmalar' gibi bunlar da tehlikeli mecralara eğilimlidir. O 'kalkışmalar'ın gelecekten ümidi kesmiş nihilizmi etrafında nasıl *faşizmin* kara bulutları dolaşıyorsa; bu 'kıpırdanmalar'ın gelecekten çok, ha-

li dert edinen radikalizmi etrafında da *sinizmin* kara bulutları dolaşıyor çünkü.

Şimdi bu radikal kıpırdanmalarının özneleri olarak 'devrimciler'den değil, 'aktivistler'den söz ediyoruz daha çok. Sadece bu bile, en başta değinmiş olduğun farklılığın, '21. yüzyılın ilk büyük kalkışmalarının 20. yüzyıldaki ayaklanmalardan' farkının bariz bir işareti olarak alınabilir, diye düşünüyorum.

'Devrimci' figürü hemen her zaman ve her yerde 'gelecek' uğruna hareket eder; 'aktivist' ise ufukları kararmış bir 'şimdi'ye direnmek adına iner sokaklara. O eski 'devrimci' figürünün içerdiği potansiyel hem olumlu hem de olumsuz anlamda bütün berraklığıyla açılıp önümüze serildi. 'Devrimci'lerin dünyayı *cennete ve cehenneme çevirme gücünün* her ikisini de gördük. Düşleri gerçeğe dönüştürdüğüne de, gerçekleri kâbusa çevirdiğine de şahit olduk.

'Aktivist' için böyle bir şey söyleyemeyiz elbette. O, içerdiği potansiyeli bütün boyutlarıyla önümüze sermiş değil henüz. Ancak yine de onun hakkında bir iki muvakkat yargı dile getirilebilir sanırım. Bu kahredici sükût ormanında -bir anlık da olsa- radikalizmin yapraklarını kıpırdattığından söz etmiştik. Kuşkusuz bu iyi yanıdır onun. Ancak hemen yanı başında bir tehdit de -kurulmuş bir bomba gibi- tetikte beklemektedir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, 'sinizm' denen beladır bu tehdit.

Rutin dünyanın sokaklarına 'karnaval' havası üflemenin *rutin bir iş* haline gelmesi de diyebiliriz buna. 'Karnaval' örgütlemenin bir *tertip* işine dönüşmesi de... Şüphesiz birçok şey söylenebilir burada. Ancak sadece tek bir sembolik duruma dikkat çekerek; şu televizyon ekranlarında bazen bazı şahısların sureti altına düşülen '... aktivisti' ibaresine işaret ederek

keseceğim. Demek ki 'aktivist' sıfatının profesyonel bir etikete dönüşme tehlikesi de var. Tıpkı şu bizim meşhur ve meşum 'profesyonel devrimciliğimiz' gibi...

Bu cevabını Birikim'*in Haziran-Temmuz 2008 tarihli, 230-231. sayısında yayınlanan "Modern Bir Habil-Kabil Temsili: Anarşistler ve Marksistler" yazınla birlikte okuduğumuzda, ve benim yukarıdaki sorumu da tekrar hatırlayacak olursak, şuradan devam edebilir miyiz: Kanımca, 20. yüzyıldaki sistem krizlerinin, yani 20. yüzyıl kapitalizminin krizlerinin odağında hep 'pazar paylaşımı', yani 'iktisadi boyut' yer almıştı ve dolayısıyla, siyasal krizler (özellikle de savaşlar –ve dünya savaşları) bu eksen üzerinde filizlenip patlak veriyordu. Oysa 21. yüzyılın (muhtemel-müstakbel büyük) sistem krizleri, yani küresel kapitalizmin (başka bir ifadeyle -ve senin deyişinle-, pan-kapitalizmin) krizlerindeyse üç, belki dört öğe yan yana, hem ayrışarak hem de iç içe geçerek (ama tek birine de indirgenemeyecek şekilde) etkili olacağa benziyor: iktisadi kriz – demografi krizi – insanlığın hayatta kalma meselesi –ve enerji krizi.* Birikim'*deki yazının sonunda ifade etmiş olduğun, Marksizm ile Anarşizm'in kardeş yönleriyle buluşarak oluşturacakları potansiyeli 21. yüzyılın bu gerçekliğinde arayabilir miyiz?*

Evet, kriz dallanıp budaklandı; ancak sanırım 'eksen' hâlâ aynı. Belki şöyle bir ayrım yapabiliriz: Eskiden krizin 'iktisadi boyut'u daha bir belirgindi; oysa bugün bu boyut krizin diğer boyutlarının gölgesi altında kalmış görünüyor. Artık bir 'yeryüzü kıyameti'ni bekler durumdayız. Dolayısıyla, iktisadi krizden söz etmek abesle iştigal gibi görülebiliyor. Özellikle de söz konusu 'kıyamet'in farkında olma ve her türden krizlerden 'söz etme' lüksüne sahip olan orta sınıfların nazarında...

Sakın yanlış anlaşılmasın, söz konusu krizi küçümsemiyorum. Krizin hayati önem taşıdığı aşikar. Ancak bu hayati krize ilişkin 'bilinç'in özündeki maraza da dikkat sarf etmek durumundayız. Daha önce de zikretmiştik, fakat Fredric Jameson'ın *"Bugün insanlar evrenin sonundan söz edebiliyor; ancak, kapitalizmin sonundan söz edemiyor."* mealindeki sözünü burada bir kez daha zikretmek gerek.

Bana göre bu söz, çağımızın en temel meselesini bir çırpıda özetleyiveriyor. En azından söz konusu krize ilişkin 'bilinç'in özündeki maraza, yani sinizm illetine şahane bir şekilde parmak basıyor. Bugün gerçekten de neredeyse istisnasız hemen herkes, insanın -tümsel bir varlık olarak 'insan'ın- sonunun gelmekte olduğundan; en azından onun doğal, zaruri mekânı olan dünyanın, Hannah Arendt'in 'insanlık durumunun gerçek cevheri' olarak gördüğü yeryüzünün sonundan söz edebiliyor. Ancak Jameson'ın yukarıda zikrettiğimiz sözünün de işaret ettiği gibi, bu son derece insani duyarlılığa, aynı ölçüde insani bir güçsüzlük, *mecalsizlik* hissi de eşlik etmekte.

Söylemek istediğim şey şu: Bu kriz şüphesiz münhasıran iktisadi bir kriz değildir; ancak, belli bir iktisadi zihniyetin yol açtığı bir kriz olduğu da apaçık ortada. Yani, şunu açıkça söylemek durumundayız: Bu kriz, esas olarak *kapitalist sistemin ve zihniyetin sebep olduğu* bir krizdir. Dolayısıyla, eğer biri bu sistemin ve zihniyetin *ebedi olduğunu düşünüyorsa,* yapabileceği en makul şeyin sükût etmek ve fazla velveleye vermeden alnına yazılmış olanın başına gelmesini beklemek olduğunu düşünüyorum. Zira tersi, 'Bedenimizi kapitalizme teslim ettik, bari ruhumuzu kurtaralım' mealinde, mealsiz ve mecalsiz bir orta sınıf sinizminin ifadesi olacaktır, ki olmasa -inanın- daha iyidir.

Böyle bir yaklaşım bugün birçok kişiye fazla 'Marksist' gelecektir, eminim. Marksistliğin 'fazla'sının -dün de bugün de-

her şeyi iktisada, ekonomiye indirgeme anlamına geldiğini de biliyorum. Ancak bugün, özellikle de bugün 'fazla', hatta bir hayli fazla Marksist olmak durumunda olduğumuzu düşünüyorum. Zira hemen her şeyi *sadece ve sadece iktisadi veçhesiyle* algılayan, ısrarla o veçheye indirgemeye çalışan bir sistemi, ancak bu şekilde anlayabileceğimizi, ancak bu yolla deşifre edebileceğimizi ve ona ancak böyle bir bilinçle karşı koyabileceğimizi düşünüyorum. Bu, Marksistlerin bile uzunca bir süreden beri unuttukları bir noktadır. Belki Anarşistler işte bunu hatırlatabilirler bize, hepimize. 'İktisadi olan'ın kendisini bugün bize bir 'olması gereken' olarak dayatmasının, *tarihin değil, kapitalizmin* işi olduğunu... Zira Anarşist hareket, kapitalimizin 'ekonomist' zihniyet dünyasına -baştan beri- cepheden karşı duran ve karşı koyan bir harekettir.

Şu an acil ihtiyacın karşı-küreselleşme hareketinin *'anti-kapitalist' sıfatını* güçlendirmek, neo-liberal hegemonyayı sarsmak olduğunu düşünüyorum. Anarşistler ile Marksistlerin 'kardeşliği' tam da işte bu noktada elzemdir.

Anarşistler ile Marksistlerin 'kardeşliği' derken, akla hemen ikisinin bir 'sentezi' geliyor, gelecektir, doğal olarak. Oysa benim sezdiğim, bunu özellikle vurgularken, senin aklındaki 'sentez' değil. Belki de, bu iki akımın birbirini iter görünen yanlarının hayatın içinde 'beraberce ama ayrı ayrı' uygulanmaya çalışılması gibi bir durum...

Elbette. Ancak önce şunu söylemek gerekir ki, şüphesiz taraflar arasında 'kardeşlik'ten söz ederken taraflar içinde varyasyonlar yokmuş gibi düşünüyoruz. Oysa her iki tarafta da 'ana fikrin' değişik yorumlarını yapan bir yığın farklı görüş vardır. İki düşünce geleneği arasında zaten eskiden beri bir

alışveriş söz konusu. Dolayısıyla, her iki düşünce geleneği içinde de söz konusu geleneklerin 'sentez'ine kalkışmış; hatta, bunu kısmen de olsa başarmış yaklaşımlar vardır.

Bununla birlikte bugün -bana göre, ne mutlu ki- hâlâ iki farklı düşünce geleneğinin varlığından söz etmeye devam ediyoruz ve ben, senin de gayet doğru biçimde sezmiş olduğun gibi, bu geleneklerin birbirlerini kendi içlerinde eritmek yerine, iki farklı ana koldan ve yüzlerce farklı kılcal kanaldan aynı mecraya yönelmelerinin; kapitalizme karşı durmalarının çok daha verimkâr olduğunu, olacağını düşünüyorum. 'Renkli' bir dünya düşü, öncelikle onu kuranların kendi renklerini buraya düşürebilmelerine bağlı çünkü.

Yukarıda 'mealsiz ve mecalsiz bir orta sınıf sinizmi'nden söz ettin. 'Profesyonel aktivizm', bu sinizmin herhalde başlıca kaynağı. Arundhati Roy'un sözüyle, "Kitlesel hareketlerin karşı karşıya olduğu bir tehlike olarak, direnişin STK'laştırılması". Öte yandan, 'dünün öznesi' proletarya ve diğer emekçi kesimler de yaygın bir 'sınıf eylemliliği' içerisinde değiller. Küresel kapitalizm de 'sömürü'yü ve 'iktisadi işleyişi'ni gizlemeyi, görünmez kılmayı alabildiğine başarmış durumda. Sanki şöyle bir tablo var: Basit, sade bir omurganın etrafında dallanıp budaklanmış karman çorman, fazla çeşitli, çok değişken, ipin ucunun kaybolduğu bir hayat. Hepsinin ortasında da 'çıplak insan'. Bir arkadaşım, sol'un inandırıcılığının artık temel olarak, solcu bireylerin -İngilizce'de 'personal integrity' *diye ifade edilen- 'kişisel bütünlüğü'nden, özcesi 'özünün sözünün bir ve doğru olması'ndan geçtiğini söylemişti. Senin, "Bir kişinin içten içe sosyalist bir geleceğe inanmadığı halde sağda solda hâlâ bir sosyalist olduğunu söyleyip durması," diye tarif ettiğin çelişkiye düşmeden, 'kişi solda durarak nasıl bir yola girebilir'?*

Sadece solda değil, bugünlerde sağda solda, her yerde ihtiyaç duyulan şey bu: 'bütünlük', 'tamlık', 'doğruluk', dürüstlük'. İhtiyaç şiddetli; zira, bu bakımdan tam bir kıtlık içindeyiz. Neredeyse kelimenin tam anlamıyla 'şizofrenik' bir çağda yaşıyoruz çünkü. 'Sinizm' de büyük ölçüde bu durumla ilgili bir şey zaten.

Örneklemek çok kolay. Başımızı çevirdiğimiz yerde -burası duvardaki bir ayna dahi olsa- derhal görebiliriz, 'sinizm' denen illetin sırıtışını. Kısacası, her yerde karşımıza çıkabilir o; fakat ben onun en komik haline geçenlerde bir köşe yazısında rastladım. Köşe yazarı, bir toplantıda Hasan Celal Güzel'in Doğan Grubu'na ait gazetelere ilişkin sitemlerini dile getiren dinleyicilerine, bu tür gazeteleri satın almamalarını, okumamalarını önerdiğini yazmış. Güzel, başkasının aklına gelmeden, derhal kendisinin de o gruba ait bir gazetede yazmakta olduğunu hatırlayıvermiş ve hiç telaşlanmadan pişkin pişkin, "Ben de *Radikal*'de yazıyorum ama olsun, beni de internetten okuyuverin artık!" mealinde bir şeyler söylemiş.

Ne güzel değil mi! Böyle bir söz söyleniyor ve dünya hiç aksamadan dönmeye devam ediyor. Döner elbette! Zira sözler artık dünyaya hiç *dokunmuyor ki*. Sözler ve dünya... kendi âlemlerinde öylece dönüp duruyorlar. Daha da kötüsü, sözlerin ve dünyanın böyle kendi başlarına dönüp duruyor olmaları da, zaten bütün enerjisini bu *temassızlıktan* alıyormuş gibi görünüyor. Devr-i daim düşünü mümkün kılacak olan sürtünmesiz ortam... Çağın *ideolojik iksiri* 'sinizm' sayesinde oluyor bu.

Kavramın bu anlamda kullanımının mucidi Peter Sloterdijk, 'sinizm'i -Marksizmin ideolojiyi 'yanlış bilinç' olarak tanımlamasına nazire olarak- '*Aydınlanmış* yanlış bilinç' olarak tanımlamıştı. İkiye katlanmış tezat! (Yanılmış bir bilinçten nasıl söz edebiliriz ki! Sokrates mezarında ters dönmez mi?

Yanılmış bir bilincin, üstüne üstlük bir de *Aydınlanmış* olduğundan nasıl söz edebiliriz ki! Kant ve bilumum Aydınlanma filozofları mezarlarında ters dönmezler mi?)

Tanıl Bora bu 'tezat'ı -her zamanki şefkatiyle- şöyle yumuşattı: "Aydınlanmacı akılla donanmış, gerçekliğe -ve kendi gerçekliğine- eleştirel bir mesafeyle bakan ve onu kavrayan, fakat bu kavrayıştan çıkardığı sonucun icabını yapamayan, yapmaya muktedir olamayan, yapamamanın da mutsuzluğunu taşıyan bir bilinçtir bu." 'Sinik Akıl' denen şeyin, Hegelci bir 'mutsuz bilinç'e, yani 'bildiği şey' ile 'yaptığı şey' ya da 'bildiği' ve '-e bildiği' şey arasında bölünmüş trajik bilince eş bir masumiyete sahip olduğunu düşünmüyorum.

Zaten Sloterdijk'in kendisi de farkındadır bunun. '*Aydınlanmış* yanlış bilinç' olarak tanımladığı 'sinizm'in, üzerinde Aydınlanma'nın bir hayli göz nuru ve emeği olan 'modern', 'mutsuz' bir 'bilinç' olduğunu söyler gerçi; ama, bunun 'aynı anda hem talihli' -yani, tuzu kuru- 'hem de talihsiz' -yani, yarık- bir bilinç olduğunu da ekler. Kısacası, onun basit biçimde ikiye 'bölünmüş' ya da 'yarılmış' tek bir bilinç olmadığını; daha ziyade, 'karmaşık', 'dallanıp budaklanmış', deyim yerindeyse 'çifte kavrulmuş' bir bilinç olarak görülmesi gerektiğini söyler. Katmerli ve üstelik derhal kendi üzerine de katlanıverecek denli esnek bir bünyeye sahip olan bu aydınlanmış yanlış bilinç, çok iyi bildiği yanlışlara işaret ederek, dikkatleri kendi yanlışlığından uzaklaştırma hususunda son derece maharetlidir. Kesinlikle masum değildir, kısacası.

Bu nedenle Slavoj Zizek'in 'sinizm'i, klasik Marksizmin "Bilmiyorlar; ancak yapıyorlar" biçiminde özetlediği 'yanlış bilinç'i anıştırarak, "Ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlar; ancak yapmaya devam ediyorlar" biçiminde özetlemesi gayet manidardır. Zizek'in de dikkat çekmiş olduğu üzere, gayet açıktır

ki, bilinçteki yanılsamaya işaret eden klasik ideoloji kritiğinin, 'sinizm' karşısında ıskalaması kaçınılmazdır. Zira 'sinizm' durumunda bilinçte herhangi bir yanılgı, yanılsama ya da yanlışlık söz konusu değildir. Bütün bunlar epistemik değil, o bilincin yaşamakta olduğu hayata ilişkin ontik vasıflardır. Yanlışlık kafamızın değil *hayatımızın* içindedir, yani. Adorno'un çarpıcı, "Yanlış bir hayat doğru yaşanamaz," sözünü biraz bozarak 'sinizm'e cuk oturtabiliriz sanırım: *Yanlış bir hayat yaşarken, doğru söz söylenemez*. Söylense bile, o hayat gelir o sözlerin içini oyar.

Şimdi, peşrevi Hasan Celal Güzel'le açtık, ama sormak gerek: Yukarıdaki saptamalar biz solcuları da can evinden vurmaz mı? Güzel'le aynı gazetede yazan Yıldırım Türker'i ele alalım, mesela. Benim *Radikal 2*'yi elime alır almaz okuduğum yazar odur. Yazdığı her şey yüreğime su serper. Benim ve benim gibi -matbuat âleminde *Radikal*'in Pazar ekine muhtaç hale düşmüş- solcuların yüreğine serpilen bu suların nasıl bir sinizme yol açtığına, açabilecek olduğuna Tanıl Bora işaret etmişti.

Bora, Türker'in yazılarındaki, insanları tavır almaya çağıran 'duyarlılık'ın "kolayca kahretmeye/kahırlanmaya dönüştüğü bir 'alımlama estetiği' yaratma riski" taşıdığına dikkat çekti *Birikim*'de. Doğrudur! Peki ama, şu da sorulamaz mı: Türker'in yazıları sadece okur katında mı sinizme meyletmeye teşnedir? Bu meyil çok daha önce, tam da kaynağında su yüzüne çıkmıyor mu? Onun yazılarındaki 'duyarlılık'ın, 'radikalizm'in en esaslı törpüleyicisi, o yazıların yer aldığı 'ortam'ın, *Radikal* gazetesinin kendisi değil mi?

Şüphesiz bu Yıldırım Türker'in şahsına özel bir hal değil. Şahsileştirilemeyecek denli yaygın bir durum. Zaten aydınların medyanın başka bir penceresinde sık sık sergilemek zorunda kaldıkları benzer bir aczin en çarpıcı kritiklerinden birini de

bizzat Türker yapmıştı. Dolayısıyla, asla yanlış anlaşılmak istemem. Derdim o değil. Yıldırım Türker gibiler iyi ki de varlar. Ama keşke var olabilecekleri *başka mecralar* da olabilse.

'Başka mecralar'ın olmamasını da, -bu sefer- solun birbirine karşı olan 'sinizm'ine bağlayabilir miyiz? Değil mi ya, onyıllardır bu ülkenin bütün kayda değer basılı ve görsel yayın organlarının besin kaynağı, kendilerine (hâlâ) Solcu demeyenler içinde dahi, eskiden Sol'a bir şekilde değmiş, Sol'la iştigal etmiş insanlar. Fakat sorun bir 'sol gazete'yi (diyelim BirGün, Evrensel, *hatta değişik isimleriyle* Gündem*) yaşatmaya gelince, hemen bir çekirdek ebatında 'büzülme' yaşanıyor ve kişiler anaakım medyada sergilemeyecekleri kaprisli reflekslerle o yayın organında sebat etmekten kolayca vazgeçebiliyorlar.*

İnsanların söz konusu 'mecra'lara yönelme, orada yer alma gönülsüzlüklerinden söz edebiliriz elbette. Ancak, senin de sorunda işaret etmiş olduğun gibi, o 'mecra'lar da insanların kendilerine *'kendileri'* olarak katılmalarına ve orada öylece kalmalarına müsaade etmeye pek heveskâr görünmüyorlar. 'Yabancı' bir cisim yaklaştığında, hemen 'büzüşüveriyorlar'. Bu yeni değil, epeyce eski bir sorun. 'Fert'leri biraraya getiren 'cemaat'ler, 'şahıs'ların ikameti için müsait yerler değildir. Bizim memleketimizde Sağ için de, Sol için de geçerli bu. İdeolojik değil, kültürel bir sıkıntı yani. Ancak içinde yaşadıkları toplumu 'sollamak' durumunda olan insanlar açısından çok daha sıkıntılı bir durum olduğunu söylemeye gerek yok elbette. Çünkü solcular ilerleyebilmek için sadece ayaklarının altındaki zemini değil, aynı zamanda *kendilerini de 'arkada bırakmak'* durumundalar. Zor, hatta imkânsız bir şey bu, kabul ederim. Ancak 'ilerleme'nin tek yolu bu.

Sol, solculara böyle bir mecra açtı mı, açıyor mu? Sanmıyorum. Sorun da bu zaten. Böyle bir Sol yok bizde. Olmasını da bekleyemeyiz elbette. Zira 'fert' olarak değil, *'şahıs' olarak solcular olmadan* böyle bir 'Sol' mecra olamaz. Olsa olsa bir 'cemaat', bir 'tarikat' ya da 'aşiret' solculuğu olur. Böyle bir solculuk da -dışladıkları bir yana- kucakladığı insanları bile sıkar, hatta boğar; dolayısıyla, her halükârda 'sakat' bırakır.

Peki ama, böyle bir ortamda nasıl doğru dürüst bir solcu olunabilir? Bunu, başlangıçta bana yöneltmiş olduğun soruya geri dönerek cevaplayayım: Bana öyle geliyor ki, tek yol, fazla kıvırtmadan bu gerçeği kabul etmekle başlamak. Yani, *'personal integrity'*si yüksek öznelerin sola meyletmelerini beklemek pek gerçekçi olmaz diye, düşünüyorum. Böyle insanlar pek azdır aramızda ve sahip oldukları 'tamlık' hissi sebebiyle, doğal olarak başkalarıyla biraraya gelmeye pek istekli olmayabilirler; biraraya gelseler bile bunlar bir hareket oluşturabilecek denli sokulmazlar birbirlerine. 'Solculuk' öyleyse yine bir 'eksiklik'ten, 'yoksunluk'tan başlamak zorundaymış gibi görünüyor. *'Integrity'*mizi elimizden alan koşullara yönelik öfkemiz 'sinizm'le ferahlatılmazsa, özgürlükçü sol radikalizme bu ülkede *Radikal 2* benzeri yerler dışında, daha geniş ve daha sahih bir mecra açılabilir belki. Böylece hem biz hem memleketimiz hem de Sol rahat bir nefes alabilir.

Birçok kişinin ifade ettiği üzere, 'sapla samanın birbirine karıştığı' bir dönemdeyiz. Fakat burada enteresan olan, bunun ayrıca, 'sapla samanın birbirine karıştığı'nı iddia edenlerin özgül duruşları ve görüşlerinin kendilerinin de 'şirazelerinden kaydığı' bir dönem olması. Son yıllarda 'ulusalcılık' bağlamında 'patlama seviyesi'ni aşmış polemikler, yakın dönemde siyasetin 'tepesi'ndeki karşılıklı saldırılar ve operasyonlar, 'bir mutedil

2000'e Doğru *olarak'* Taraf *gazetesinin boy gösterişi ve hemen 'Taraf solculuğu' diye bir kategori uydurulması gibi etkenler de bu 'karman çorman' ortamı tam bir vaveylaya çeviriyor. Öyleyse, aynı sorunları dönüp dönüp irdeliyor görünmek pahasına, kendine kendince 'solculuk' payesi biçen biri için 'duruluğu' nerede aramak gerekir?*

Ben de dönüp dönüp aynı şeyi söylemiş olacağım, ama olsun, meselenin püf noktası burada zira. 'Sapla samanın birbirine karışması'nın temel sebebi 'siyasetin buharlaşması' dediğimiz durumdur. Siyaset bir 'idare sanatı'na indirgendiğinde, yurttaşlara da komplo teorileriyle idare etmek düşüyor. Elbette 'komplo'nun pratiği, idare edenlerin tekelinde olur her zaman, idare edilenler olarak bizlere kalan bunun 'teori'siyle avunmak.

Daha önce de şu 'derin devlet' meselesine değinirken dile getirmiştim, tekrarlayayım: 'Sade' bir vatandaş olarak 'komplo-siyaset' artık beni iğrendiriyor. Televizyonda, gazetelerde, dergilerde her yerde komplo teorileri üretiliyor. Bütün bu 'teori'leri dinlemek, tartışmak, insanlara sanki siyaset yapıyorlarmış gibi bir his veriyor, ki bu son derece tehlikeli bir durum. Her şeyden önce *'komplo-siyaset'* diyebileceğimiz şeyi, daha doğrusu, siyasetin bir *komplo icrasına ve deşifresine* indirgenmesini besleyen bir durum bu.

Yanlış anlaşılmasın, komploların olmadığını söylemiyorum. Şüphesiz paranoyamızın gerçek sebepleri var. 'Paketlenmiş eylem'ler, hatta 'paketlenmiş haberler'... her an her yerde, her sokakta, her köşe başında karşımıza çıkabilir, çıkıyor da zaten. Şifrelerin deşifre edilmesinde bile saklı bir mana, gizli bir niyet aramakta son derece haklıyız kısacası.

'*Taraf* solculuğu' diye bir şey var mıdır; bilmiyorum. Söz konusu gazetede 'mutedil' değil de, sanki 'mukabil' bir *2000'e*

Doğru havası var. Pat diye yayınlanmaya başlanmış. Yazarlarından birinin ifadesiyle 'Türk basınındaki vasatlığa atılmış bir bomba' gibi. Doğru! Çok farklı bir gazete olduğu aşikar. Çıkışları gayet cüretkar. Ancak bir 'bomba' gibi pat diye düşüyor. Ne bir geleneğe yaslanıyor ne de bir çizgiye. Daha çok 'paketlenmiş bir gazete'ye benziyor bu nedenle. Doğal olarak 'İçinde ne var acaba?', 'Kim gönderdi?' türünden şüpheleri celp ediyor.

Peki, 'sapla samanın birbirine karıştığı' bu ortamda sol ne tarafa düşer? Bana öyle geliyor ki, bugünlerde 'sol' diye bir taraf yok gibi bir şey. Yok; zira sol *bîtaraf* görünüyor. *Taraf*'ta Alper Görmüş *BirGün* üzerinden işaret etmişti buna. "Medya-ironik" başlıklı köşesinde, "Ergenekon'la birlikte *BirGün*'ün sorunları da derinleşiyor..." diye yazdı. Görmüş'e göre, *BirGün*'ün 'çok cepheli muhalefet' anlayışı aslında siyaseten yanlıştır. Daha doğrusu, siyasetin dışında kalmanın göstergesidir. Zira *BirGün*, taraf olamamaktadır.

Ayrıntılara girmeden, bu yorumun doğru olduğunu ve dahası sadece *BirGün*'e değil, sol duruş denen şeyin kendisine dek genellenebileceğini söyleyeceğim. Sadece *BirGün* değil, bugün kendini solcu addeden birçok insan benzer bir hissiyat içindedir. Doğru!

Zaten yine aynı gazetede Nabi Yağcı da Neşe Düzel'e benzer bir saptamasını dile getirmişti. Elbette *BirGün*'le sınırlamayıp 'sol'a işaret ederek onların toptan 'minder dışında' kaldıklarını söylemişti. Ona göre, Türkiye'de sol uzunca bir süreden beri minder dışında kendi kendine peşrev çeken sahte pehlivanlar gibidir. Kısacası o da solu siyasetin dışında kalmakla itham etmişti. Bu da doğrudur! Ancak ben bu 'bîtaraf'lık halinin, *BirGün*'ün ya da genelde solcuların siyasal bilinç yetersizlikleri ya da zaaflarından değil, çok daha yapısal bir mesele-

den, 'siyasetin buharlaşması' dediğimiz meseleden kaynaklandığını düşünüyorum.

Siyasetin zeminlerinin yok olduğu, siyasetin bir 'idare tekniği'ne, yukarıdan aşağıya uygulanan bir güç performansına indirgendiği bir ortamda, sadece solun değil, her türlü siyasal tarafın öncelikli meselesi buna karşı koymak; sadece 'askeri-olmayan' anlamında değil, çok daha geniş manada 'sivil', yani 'medeni' siyaset için zemin yaratmak olmalıdır.

Türkiye'de 'komplo-siyaset'in hegemonyasından söz etmiştik. Böyle bir komplo ortamında her taraf bîtaraftır zaten. Öncelikle *siyasetin kendisi* bîtaraftır. Dolayısıyla, bu 'bîtaraflık' halini bir taraf haline getirmenin yolunu bulmak; bunun için de, ilk bakışta içi boş bir kelime oyunuymuş gibi görülebilecek bir işi başarmak, *politikayı politize* etmek durumundayız. Bu nedenle, dünyanın hemen her yerinde -göreceli de olsa- güç kazanmış olan 'anti-politik' hareketlere daha yakından bakmakta fayda var. Özellikle de bu 'anti-politik' hareketlerin politik gücüne...

Bugün 'duru' bir solcu, tıpkı 'sıradan' bir yurttaş gibi, "Ben, 'komplo-siyaset'ten anlamam; şifrelerinizi de deşifrelerinizi de alıp başımdan defolun!" diyebilmeli. Böyle bir 'sıradan yurttaş' yok ki, derseniz, size katılırım. Yok elbette. Zaten 'duru solcu' da yok. Siyaset buharlaşıp ortadan kalkmışsa, 'yurttaş'ı nerede bulacağız ki, onun 'solcu'sunu arayalım? Bütün mesele onları geri getirmek zaten.

Yukarıda konuştuğumuz 'sinizm hortlağı' bu alanda da kendisini göstermiyor mu? 1996'da kuruluşundan itibaren ÖDP'yi alalım, örneğin. En kalabalık ve çeşitli olduğu dönemler dahil olmak üzere, şimdiye dek hâlâ ne bir merkezi teorik tartışma organı yayınlayabildi, ne de parti kitlesine yol gösterecek bir merkezi siya-

sal yayın organı (partinin omurgasını oluşturan bazı 'hareketler'in yayın organları çeşitli periyotlar ve boyutlarla yayınlanmış olsa da). Daha sonra, ÖDP'yi oluşturan güçler darmadağın olduktan sonra can simidi gibi sarılınan BirGün *de bu açığı asla kapatamadı. Zaman içerisinde ÖDP'den ayrılanlar da belki küçük grup dergilerini çıkarmaya devam ettiler, ama bunların bir teki bile başka bir grup tarafından birebir muhatap alınmadı. Öte yandan, ÖDP içinde ve dışında 'sosyalist sol'u oluşturan kalemlerin önemli bir kısmı, az önce değindiğimiz üzere,* Radikal *gibi düzen gazetelerinde yazıp durmaktan da geri kalmadılar; onun dışında, doğrudan 'solun kendi mecrai' olabilecek ve 'ortak referans zemini' oluşturan -dergi ya da gazete şeklinde- yayın organları yaratamadılar. Bugünlerde Ergenekon davası ve* Taraf *gazetesi etrafında dönen tartışmalar da aynı şekilde bu 'apaçık burjuva gazeteleri'nin sayfalarında sürüyor. Son aylarda üzerinde konuşulan Sungur Savran'ın* Radikal 2*'nin birkaç sürekli yazarını Marksist solla tartışmaya çağıran yazısı da aynı şekilde bu gazete eki üzerinden yürüdü de, yaklaşık aynı dönemde Savran'ın kendi örgütünün dergisi* Devrimci Marksizm*'de benzer içerikte çıkan 40 küsur sayfalık makalesi 'kimselerce' görülmedi ve okunmadı. Birbirlerini 'sol liberal' ve 'arkaik sol' şeklinde itham eden bütün bu yazarlar, bir noktadan itibaren kendilerini 'burjuva basın'a çıkartmak zorunda kalıyorlarsa, ama kâğıt üzerinde hepsi de solun bağımsız teorik yayın organlarıyla ilgili doğruları adları gibi biliyorlarsa, burada nerede durmak ve kararlılığı hangi zeminde sergilemek gerekiyor? Rüzgâra kapılıp, 'madem öyle, ben de şu meydane bir çıkayım' tavrında mı, yoksa 'solun ortak referans değerine sahip bağımsız mecraları'nı ısrarla zorlama tutumunda mı?*

Kesinlikle 'bağımsız mecralar'a yönelmek durumundayız. Peki ama nerede ve nasıl? İstersen önce şahsi bir 'itiraf'la baş-

layayım: Sungur Savran'ın *Radikal 2*'deki 'çıkış'ını gördüm; ancak, *Devrimci Marksizm*'de aynı içerikte çıkan 40 küsur sayfalık makalesi'ni ne yazık ki ben de okumadım.

Daha önce de değinmiştik sanırım, siyasetin 'agora'sı artık 'medya' denen çatı altında kuruluyor. 'Meydana çıkmak' artık 'medyaya çıkmak'la neredeyse eş anlamlı hale geldi. Bu nedenle, *Devrimci Marksizm* gibi 'kenarda' duran bir derginin dikkatimizi celp etmemesi gayet anlaşılır bir şey. Dahası ve bence çok daha kötüsü, sadece 'kenar'da duran bir dergide yayınlandığı için değil, medya odaklı dikkatimiz büyük ölçüde bu 'araç' tarafından biçimlendirilip sadece 'göz ucuyla' bakmaya indirgendiği için de bu tür metinleri göremiyoruz çoğu kez.

'40 küsur sayfalık' bir dikkat talebi bugünlerde muhatabını nerede bulacak ki! Dolayısıyla, medyatik 'agora'da zaman zaman Sungur Savran'ın gerçekleştirdiği türden entelektüel 'gerilla' eylemleri tertiplemek faydalı, hatta zaruri görünüyor. Elbette orada *gereğinden fazla oyalanmamaya* özen göstererek...

Nitekim, ilk elde son yılların en fazla yankı uyandıran 'kamusal' tartışması niteliğini kazansa bile, çok geçmeden etkisiz kaldı, emildi bu sözler. Savran'ın Radikal 2*'ye gönderdiği sonraki yazıların çoğu da 'cazibesi'ni kaybedince arka sayfalara atıldı.*

Medya -doğası gereği- dikkatleri sansasyonlarla toplayıp artçı sansasyonlarla elde tutmaya meyillidir ve bu konuda bir hayli ehildir. Göz nasıl fizyolojik olarak sürekli 'kapaklarını kırparak' olaylara ve nesnelere odaklanabiliyorsa, medya da aynı şekilde, psikolojik olarak, ancak bu kez tersinden gidip 'olayları kırparak', kendisini dikkatimizin odağına yerleştirip orada üs kurmaya çalışır. Medyatik sarkaç durmaksızın bir olayın şu yanından bu yanına; bu imkân tükenir gibi olduğun-

da derhal başka bir olaya salınıp durarak, dikkati kendi üzerinde toplar ve uyuşturur. Bu 'toplu hipnoz' seansının nihai sonucu -belki de amacı, demek lazım- *düşünce*'nin iptali ve *sağduyu*'nun iflasıdır. Solun bugün öncelikle bu 'toplu hipnoz' seanslarına direnme yolları bulması gerektiğini düşünüyorum. 'Bağımsız mecralar', *düşünce ve sağduyu zemininde* açılabilir ancak. Düşünceyi uyuşturan süreçlere karşı, düşünceyi uyaran süreçleri harekete geçirerek...

Bir yığın örnek durum bulabiliriz. Fakat biz medyatik düşünceye ayak uydurarak 'en taze'sini alalım. Şu Ergenekon 'davası'nın medyada 'görünme', 'görülme' biçimine bakalım, örneğin. Olay malum. Bu ülkede olayın kendisi karşısında şaşırıp kalmış biri var mıdır, bilmiyorum. Şahsen ben gazetelere sızan iddianame parçalarının ifşa ettiği hiçbir iddia karşısında afallamadım. Zaten biliyor gibiydik; hatta, bütün bunlar gözümüzün önünde cereyan etmiş gibiydi sanki. Şaşırtıcı olan şey, bunun hukuki bir 'dava' konusu haline getirilmiş olmasıydı ve elbette, son derece önemli bir gelişmeydi bu. Ancak kısa sürede 'bize özgü' hale getirmeyi başardık bu gelişmeyi. 'Dava' yeniydi; ancak, bunun hukuki bir dava konusu haline getirilme biçimi, bütün bunların ele alınıp tartışılma tarzı, hamamın da tasın da aynı olduğunu teyit eder gibiydi.

Devletin yasama, yürütme ve yargı güçleri sükût içinde; 'dördüncü kuvvet'te bir telaş bir kıyamet... Her an yeni bir 'enformasyon' *sızıyor*; ortalığı toza dumana katıyor. En çok ihtiyaç duyulan şeyler, düşünce ve sağduyu. Ancak ortalığı kasıp kavuran toz duman içinde ilk gözden çıkarılan hasletler de onlar. Medyanın ne vakti var bu hasletlere prim vermeye, ne de niyeti. Habire 'haber' pompalanıyor ve açıkça, düşünmemiz değil derhal 'taraf' olmamız telkin ediliyor. Demokrat mısınız; yoksa, darbecilerden yana mısınız? Atatürkçü müsünüz; yok-

sa, şeriatçılardan yana mısınız? Sorular net; çünkü soranların kafası net. Bu sorular karşısında duraklıyor musunuz; öyleyse, kafanız karışık. Dolayısıyla, bîtarafsınız. Ne kötü!

Hayır! Şu anda en gerekli olan şey 'kafa karışıklığı'dır. Elbette kararsızlığa eğilimli bir kafa karışıklığı değil ihtiyacımız olan şey. Tam tersine, düşünceyi kışkırtan *aktif bir kafa karışıklığına* ihtiyacımız var. Ortada 'siyaset' diye sergilenen oyuna bodoslama dalmak ya da sanki bizimle hiçbir ilgisi yokmuş gibi seyretmekle yetinmek yerine, sağduyulu düşünce aracılığıyla -eğer mümkünse- ortada dönen dolabın *iç yüzünü* anlamaya ve anlatmaya çalışmak gerek. Yok, eğer böyle bir şey mümkün değilse, hiç değilse komplocu zihniyetle her türlü bağını kesmiş sağduyulu düşüncenin soluk alabileceği kanalları mümkün olduğunca açık tutmaya çalışmak gerek.

Kısacası, söylemek istediğim şey şu: Başka bir yerde de değinmiştim: Bugün bir kişi ya da grubun gerçek bir 'özne' olabilme imkânı, tam da bunun *imkânsızlığının farkında olma* halinde yatar. Gerçek bir özne olmak imkânsızdır; ancak, eğer bunun bilincine sahip olursanız, hiç değilse bir *sözde özne olma tuzağına düşmemeyi* başarabilirsiniz. Bugün, tam da bugün, özellikle de burada solun başarması gereken şey sanırım budur: Bir sözde özne olmamak. Olmayarak olmak!

Yıllar önce Birikim*'de çıkan yazılarının birisinde 'göçebe muhalefet' meselesine değinmiştin. Susurluk vesilesiyle yapılan 'ışık kapama' eylemleri üzerineydi bu yazın. Nitekim daha sonra, hem subay sitelerinde yakılıp söndürülen ışıklarla deforme oldu bu eylem, hem de başlatıcıları olan aydınların başka vesilelerle o eylem biçimini canlandırma çabaları hiçbir şekilde benimsenip yaygınlaşmadı. Bugünkü kriz koşullarında bu 'göçebe muhalefet' yaklaşımının özel bir anlamı söz konusu mu hâlâ?*

Öncelikle şunu vurgulamak gerek: 'Göçebe' mecazi bir sıfat. Bu sıfatı ben, muhalif *duruş*'un asla yerleşmemesine, kurumsallaşmamasına değil, sistemin kendisini soğurup etkisiz hale getirme, daha da kötüsü kendi istediği gibi çekip çevirip yönlendirme ihtimaline karşı 'uyanık' *durma* ihtiyacına işaret etmek için kullandım. Yani, kısacası 'göçebeliği' bir yerde ısrarla durmama, tutunmama olarak değil, tam tersine bir yerde inatla durmanın, tutunmanın tek yolu olarak görüyordum, hâlâ da öyle görüyorum. Eğer bir 'özne' olacaksak sadece durmadan bir şeyler yapmak değil, aynı zamanda yaptıklarımıza gözümüzü kırpmadan sahip çıkmak durumunda olduğumuzu düşünüyorum. Dün öyle düşünüyordum, bugün de böyle düşünüyorum.

Ancak şimdi, buradaki tartışmamız bağlamında, buna şunu da ekleyebiliriz diye düşünüyorum: Bugün 'göçebelik', muhalefetin salt taktik ve stratejik bir vasfı olmasının ötesinde, çok daha esaslı bir şekilde, onun *kurucu* vasıflarından, ilkelerinden biri olarak da görülmek durumunda. Daha önce, solun 'ilkeli duruş' geliştirmesi gerektiğinden söz etmiştim. Doğal olarak şu soru akla gelebilir: 'İlke'yi bir tarafa bırakalım, 'duruş' 'göçebelik' denen şeyle çelişmez mi? Ben şahsen çelişmeyeceğini düşünüyorum. Tam tersine, 'duruş'un 'ilkeli' olmasını ancak onun 'göçebeliği'ne borçlu olabileceğimizi düşünüyorum. Zira 'ilkeli duruş'tan dogmatik bir inadı değil, pragmatik bir ısrarı, şevki anlıyorum. Daha önce de değinmiş olduğumuz gibi, bu bir *duruş* ancak ilkeli olduğu kadar, daha doğrusu tam da böyle olduğu için *ikircikli* bir duruş. Dolayısıyla, 'ilkeli olmak'tan her yer ve her anda inatla aynı ilkeyi savunmayı değil, içinde bulunduğumuz yer ve ana göre ilkelerimizi ve bunlara dayanarak aldığımız kararları; o kararlardan hareketle kalkıştığımız, sürdürdüğümüz eylemleri gözden geçirmeyi

anlıyorum. Yani, kelimenin gerçek anlamıyla bir 'pragmatizm' de değil bu. Başka bir şey. Zira eylemlerinin fiiliyatta nelere yol açtığından çok, o fiili sonuçların ilkelerini ne hale getirdiğini dert edinen bir 'pragmatizm'dir bu.

Bu günlerde sol liberal yazar ve çevrelerden ısrarla talep edilen 'Ergenekon ile AKP arasında bir taraf tutma' çağrılarına ve gerek açık ithamlar gerekse zımni imalarla 'Ergenekon davasında solun suskun kaldığı, taraf olmayı bilemediği' noktasında koparılan yaygaraya karşılık, benim aklıma hemen -vakti zamanında çoğumuzun iyi bildiği gibi- Lenin'in 'sağcı spor kulüplerinde dahi çalışmanın yollarını bulma' sözleri geliyor. Yani, sistem içerisinde var olabilecek küçüklü büyüklü bütün 'kesitler'de bir propaganda zemini aramak. Dolayısıyla, bence son günlerin eksik olan yanı, 'ben tarafım/sen değilsin/neden olayım' türü tekerlemeler yerine, burada da devleti/kapitalizmin işleyişini ifşa eden, sol propagandayı daha isabetli ve etkili bir şekilde düzenin kalbine saplamaktan imtina eden tutumlar, yani teorinin güncel besini olarak propagandanın bir tarafa bırakılıp, kendi içinde didişip durma hali. Bunu, senin günümüzde 'siyasetin buharlaşmış olması' tespitinle ve yukarıdaki hem 'fazla oyalanmamak kaydıyla medyaya sızma' görüşünle birleştirerek biraz daha açar mısın? Yani, somut olarak, her gün akıp giden ve bizi görüş belirtmeye, eyleme katılmaya, polemiğe girmeye, sendikal ve parti örgütlenmesi içerisinde faaliyet göstermeye çağıran 'hayatın rutin akışı' içerisinde bu 'sözde özne olmaktan kaçınma', 'olmayarak özne olma' saptamanı daha bir somut örneklerle anlatabilir misin?

Şimdi ortada şöyle tuhaf bir durum var: Türkiye'de 'sol' ya da 'solculuk', varlığından pek haz edilmeyen, ancak tuhaftır, aynı zamanda yokluğundan da epeyce yakınılan bir

şey. Ben 'Ergenekon' davasının medya tarafından birdenbire bir 'solcu' taşlama vesilesi haline getirilmesine şaşırdım, desem yanlış olur. Aslında şaşırmamız gerekirdi. Çünkü gerçekten hiçbir anlamı yok.

Taraf gazetesinin 'şevki'ni düşünün. Birdenbire meydana çıkıp Türkiye'nin can alıcı meselelerine parmak basıyor. Can yakıcı meselelerle uğraşıyor. Genelkurmay'a karşı cansiperane, cesurca salvolar atıyor. Fakat o arada solcuları da unutmuyor. Bir gözü de onlarda. Bir hamle de onlara yapıyor. Liberalizmin erdemlerini sayıp döküyor, solculara hatırlatmaya çalışıyor. Gerçekten saçma.

Saçma; çünkü gereksiz enerji israfı. Birincisi, sol Türkiye'de *zaten* devre dışı. Elbette Ergenekon civarında konaklamış İşçi Partisi'ni ve envai çeşit 'eski solcular'ı kastetmiyorum. Görüyoruz ki, onlar zaten 'devrede'. Peki ama, zaten devre dışı olan solcuları tam burada devreye sokmaya çalışmanın ne anlamı var? Sen inandığın mücadeleye devam et, kardeşim. Önündeki soruna odaklan. Neden durduk yere 'cephe'ni genişletiyorsun ki!

İkincisi, bugün solcular için de, diğer insanlar için de sorun liberalizm değil ki, *neo-liberalizm*. Şu vahşi neo-liberal hegemonya altında niçin hızla 'neo'nun üzerinden atlayıp ısrarla 'liberalizm'in altını çizmeye çalışıyorsun ki? Bu acelenin sebebi ne?

Her neyse, görünen o ki, Türkiye bugün geldiği noktada 'solcu'suz yapamıyor. 'Ergenekoncular' -artık bu her ne demekse- kendi meşreplerine uygun askeri bir 'solcu' grubu bulmuşlar. 'Anti-Ergenekoncular' da kendi meşreplerine uygun sivil bir 'sol' kamuoyu desteği arar gibiler. Haklılar. Çünkü Türkiye'de *en az temsilcisi bulunan* siyasal görüş, liberalizmdir.

Ne yazık ki, azdır liberalizmin savunucusu. Hatta neredeyse hiç yoktur. Bu yüzden liberalizm, hep başkaları, hem de liberalizmi aslında içine hiç de sindiremeyen, sindiremeyecek olan kişiler tarafından, dolayısıyla teorik sebeplerle değil, *pratik ihtiyaçlar* vesilesiyle gündeme getirilmiştir ve bu sözde-liberalizme başka cenahlardan 'militan' devşirilmeye çalışılmıştır. Solun, özellikle de sosyalist solun, bu cenahların başında gelmesinin anlamı üzerinde durulabilir. Ancak sanırım şu an buna gerek yok.

Ben solun -artık cürmü her ne kadarsa- bugün işte bu türden 'devşirme' faaliyetlerine karşı ısrarla karşı çıkması, direnmesi gerektiğini düşünüyorum. Özellikle de burada, bu ülkede. 'Olmayarak olmak'la kastettiğim de bu. *Kendi adına* ve *kendisi için* olmak... Amiyane deyimle, 'gaza gelmemek'...

Lenin'in devrimci propaganda şevkinden söz ediyorsun. İlginçtir, birkaç gün önce Murat Belge de *Taraf*'taki köşesinde benzer bir sebeple Bolşeviklere işaret etti. "O yılların bir 'devrimci'sini, imkân olsa da diriltsek ve bugünkü Türkiye'ye getirebilsek..." diye yazdı Belge ve şöyle devam etti: "Bir yanda 'kapatma' davası, öbür yanda 'Ergenekon' davası... Radek veya Buharin veya Troçki, bu duruma bakacak ve 'Bu işler bizi ilgilendirmez. Biz 'tarafsız' kalmalıyız' diyecek!" "Ya da, diyelim Narodnikler hükümet kurmuş, icraatlarından biri de Okhrana'nın insanlık dışı etkinliklerini teşhir etmek. Lenin, 'Bu bizi ilgilendirmiyor' diyor ve Rusya'da kapitalizmin gelişmesini incelemeye devam ediyor." "Siz," diyor Belge, "bir toplumun tarihinin en çetrefil bir anında, Jules Verne'in *Aya Seyahat* romanını okumaya karar vermişseniz, sonra, o toplumun mütebaki tarihinin hangi aşamasında vaziyet edip de 'devrim' yapmayı kuruyorsunuz?"

Doğru! Eğer siz stratejinizi -Bolşevikler gibi- iktidarı ele geçirme amacına kenetlenerek inşa ettiyseniz, her türlü iktidar oyununa şevkle katılırsınız, elbette katılmalısınız da. Yoksa 'minder dışında' kalırsınız. Peki ama, ya solculuğunuzu 'mindere asla çıkmama' prensibine dayandırmayı düşünüyorsanız? 'Minderde sergilenen' şeyin *politika* olmadığını; en azından, orada tarafların habire birbirlerine 'belden aşağı' vurduğunu düşünüyorsanız? Ya böyle bir taraf olma dayatmasına itirazınız varsa?

Yanlış anlaşılmasın! Daha önce de altını çizmiştim. Benim kafamdaki 'tarafsızlık', "Bırakın birbirlerini yesinler!" türünden stratejik bir kayıtsızlık değil. Tam tersine, *müdâhil bir tarafsızlıktan* söz ediyorum. Böyle bir tarafsızlık, darbeciliğe her halükârda karşı çıkma noktasında bir an bile tereddüt etmez. Ancak sırtını *nereye dayaması* gerektiğine de özel bir dikkat sarf eder. Hemen bir tarafa geçip kurulmaz. Kendine karşı bile 'şeytanın avukatlığı'nı üstlenir. Sorar, sorgular. Çünkü 'darbe' denen şeyi kim kime karşı yaparsa yapsın, *ilk sorgulanıp işkenceden geçirilecek* olanın kendisi olduğunu bilir, bir kere. Yaşadığı bütün tecrübeler buna işaret eder.

'Siyaset'in soru sormak, sorgulamaktan çok 'karar vermek'le ilgili bir iş olduğu genel kabul gören bir yaklaşım olabilir. Ancak sol, böyle bir kabulü paylaşmak durumunda değildir. Tam tersine, bu kabule itiraz, solculuğun bence olmazsa olmaz koşullarından biri. Bu nedenle, bugünlerde sol için elzem olan şeyin 'taktik' ya da 'stratejik' manevralar yapmak değil, 'ilkeli' bir duruş geliştirmek olduğunu düşüyorum. Ve bana öyle geliyor ki, Türkiye'de böyle bir duruşun temel ilkelerinden birisi, *siyaseti* 'taktik-stratejik' bir mevzi savaşı olarak değil, bir hayat tarzı ya da daha doğrusu, *hayat tarzımızın bir parçası olarak* görmek, görebilmektir.

Anti-politik bir politika anlayışından söz etmemin sebebi de buydu zaten. 'Olmayarak olmak'tan kastım da bir bakıma buydu. Burada vurgu elbette 'olmak' üzerinde; 'olmamak' sadece bunun yollarından biri. Bu komplo-siyaset ortamında belki de 'tek yol'u... Bu yolda, hiç şüphe yok ki, Bolşevikler de model olamaz bize. Belki 'yeni bir başlangıç' lazım. ÖDP'nin *ilk günlerinde parlayan* umut ve heyecanı hatırlayalım. Sonra bu umut ve heyecanın *sönme sebepleri* üzerine düşünelim. 'Olmayarak olma'nın bir anlamının da o 'yeni bir başlangıç' hissinde yattığını belki daha iyi anlarız.

Dördüncü Bölüm

'Çatı Partisi' Girişimi Vesilesiyle: Solda/Siyasette Temsil Krizi

Şu anda 'zaten devre dışı olduğu'na işaret ettiğin Sol adına 'müdahil tarafsızlık', 'iktidar oyununa şevkle katılmama' ve 'karar verme' karşısında 'soru sorma' gibi tutumları benimsemeyi tercih ederken, bütün bu saptamalarını 'yeni bir başlangıç'la nasıl bağdaştırmayı öngörüyorsun? Az önce, ÖDP'nin ilk günlerinde parlayan 'umut ve heyecan'dan söz ettin. Hatırladığımız üzere, 1995-1996'da aşağı yukarı bütün sol güçlerin birleşerek ÖDP'yi kurmasını sağlayan bu 'umut ve heyecan'ın taşıyıcısı, aslında 1989'lardan beri gelen -12 Eylül'den sonraki ilk canlı- tartışmalar, Sosyalist Birlik Partisi deneyimi ve üniversite gençliği içindeki hareketlenmelerdi. Fakat, -bence- Sol'un Türkiye'deki toplam deneyim birikiminin üstünde bir açılım ve performansla

kurulan ÖDP, çok geçmeden, esas olarak da partiye 'akan' gençleri bağrında tutamadı ve dağılarak kurudu. Aynı ölçekte olmasa bile benzeri bir 'heyecanlandırma çabası', BirGün *gazetesinin kuruluşuydu. Daha ilk adımından itibaren çeşitliliğin önü kesilince* BirGün *de bugün teorik donanımı hayli zayıf ellere kaldı. Hele hele bugünlerde aynı gazetede sol adına 'skandal' işlerin yapıldığına, manşetlerin atıldığına sıkça rastlanıyor. Öyle bir hal var ki, kökü ta 1960'lara, 1970'lere dayanan bugünkü sol 'gruplaşmalar'ın 'resmi otoriteleri', her 'umutlu ve heyecanlı' deneyimi bir on yıl, yirmi yıl daha yeniden el atılamayacak derecede kötürümleştirerek çürütüyorlar; dolayısıyla, bu 'resmi çevreler'den, ne yazık ki artık solun 'ihtiyarları'ndan, 'yeni başlangıç' adımları atmalarını beklemek hemen hemen fiilen imkânsız. Fakat, 'Ergenekon tartışması'nın apaçık gösterdiği üzere, üstüne onca saldırılan Sol'un -maddi olarak değilse de, fikren- hâlâ sağlam bir hegemon güç olduğu da ortada. Bütün bu hengâme içerisinde ve -benim anladığım- 'burjuva siyaset dümeni'nin hırslı manevralarını/taarruzlarını boşa düşürecek o 'ilk adımlar'ı hangi kapsam ve eksende ifade edersin?*

Kapsamlı bir soru. Sondan başlayıp başa doğru ilerleyeyim. Sol'un Türkiye'de -fikren dahi- 'hâlâ sağlam bir hegemon güç olduğu'nu söyleyebileceğimizi sanmıyorum. Bir kere 'Sol' ile 'solculuk' denen hali birbirinden ayırt etmek gerek. Sol bir *hareketin* adıdır; solculuk ise bir *kimliğin*. Ve biz, bu ülkede, 'kimlik' denen şeyin onu üzerinde taşıyan şahsiyetle bazen ancak kısmen örtüşebildiğini, hatta bazen hiç örtüşmediğini gayet iyi biliriz.

Bunu şunun için söylüyorum: Birçok yerde, örneğin siyasetin yegâne meydanı haline gelen medyada solcular hâlâ sayıca fazla olabilirler; ancak bu -hiç şüphe yok ki- orada, ora-

larda Sol'un hâlâ 'hegemon' bir güç olduğu anlamına gelmez. Ona bakarsanız, bugün Türkiye'de örneğin 'liberalizm' denen şey üzerinde de solcuların 'hegemonyası' var, diyebiliriz. Aynı zamanda -ya da hiç değilse eskiden- solcu olmayan liberallerimizi saysak kaça kadar çıkarız acaba? Kısacası, solcular *her yerde* var; *olmayan* Sol.

Bana öyle geliyor ki bugün biz büyük ölçüde *Solsuz bir solcular yığını* halindeyiz. Başka bir deyişle 'hareketsiziz'. Dolayısıyla, Ergenekon üzerinden 'solcular'a yöneltilen hücumların sebebini sanırım başka yerde aramak gerek. Bir yığın sebep sayılabilir elbette; ancak, bana öyle geliyor ki, özellikle liberal entelektüellerin sola, özellikle de sosyalist sola yönelik *hınçlarının* da belirli bir payı var burada.

Daha önceki başka bir söyleşimizde 12 Eylül üzerinde dururken kısmen değinmiştik. Bizde 'liberal' entelektüellerin -tam da 'özgürlük yanlıları' anlamında kullanıyorum bu sıfatı- 12 Eylül'ü kendilerine *pek dert etmemelerinin* ardında, bu darbenin asıl mağdurları olan solculara karşı duydukları *dinmeyen hınç* da vardır. Hatta bu entelektüellerin bir kısmının liberal değil de sosyalist gelenekten gelen insanlar olduğunu göz önüne alırsak, bu hıncın aslında onların *kendi geçmişlerine yönelik* bir hınç olduğunu bile söyleyebiliriz. Bu hıncın haklı sebepleri olduğundan da söz etmiştik. Ancak söz konusu hıncın dinmeden *ısrarla* sürdürülmesi, elbette başka sebepleri de göz önünde bulundurmayı gerektirir.

Asıl sorun şu: Değinmiştik, solculuk bizde hem varlığından pek haz edilmeyen, fakat aynı zamanda yokluğundan da yakınılan bir şey. Ya da şöyle diyelim, solculardan pek haz edilmez bizde, fakat tuhaftır, Sol'un yokluğundan da yakınılır. Bazılarının -çöpsüz üzüm misali- *solcusuz bir Sol* özlemi var gibidir. Bazılarının neden böyle düşündüğü gayet aşikar. Sol

tekeri olmadığında sistem aksıyor. Sistemi rayına oturtacak bir solu, sistemin merkezi de sever, sağı da.

Fakat Sol'un yokluğundan sadece bu 'art niyetliler' yakınmıyor ki. Bizzat solcuların da yakındığı bir şey bu. Hatta daha da önemlisi, *toplumsal dayanakları olan bir özlem* var ortada. ÖDP deneyiminin yarattığı şevk bunun en açık göstergesi bence. Bana öyle geliyor ki, ÖDP *yeni bir solculuk tipinin* emarelerini sergilediği müddetçe cazibe merkezi olmayı sürdürdü. Ancak ne zaman ki eski solcularımız ÖDP'ye kendi çehreleri ve çevrelerinin gölgesini düşürdüler, işte o zaman her şey değişti. Daha doğrusu, her şey eskisi gibi olmaya başladı.

Öyleyse uzatmadan, yanlış anlaşılma riskini göze alarak kestirmeden şunu söyleyebiliriz: Şu an bize de *solcusuz bir Sol* lazım! Elbette 'sistem yandaşlarının'kiyle sadece lafta benzer bir arzu bu ve asıl kasıt şu: Solcuların biraraya gelip kurdukları bir örgüt anlamında Sol'a değil, *solculuk denen şeyi* yeniden tanımlayan, deyim yerindeyse 'güncelleyen' bir Sol harekete ihtiyacımız var. *Bizim var edeceğimiz*, elbette; ancak *bizi de var edecek* bir harekete ihtiyacımız var.

Başka bir deyişle, solcuları biraraya getirecek bir çatıya ihtiyacımız yok. Bunun neredeyse imkânsız olduğunu da gördük zaten. Herkes kendi çatısıyla geldiğinde, gördük, zaten fazla sokulamıyoruz birbirimize; dolayısıyla da yeni bir çatı fikri boşlukta kalıyor.

'Yeni başlangıç'tan kasıt, bu çıkmazdan çıkmak. Yani önce -eğer yapabiliyorsak- kendimizden sıyrılmak, 'biz' zamirine hak ettiği genişliği kazandırmak... Ya da şöyle sorayım: Sol Hareket, *özlediğimiz* bir şey mi, yoksa *arzuladığımız* bir şey mi? Mesele bu! Yani, Sol'u nostaljik düzlemde *restore etmeyi* mi, yoksa siyasal düzlemde *yeniden inşa etmeyi* mi istiyoruz?

Sence, nasıl bir Sol?

Bana göre, Bülent Somay'ın son kitabının adına atfen söyleyeyim, her şeyden önce 'çokbilmiş' olmayan bir Sol olmalı bu. Yine Somay'ın tabiriyle, karşısındaki, içindeki sorunlara *'radikal' bir 'ikirciklilik'le yaklaşan bir Sol* olmalı, ki yukarıda anmış olduğumuz 'müdahil tarafsızlık'la, 'sorgulayıcılık'la kasıt da üç aşağı beş yukarı budur zaten.

Bu yüzden, Somay'ın şu sözlerinin benim meramımı gayet güzel açtığını düşünüyorum: "'Radikal ikircciklilik' ifadesi ilk bakışta bir oksimoron (terimlerde çelişki) gibi duruyor: Bir kişi aynı anda nasıl hem radikal hem de ikircikli olur? Eğer emin değilseniz, harekete de geçemezsiniz genellikle; ancak radikalizm 'şeyleri köklerinden yakalayarak' harekete geçme iradesini gerektirir. Kendimize sormamız gereken temel soru, eğer kökün kendisi ikircikli, çift yönlüyse ne yapacağımızdır. Kökte eğer belirli, kesin cevaplar yerine (kendine saygısı olan her kökte olması gerektiği gibi) çatallanmalar, ihtimaller varsa ne olacaktır? Bir kere ikircciklilik kararsızlıkla aynı şey değildir; verili bir ikilik tarafından bağımlı kılınmayı ya da sınırlandırılmayı reddeden etik bir pozisyondur."

Şimdi böyle bir konum, *bilir;* ancak çokbilmiş değildir. Bilgisinin sınırlarını da bilir çünkü. Özgüvene sahiptir; ancak kibirli değildir. Öncelikle kendini bilir çünkü. Gözlerini sadece dışarıya değil, içeriye de; sadece dünyaya değil, kendisine de çevirebilir. Kendisiyle arasına mesafe koyabilir bir kere. Hepsinden önemlisi, dünyanın, onu anlamak, açıklamak için kullandığı dilden *hep bir önde* olduğunun farkındadır. Bu nedenle, sözünü ona yaklaşmak, mümkünse dokunmak, onu anlamak için ileri sürer; dünyayı kendi 'söz

âlemi'ne çekip oraya hapsetmek ve her şeyi orada çekip çevirmek için değil.

Dünyanın baki, dilin muvakkat olduğunun farkındadır çünkü. Bu yüzden, dünya üzerine düşünürken, bu fiili mümkün kılan dil üzerinde de düşünür uzun uzun. Sözlerini ölçer tartar. Eğer eline bir şey gelmiyorsa, kusuru dünyada değil *kendinde* arar; dilini, sözlerini, sözcüklerini gözden geçirir; gerekirse vazgeçer onlardan, yenilerini devreye sokar.

Şimdi bütün bu soyut lafların içini dolduracak bir yığın örnek verebiliriz. Ancak hadi, kendimizi sınırlandırıp şu Ergenekon meselesi üzerinden gidelim ve önce sorgulayıcılığın önemine, solculuk için vazgeçilmezliğine işaret edelim. Elbette mecburen *yokluğuna* da işaret edelim sorgulayıcı tavrın; özellikle de solcular arasında pek rastlanmamasına...

Ergenekon tartışmalarında beni en fazla rahatsız eden şey, kamplaşmanın derhal yargılama düzleminde gerçekleşmiş olması. Bu 'dava'nın şu ya da bu tarafında yer almaya soyunanların, tarafsız kalmaya çalışanların fikir dünyalarında sorgulama için ne yer, ne zaman ve -daha da kötüsü- ne de ihtiyaç var. Kafalar gayet net çünkü.

İddianamenin basına sızdırılma şekli, iddianamenin işaret ettiği karanlık işlerle hemen hemen aynı renkte örneğin. Fakat biri buna işaret ettiğinde, kendisine 'liberal' etiketi yapıştırmış bir şahıs, "Bunlar ayrıntı efendim, biz meselenin özüne bakalım," diyebiliyor. Hukuki prosedür ve ilkelere gereksiz 'ayrıntı' gözüyle bakabilen bir 'liberal' nasıl olur, anlamış değilim. Dolayısıyla, örneğin bazı solcuların da, bu şahsın kendi üzerine alelacele yapıştırıverdiği bu 'liberal' etiketini -üzerine tükürerek de olsa- buldukları yere çivilemeye çalışmalarını da anlamış değilim. Arada 'liberal' sözcüğüne yazık oluyormuş, kimin umurunda. Sözcüklerin hiçbir

ehemmiyeti yok ki, bütün mesele, onlar aracılığıyla dünyayı parsellemek.

'Düşmanlar'ı bir yana bırakın, Türkiye'de başkaları tarafından solcu diye bilinen insanların birbirlerine layık bulduğu sıfatlara ve nitelemelere bakın. Biri diğerine 'mücbir solcu'; diğeri de ona ve benzerlerine 'kampüs liberali' deyiveriyor. Demiyor, *deyiveriyor;* yani düşünmeden, neredeyse gayrı iradi olarak ağzından fırlatıveriyor bütün bunları. 'Çokbilmişlik' dediğimiz kafa netliği bu işte. Hani Stanislaw J. Lem'in, "Kafası açıktı; ancak maalesef baştan sona," dediği tarzdan.

'Ergenekon' denen şeyin kendisi özünde bir komplo davası. Dolayısıyla sorgulamayı hak ediyor. Soru sormayı, kısacası ikircikli bir duruşu... Ancak dikkat ettiniz mi, davanın gündeme gelmesiyle eşzamanlı biçimde bu tür ikircikli bir duruş imkânı da topa tutulmaya başlandı. Bence üzerinde asıl düşünmemiz gerek şey bu.

Bu 'ikircikli lik' konumunu genelde Sol'la ilişkilendirirsek neler söyleyebiliriz?

Sol, özellikle de sosyalist sol, içinde yaşadığımız dönemde *dünyayla temasını* büyük ölçüde yitirmiş; dolayısıyla da, *kendi dil âlemine kapanmış* görünüyor. Bir tür kendi kendine konuşma hali, diyebiliriz buna ve eğer bir çıldırma emaresi olarak görülmeyecekse, bir 'çokbilmişlik' halinin doğal uzantısı olarak görülebilir rahatlıkla.

Solcuların, sıradan vatandaş konumuna 'gönül indirip' *bilme hakkını,* olup biteni *anlama hakkını* siyasal bir talep olarak dillendirmek yerine, 'çokbilmiş' bir edayla dudak büküp "Yesinler birbirini!" diye kestirip atması son derece yanlış. Olup bitene karışmamayı tavsiye ettikleri için değil, olup biteni 'bil-

dikleri'ni iddia ettikleri için yanlış. Böyle durumda bir 'bilen' konumunda olduklarını iddia etmeleri ve sanmaları da değil, böyle bir konuma geçip kurulmaları yanlış. Yanlış, çünkü böyle bir konumdan siyasal olarak anlamlı bir çıkış yapmanız mümkün değil. Diyelim 'biliyorsunuz'. Diyelim 'haklısınız.' Ne yapacaksınız? Tekrarlıyorum: Solcular, burada 'bilme hakkı'nın savunucusu ve takipçisi olmalılar. Hem de her şeyi!

Bu 'çokbilmişlik' halinin ardındaki başka bir tehlikeye işaret etmek için somut bir örnek vereceğim. Örneğin, Sungur Savran'ın kısa bir yazısından seçiyorum. Biraz tesadüf etkili burada, çünkü biraz önce okuduğum bir yazı bu. Ancak Savran'ın, onun yazısını seçmemin isabetli olacağını düşündüğüm bir yanı da var. Zira kendisi 'çokbilmiş' solculuğun temsilcisi olarak alınabilir. Bunu şundan anlıyoruz: 'Sol-liberaller'i asıl muhatapları olan 'Marksist Sol'la tartışmaya davet ettiğine göre, kendisinin 'Marksist' olduğundan gayet emin bir kere ve daha da önemlisi, Marksistliği *dünyanın sırrına vakıf* bir konum olarak görüyor.

Her neyse, Savran, solun Ergenekon davası karşısındaki konumunu irdelediği bir yazısında, son derece net, şunları söylüyordu:

> Hakim sınıfların bölünmesi, sermayenin bir yanda, TSK'nın öteki yanda kaldığı bir bölünme değildir. Burjuvazinin kendisinin tam ortasından yarıldığı bir bölünmedir. Burjuvazinin bir kanadı, yaklaşık 70'li yıllara kadar rakipsiz olarak, 90'lı yıllara kadar tek başına iktidara hakim olan Batıcı-laik kanattır. Bu kanat için Türkiye'nin emperyalist Batı ile ittifakı dokunulmazlık taşır. İkinci kanat ise, 70'li yıllarda Anadolu sermayesi olarak yükselen, ama bugün kendisi bir finans kapital (tekelci sermaye) fraksiyonu haline gelmiş, İslamcılığı kendine bayrak edinmiş kanattır. AKP ile Batıcı-laik kampın

güçleri (TSK, yargı, CHP, vb.) arasındaki savaş bu sınıf içi mücadelenin siyasi alanda özgül biçimler alan ifadesidir.

Şüphesiz burada 'çok bilmişlik' tabirini Bülent Somay'ın terminolojisine bağlı kalmak için kullanıyorum. Ancak bunun 'ukalâlık' olarak okunmasını ve anlaşılmasını da istemem doğrusu. Özellikle de Sungur Savran'la ilgili olarak... Bu nedenle, bir kez daha vurgulayayım: Benim burada 'çok bilmişlik'ten kastım, *birinin kendi bakış açısının manzaranın tamamını tarayan bir açılıma sahip olduğunu düşünmesi*; dolayısıyla, *kendi görüşlerinin teyidini her türlü tetkikinin önüne geçirmesi* ile ilgili bir şey.

Her şey apaçık ortada, değil mi?! Sorgulanacak herhangi bir şey var mı? Nerede duracağına karar vermek yeter! Nerede mi duracağız? Savran bu konuda da net. Ergenekon meselesinde AKP yandaşı görünmemek için kenarda durup seyretmeyi öneren solu 'üçüncü bir cephe' açmaya davet ediyor:

> Solun önemli bir bölümü burjuvazinin her iki kampında da yer almama ısrarıyla hem ulusalcılardan hem de sol liberallerden bir adım ileride. Ama taraf sızlık politikası, bu hareketlerin bir konuda sol liberalizmin gerisine düşmesine yol açıyor. İki kampa katılmamanın mantıksal sonucu taraf sızlık değildir. Başka bir taraf olmaktır. Taraf sızlık taraftarları sıkıştırıldıklarında bir 'üçüncü taraf ız' diyorlar, ama bu 'taraf'ın yaşanan somut çelişkilerde nasıl bir 'taraf' olduğu bir türlü ifadesini bulamıyor. Türkiye'nin gün be gün yaşadığı çelişkilere 'biz ve halkımız bu meselede taraf değiliz' diye sırt çevirmek, solu halkın gündeminden düşürür. Çünkü halk bugün en başta kendisini şaşkına çeviren bu konuda ve iki kampa ilişkin olarak nasıl tavır alması gerektiği konusunda bir yol arıyor. Ergenekon ve AKP kapatma davası ko-

nusunda halkın kafasındaki sorulara cevap veremeyen, halkı bu iki kamptan koparamaz.

Şimdi, bu düşünce tarzının çizdiği manzara gerçekten nettir. Bir yanda içsel olarak bölünmüş ve birbirleriyle çatışan iki kamplı burjuvazi ve onların müstakbel temsilcileri vardır. Diğer yanda da, halk -ya da işçi sınıfı diyelim- ve onların muhtemel temsilcileri olan solcular. Tabii onların bir kısmı karşı tarafın şu ya da bu kampına geçmiş, 'önemli bir kesimi' de kararsız. Yine de bütün bunları ve her şeyi gayet açık bir şekilde gören bir solcu kesimi de var elbette. 'Halk'ın durumu biraz enteresan. Yani, hem tıpkı bir kısım solcular gibi onun da kafası karışık ve fakat bir şekilde 'aydınlatılmayı' bekliyor; ancak, 'aydınlatılmaz' ise yukarıda sözünü etmiş olduğumuz kamplardan birine 'koparılamayacak' kadar yapışmış.

Başka söz söylemeye gerek var mı, bilmiyorum. Yukarıda sergilenen akıl yürütmenin hamleleri arasındaki mantıksal kopuklukları göz ardı etsek bile, bunların ardındaki mantığı kabul etmemiz mümkün değil. Bu mantık, iktidarı ele geçirmeye odaklanmış *klasik siyaset* mantığıdır. Siyaseti *temsili bir iktidar oyunu* olarak alır. Dolayısıyla, 'halk' dediği şeyi de nihayetinde bir 'ayartma nesnesi' olarak görür.

Kitleleri cezbetme ve bu sayede iktidarı gasp etme: Klasik siyasetin temel mantığı budur. Bu mantıkta siyaset, doğallıkla 'temsili' bir iktidar oyunudur. Meydanda 'temsilciler' kapışırlar. Soylular yüksek localara yerleşmiş, oradan dürbünle korunaklı, seçkinlere ayrılmış *görünmeden görme* konumunda hem sahnedekileri, orada olup bitenleri hem de sahneye odaklanmış olan 'avam'ı, yani 'halk'ı ve onların sahnede olup biten şeylere ilişkin tepkilerini izlerler. Sahneye çıkmanın ve orada kalmanın tek yolu -elbette 'modern sahnelerde- niha-

yetinde 'seyirciler'in 'alkış'ına ve locadakilerin takdirine mazhar olmaktır.

Sahnedekilerin, bazen salondan topladıkları alkışı locadakilere karşı silah olarak kullandıkları olur. Hatta bunlar arasında salondaki halkı bir an oyuna dahil etmeye kalkanlar bile olur. Halkı bu şekilde oyuna dahil etme tarz ve süreleri, bu işe kalkışanların radikallikleri ölçüsünde değişir elbette. Ancak değişmeyen, oyunun sonunda herkesin mecburen yerine dönecek olmasıdır. Seyirci sahneye oyunu bozmak için değil, nihayetinde kurmak için çağrılmıştır. Gönül rızasıyla sahneden inenler kendilerine ayrılmış yerlere dönünceye dek sahnedekilerce alkışlanacaklar; kendilerini oyuna kaptırmış ve dolayısıyla sahneden inmemek için direnenlerse, münasipçe salona dönmeye ikna edilecek ya da olmadı, salondan dışarı atılacaklardır. Bana öyle geliyor ki, klasik siyaset tarihinin modern evredeki temsili görünümü üç aşağı beş yukarı böyledir.

Söylemeye gerek yok, böyle bir temsili siyaset oyununa 'sol' sıfatını kuşanarak dahil olmak, bu oyunun ardındaki mantığın gerçek çehresini asla değiştirmez. Değiştirmediğini yeterince tecrübe ettik. Şimdi artık başka bir şey tecrübe etmemiz gerek. 'Halk' denen amorf yönetilenler kitlesi içine dağılmış; dolayısıyla, 'halkı aydınlatma' misyonuyla değil, eğer varsa başkalarıyla 'aydınlanma' hakkı talep etmek için, hadi illa 'halk' sözcüğüne başvuracaksak, bu 'halk'ın vücut bulması için biraraya gelecek olan bir Sol. İhtiyaç budur. Her şeyi bildiğini *iddia eden* değil, her şeyi bilmeyi *talep eden* bir Sol...

'Bilme iddiası' ortadaki *politik oyuna müdahil olma* niyetinin ifadesi olarak okunabilir. Niyeti bu olmasa bile nihayetinde böyle algılanabilir. Oysa 'bilme hakkı' talebinin ardında, or-

tadaki *politik oyunu bozma* arzusu vardır. Hatta böyle bir şey onun 'arzusu' bile değil, sadece sonucudur. Fazla soyut sözler bunlar, farkındayım. Örneklendireyim. 1 Şubat 2009'da *Milliyet* gazetesinde Abdi İpekçi suikastının 30. yılı vesilesiyle kızının, Nükhet İpekçi İzet'in sarsıcı bir yazısı yayınlandı. Bu yazıda, bilmeye en fazla hakkı olduğu bir konuda kasten bilgiden mahrum bırakılan bir insanın haykırışı vardı. Haykırış, evet; ancak usulca... Sakin bir çığlık da diyebiliriz elbette. Bilme talebinin -usulca ve usulünce- adalet talebi olarak ortaya konduğu sükût...

Elbette ikrar değil, ikaz eden bir sükûttu bu ve kendini gerçekten muhatap alan okuru derinden sarsacak bir haykırışla bozuluyordu ilkin: "Ben, zaman aşımının işlemeyeceği bir taraftayım. Can kaybı acısının, hiç aşınmadığını bilenlerin tarafındayım." 'Hukuk' denen 'tarafsız' sistemi de karşısına alan 'tarafgir' bir adalet talebi vardır bu haykırışta. Muhatabı *artık* hukuk olmayan, olamayacak olan bir adalet talebi... Dolayısıyla, pür siyasal bir taleptir bu. Ancak, dikkat!: 'Siyasal', fakat gram 'siyaset' içermiyor. 'Hukuk'la olduğu gibi 'siyaset'le de hiçbir dirsek teması yok bu duruşun. Tam tersine, her ikisini de elinin tersiyle itip karşısına alıyor. 'Hukuk' denen şeklî sistemi de, 'siyaset' denen şekilsiz oyunu da öteleyen bir dille konuşuyor. Onu 'pür siyasi' kılan da bu zaten. Tıpkı Rakel Dink'in, Hrant'ın ardından yaptığı konuşmalar gibi Nükhet İpekçi İzet'in bu yazısı da, hukukun ve siyasetin kuru, hamasi dilinin ötesine geçip, sıcak ve sahici bir dille adalet talep etmenin nasıl mümkün olabileceğinin ve bu imkânın ne kadar güçlü bir siyasal duruş ve tavra dönüşebilecek olduğunun en açık örneğidir.

Bu dilin sıcaklığı ve sahiciliği nereden geliyor? Bir yığın şeye işaret edilebilir elbette. Ancak ben bunlardan sadece bi-

rine, konumuzla doğrudan ilgili olan tek bir şeye dikkat çekeceğim: Bu dil, her şeyi bildiğini iddia etmiyor, bir kere; tam tersine, her türlü bilgiden mahrum bırakılmış olduğunu söylüyor sadece. Biliyorsa, bir tek bunu biliyor. Söz konusu suikastı, siyasal olaylar zinciri içindeki bir halkaya indirgeyip anlamlandırmaya, yorumlamaya kalkışmıyor. Olayın kendi vahameti üzerine odaklanıyor ve bu vahim olayın etrafına çekilen sır perdesinin siyasal anlamını sorgulamaya çalışıyor. Kısacası bilmiyor, sadece sorguluyor. Üstelik öyle Sokrates havalarına girip cehaletten bilgelik devşirmeye de kalkışmıyor. Sadece hâli saptıyor, daha doğrusu hâlini: "Otuz yıldır, devletimizin cinayet sırlarının olmaması gerektiğini tekrar ede ede, bir duvarın önünde bekleşiyoruz." Öyle evrenin, hayatın sırlarını öğrenmeyi talep ettiği de yok. Sadece "o duvarın niye, hangi yasaya ve hangi hakka göre örüldüğüne dair resmi bir açıklama" bekliyor.

Şüphesiz bu talep, bu beklenti *bilmekten* kaynaklanıyor. Bu memlekette yaşayan herkes gibi en azından şunu biliyor: "Resmi kapılar ardında bekletildiği sürece, bizimle alay edercesine sırıtan bir sır olarak kalacak" bu. Zira 'sır' aslında bütün yüzsüzlüğüyle gün gibi ortada: "Üst üste yaşananlardan, bu kadar tekrardan sonra, üzerimize örgütlü ve sistemli şekilde püskürtülen bir karanlık olduğuna dair kanım, var olanı görünmez kılma çabasının kesinliğine dair bilgim netleşti, iyice kesinleşti. Onlar, olanları gizlemeye çabaladıkça daha da görünür oldular." Ancak görünür hale geldikleri oranda yüzsüzleştiklerini de gördük. 'Özür' bile 'dilemeden af isteyen tetikçiler'den, arsızca onları 'kurtarmak için' çabalayanlardan haberdarız.

Yine hiç şüphe yok ki, bilme talebini kışkırtan bilgiler bunlardan ibaret değil. Çok daha can yakıcı bilgiler var. İzet, şöy-

le bir dökümünü yapıyor bu bilgilerin: "Otuz yıl boyunca yaşananların akıl almazlığı karşısında, gerçeklerden kopmamaya çalışırken bir sanal alanda olduğumuz izlenimine kapılmaktan kendimi alıkoyamıyorum. Sonuçta, bütün bu törenlerin ve sözlerin, öldürmeye karşı durmak bakımından çok yetersiz kaldıklarını gördüm. Bir tür sahne duygusu oluştuğu izlenimi edindim. ... İmha gününü, asıl anlamından uzağa savrulduğu, sonsuz bir iyi niyetle de olsa, farklı bir şeye dönüştüğü, evcilleştiği hissine kapıldım. ... Acının şarkılarıyla oyalandıkça, olayla yüzleşme zindeliğini kaybediyoruz gibi bir kaygı duydum." Ve elbette, nihayet en çarpıcı bilgi: "Kayıplara, hep birlikte ağlamadığımızı artık çok iyi biliyorum."

Şimdi ister bir 'haykırış' ya da 'çığlık', ister derin bir 'sükût' olarak okuyalım, bu sözlerin, sistemin 'çok bilmiş' suskunluğunu olduğu kadar, bizim 'çok bilmiş' gevezeliklerimizi de açık düşüren bir yanı yok mu? Abdi İpekçi'ye sıkılan kurşunların bizim canımızı onun yakınları denli yakmayacağını, yakamayacağını söylemeye gerek yok elbette. Ancak İpekçi'nin kızının bu sözlerinden de yanmazsa canımız, acaba neyden yanacak? Ben solun, bu türden 'can acısının tarafından' söylenmiş sözlerden canı gerçekten yanmadıkça; en azından, canı gerçekten yananların yanında durma yetisi kazanmadıkça, asla doğru dürüst sol bir dil geliştiremeyeceğini düşünüyorum. 'Duvar'ın bir tarafında bekleşeceksek eğer, burası, o 'duvar'ın ardındaki 'Devlet'in yanı hiç değil elbette; ancak, 'Tanrı'nın -her iki tarafı da görebilen- ulvi makamı da değildir. Solun yeri, *acı çeken 'kullar'ın* yanıdır.

Daha önce değindiğim, Birikim'*de çıkan "Anarşizm ve Marksizm: Düşman Kardeşler" yazın, solun epeyidir açlığını çektiği ve bilhassa bugüne 'değmeyi' arzulayan bir teorik dene-*

meydi. Benim zihnimde, 'siyaset yapma'yı teorik bir temele oturtmayı hatırlatırken, başka bir eksikliğe işaret ediyordu: Sol, bir program hareketidir. Solun tarihi boyunca bu 'program' hep iktidar-odaklı olmuşken, senin yazının dolaylı imaları, bu 'programatik hareket'in 'söz'e odaklanmasını çağrıştırdı bana. Kaldı ki, Sol'un şimdilerde 'defansif' bir tutumla laf yetiştirmeye çalışmasının gösterdiği zaafın kaynağını da burada aramak mümkün. 'Proaktif' bir tutum, her şeyden önce 'ne dediğini bilmeyi' gerektiriyor. Dolayısıyla, nerelere hedef aldığını bilmeyi de: taraf tutmayı değil kökeni işaret etmeyi, gevezece atışmalara bulaşmayı değil 'duru gerçekler' üzerinde durmayı, ve saire. Solun bütün bu darmadağınıklığının bir sebebini, bence 'solcu faaliyet'in en asli öğelerinden birini, bu 'siyasal programa dayalı mücadele'yi unutmaya bağlamak mümkün mü?

Solun 'dağınıklığı'ndan söz edildiğinde, sanırım iki farklı manzara geliyor insanın gözünün önüne. Birincisi, çoktan beri aşina olduğumuz, kendi içine kapanmış küçük örgütler yığınına işaret ediyor. Küçük harfli 'sol hareketler'in 'metastaz'ı andıran çoğalışı, bolluğu... Burada, deyim yerindeyse, programsızlık değil, tam tersine bir *program fazlalığı* söz konusu.

'Dağınıklığın' işaret ettiği ikinci hal iki şekilde resmedilebilir sanırım. Burada 'dağınıklık' ya büyük harfle yazılabilecek bir Sol Hareket'in yokluğuna işaret eder, ya da kendini ait hissedebileceği bir sol hareket bulamayan, dolayısıyla ister istemez kendini muallakta kalmış hisseden insanların varlığına... 'Programsızlık' sanırım burada kendini gösteriyor. Çünkü bu insanları birleştirecek bir program yok; ya formüle edilememiştir ya da formüle edilenler yeterince ikna edici olamamıştır.

Burada kritik soru şu: Türkiye'de sol potansiyel, küçük harfli sol örgütlerin aktif üyeleri ve pasif sempatizanlarının toplamından mı *ibaret*, yoksa bu örgütlerin cezbedemediği bir *zenginliğe* sahip mi?

Ben şahsen Türkiye'de sol potansiyelin, mevcut sol örgütlerce *tüketilemeyen* bir zenginliğe sahip olduğunu düşünüyorum. 'Potansiyel'den söz ettiğimize göre, *açığa çıkarılması* gereken bir şeyden de söz etmiş oluyoruz ve hiç şüphesiz, bu potansiyeli açığa çıkarabilecek şey, programlı, yani senin deyişinle 'ne dediğini bilen' bir Sol Hareket'in inşasıdır. Yine senin ifadenle, 'duru gerçekler'e sahici bir dille işaret eden ve yaklaşan bir sol söylem inşası, bu hareketin olmazsa olmaz adımlarından biri olarak hâlâ orta yerde duruyor.

Ben böyle bir hareketin, yukarıda adını andığımız küçük harfli sol hareketlerin birliği temelinde değil, *bambaşka bir temelde* inşa edilebileceğini, edilmesi gerektiğini düşünüyorum. 'Yeni bir başlangıç'ı vurgulayıp durmamın sebebi bu. Kuşkusuz bu, bütün solcuları biraraya getirecek olan *kuşatıcı* bir Sol Hareket olmayabilir. Tecrübeler gösteriyor ki, böyle bir hedefin önündeki en büyük engel *solun mevcut halidir*. Öyleyse şunu söyleyebiliriz sanırım: Solda yeni bir başlangıç, solun bu mevcut halinden hoşnut olmayan, bu hali kendine dert edinen solcuların işi olabilir büyük ölçüde.

Hep böyle noktalarda bir soru işareti takılıyor zihnime. Onu belirtmeden, çoğu eski-yeni solcunun telaffuz ettiği bu 'yeni' arayışlarının, 'yenilenme' özleminin bir 'tekrar kirliliği' silsilesinde mânâsızlaşması gibi bir durum da söz konusu. Benim soracağım, senin bütün bu 'söylem'inde, en geniş ve kucaklayıcı teorik-pratik anlamıyla 'Marksizan gelenek' ve 'tarihsel kazanımlar'ın nereye oturduğu?

Kesinlikle haklısın. Tekrar, sözü manasızlaştırır. Hatta sadece sözü değil, tarihi bile manasızlaştırır. Yine de şunu bir kez daha 'tekrarlamak'ta fayda var: 'Yeni bir başlangıç' arzusu, geçmişi sıfırlamak gibi beyhude bir hedefe kilitlenemez. Yapmak istediği tam tersidir çünkü. Bir kere 'yeniden başlama'yı geçmişi tekrarlayıp sıfırlamamak için arzular. Tekrarın sadece 'bugün'ün ve 'yarın'ın değil, asıl 'dün'ün içini boşaltacağını bilir çünkü.

'Dün'ü 'bugün'ün ya da 'yarın'ın karşısına çıkarmaya çalışmak... Asıl beyhude ve mânâsız olan, 'dün' dediğimiz birikime karşı gösterilebilecek olan asıl saygısızlık budur. Yapılması gereken, 'geçmiş'i şimdinin ve geleceğin *karşısına* değil, *arkasına* yerleştirmek. 'Geçmiş', doğası gereği 'çekici' değil, 'itici' bir güç biriktirir çünkü.

Dolayısıyla şunu söylemek gerekir: Elbette 'yeni başlangıç' fikri bu geleneği ve birikimi göz ardı etmez, edemez. Fakat 'başlangıç', geleneği önüne değil, arkasına almak durumunda. Ancak o zaman 'yeni' sıfatını hak eder. Şu da var elbette: Sol, solculuk, hele hele devrimcilik söz konusu olduğunda, 'gelenek' sözcüğüne son derece dikkatli yaklaşmak gerektiği ortada. Zira burada gelenek, muhafazakâr bir 'süreklilik'ten çok, radikal 'kopmalar'la korunur, korunmaya çalışılır. Başka bir deyişle, eğer devrimci olarak kalmak istiyorsanız, *devrim anlayışınızda* da devrimci olacaksınız.

Bizden öncekilerin yaptığının aynısını yaparsak, her şeyden önce onlara ihanet etmiş oluruz. 1960'ların, 1970'lerin solculuğunu 2008'de, 2010'da 'yeniden canlandırmak', onların fikirleri ve eylemlerini tekrarlayarak asla başarılamaz. O fikirler ve o eylemlerin ardındaki 'ruh'u canlandırmak asıl mesele ve bu da 'yeniden' sözcüğü içinde saklı olan 'yeni'yi kavramak ve hayata geçirmekle ilgili bir durum. Devrimcilik dün-

yayı değiştirme arzusuyla ilişkili bir şeydir, kabul; fakat, dünyayı değiştirme arzusu da gerektiğinde *dünya görüşünü değiştirme*, değiştirebilme niyetiyle ilgili bir şeydir.

'Yeni başlangıç'tan söz ettiğimizde işte tam da böyle bir devrim niyetinden söz etmiş oluyoruz aslında: Devrimciliğin, daha doğrusu solculuğun *tanımında* ve *anlamında* bir devrimden... ÖDP deneyimi böyle bir devrimin zemini ve mekânı olabilirdi. Kısmen oldu da. Ancak çabuk tükendi. Bu tükenişin bir yığın sebebi sayılabilir elbette. Ancak bunda, sol geleneği sürdürmeyi *radikal bir iştahla* değil, *muhafazakâr bir ihtiyatla* üstlenen solcuların büyük vebalinin bulunduğunu söylersek, sanırım fazla abartmış olmayız.

ÖDP'nin ilk kuruluş çalışmalarının üzerinden on üç yıl geçti, fiilen gücünü kaybedişinin üzerinden de yaklaşık on yıl. Şimdi, geçen genel seçimlerde Ufuk Uras'ın meclise girişinin de sağladığı itkiyle, önümüzdeki yerel seçimlerin dinamiği de zorlanarak yeni bir 'temkinli birleşme' çabası gözleniyor: Çatı Partisi. Bu girişimin başarı şansının olup olmadığı, ya da ne kadar olduğu bir yana, senin yukarıda formüle ettiğin bütün çözümlemelerin ve sözü gelip bağladığın 'yeni başlangıç' açısından, bu 'çatı partisi girişimi'ni bir 'örnekolay' gibi düşündüğünde, faraziyeni nereden kurar, somut adımlar için hangi zemin(ler)i -önerirsin demeyeceğim- aklına getirirsin?

'Çatı Partisi' projesi, anladığım kadarıyla, yukarıda işaret ettiğimiz ihtiyaçla ilgili bir şey değil pek. *Solun örgütleme ihtiyacı* başka bir şey, *sol örgütlerin örgütlenme ihtiyacı* başka bir şey çünkü. Şüphesiz ilgili sol örgütler açısından bunlar bir ve aynı ihtiyacın ifadesidir. Yani, onlar açısından solun örgütlenmesiyle, sol örgütlerin örgütlenmesi bir ve aynı şeydir.

Örgütler varlıklarını *'temsil' inancına* borçludurlar; hem kendileri inanır bu 'temsil'e hem de temsil ettikleri insanlar. Şüphesiz doğal bir durum bu. Ancak her doğal durum gibi bu da yapaylaşma eğilimini içinde taşır. Örneğin bu 'temsil' fazla abartıldığında öncelikle kendi doğasına yabancılaşır; masumane bir şekilde 'temsil' olduğunu unutur ilk önce ve daha sonra yavaş yavaş tehlikeli bir özdeşliğe meyleder. Böyle bir durumda, temsil edilenler iradelerini tamamen kendilerini temsil edenlere devretmeye eğilimli olurlar; dolayısıyla, temsil edenler de onlar adına konuşmak için, temsil ettikleri *insanların gerçek varlığına ihtiyaç duymayacak* denli gayri şahsi tuhaf bir 'özgüven' kazanırlar.

Temsil edilenler -kendi iradelerinin vücut bulmuş hali olarak gördükleri- 'örgüt' adına; örgütün kendilerinde vücut bulduğunu düşünen temsil edenler de temsil ettikleri insanlar adına, *kendi adlarına asla kalkışmayacakları* işlere kalkışırlar. Abartılmış bir doğrudan demokrasinin, makul bir temsili demokrasiden çok daha yanıltıcı, dolayısıyla çok daha kötü sonuçlara yol açmasının sebebi budur. Bunun örneklenmeye ihtiyaç duyulmayacak denli açık olduğunu düşünüyorum. Böyledir ve böyle olduğu için de, sosyalistler doğrudan demokrasinin en makul tanımı ve şeklinin, temsili olduğunu asla unutmayan bir demokrasi olduğunu, olması gerektiğini düşünürler. 'Temsil' yerine, daha doğrusu bununla birlikte ısrarla 'katılım'ı vurgulayan sosyalistleri kastediyorum.

Yani, sosyalistler için aslolan yaşayan-somut-gerçek insanlardır; bu yüzden, örgütler, 'temsili' doğaları sürekli akılda tutulması ve mecbur kalındığında -ki sık sık mecbur kalınır- bu gerçeğin kendilerine, elbette daha doğrusu kendilerini onun 'temsilcisi' olarak gören kişilere hatırlatılması gereken insani tahayyül ürünleri olarak görülür. 'Çatı Partisi' girişiminin ar-

dında böyle bir zihniyetin olduğunu sanmıyorum. Anlaşılan o ki, önerilen, 'konfederal örgüt' modeline uygun bir 'parti'; ki yukarıda dikkat çektiğimiz tehlikeyi ikiye katlayan bir model olduğu söylenebilir rahatlıkla.

Neyi kastettiğinin, tehlikenin nasıl ikiye katlandığının anlaşılır olması bakımından bir-iki örnek verir misin?

Tabii. Birincisi şu: Girişimin önde gelen 'aktivist'lerinden biri olan Filiz Koçali'ye göre, "Çatı Partisi farklı sosyo-politik ve politik güçlerin, tek tek bireylerin güçlerini birleştirdiği bir parti olmalı". Dikkat! Girişim, üç güç kategorisini aynı çatı altında toplamayı hedefliyor: 'Sosyo-politik', 'politik' ve 'tek tek bireyler'. Karışık, değil mi? Bir hayli! Bu yüzden, netleştirmek için "Sosyo-politik güç nedir?" diye soruyor Koçali ve cevaplıyor: "Ben şöyle tanımlıyorum: Politik bakımdan şu ya da bu düzeyde örgütlü ve şu ya da bu düzeyde mücadele halinde olan kitle hareketi, sosyo-politik güçtür. Onları temsil eden ya da etmeye çalışan parti ve örgütler de, politik gücü oluşturur."

Bir kez daha, dikkat! 'Kitle hareketi', 'sosyo-politik güç'tür; 'onları temsil eden ve etmeye çalışan parti ve örgütler' ise 'politik güç'. Peki ama, ya 'tek tek bireyler'? Koçali elbette onları da unutmaz. Zira: "Bu iki kategori dışında bir de 'bağımsız bireyler'den söz edildiği biliniyor." Ancak Koçali şunu da biliyor: "Bireyler boşlukta gezmezler." Evet, "'Bağımsız birey'den söz ettiğimiz zaman, 'siyasi parti ve örgütlere üye olmayan' bireylerden söz ediyoruz." Ancak, "Bu bireyler partisiz olmakla birlikte, *mutlaka* bir sosyo-politik hareketin mensubudur" *(vurgu benim);* "Ya kadın hareketinin içindedir, ya sendikal, mesleki bir hareketin üyesidir, ya da bir inisiyatife katılmış-

tır." Yani, 'tek tek bireyler' zaten 'sosyo-politik' güç kategorisi içinde sayılmışlardır.

Ancak yine de temkinli olmak gerek: Hâlâ 'varolan sosyo-politik hareketler'in dışında kalmış bireyler olabilir! Onlara da dikkat etmek gerek. Zira onlar, Koçali'ye göre, "bilinçsiz, örgütsüz, eylemsiz kitlelerin kör birer mensubudur"lar. Onların bizi görmüyor olmaları; bizim de onları görmememizi gerektirmez elbette. Tam tersine, şunu apaçık bir şekilde görmeliyiz ki, 'kitleler' de ikiye bölünmüş haldedirler: Bir yanda, 'şu ya da bu düzeyde örgütlü ve şu ya da bu düzeyde mücadele halinde olan' kitleler vardır; öte yanda da, 'kör' bireyler kitlesi.

Her halükârda temsil etmek için ideal kategorilerdir onlar. Muallâktadırlar bir kere. İkinci kategoridekileri söylemeye bile gerek yok; ancak birinciler 'şu ya da bu düzeyde' muallâktadırlar. Nereye çekseniz oraya gelirler ve 'politik güç' olarak örgütlerin işlevi de budur zaten: 'Kör' ya da 'şu ya da bu düzeyde örgütlü', bu demektir ki, şu ya da bu düzeyde örgütsüz *kitleleri çekip çevirmek*...

Şimdi, Filiz Koçali'nin yukarıda zikrettiğim sözlerinin kastı ile benim bu sözlerden çıkardığım anlamın çakıştığını iddia edemem; etmek de istemem. Hatta onun benim anladığım şeyleri kastetmediğinden adım gibi eminim bile diyebilirim. Ancak sorun da burada yatıyor zaten. Zira sözcükler ve sözler de, kavramları ve anlamları 'temsil' ederler. Ve eğer biz bu apaçık gerçeği unutursak, birbirimizi yanlış anlamamız; daha da kötüsü, birbirimizin hayatını mahvetmemiz kaçınılmazdır. Bizim tekrar tekrar tecrübe etmemize gerek yok, tarih bu felaketin örnekleriyle doludur.

Durumun vahametini göstermek için, ikinci örneğe geçeyim. Mahir Sayın, tıpkı Filiz Koçali gibi, 'Çatı Partisi'ne olumlu bakan sosyalistlerden biridir; ancak Koçali'ye göre,

yukarıda değinmiş olduğumuz 'temsil' meselesi karşısında daha duyarlı bir yaklaşıma sahipmiş gibi görünür. Temsil iddiasının ve inancının yol açtığı tarihsel felaketlerden haberdar gibidir. Bu yüzden, söz konusu felaketi görmek için kendi arkasındaki tarihe, kendine bakmaya cüret eder görünür ve şöyle der: "Krizimizi üretenin, kendi teorimiz olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu teori bir yandan 'biz işçi sınıfının çıkarlarını, halkın çıkarlarını savunuruz, dolayısıyla da bizim oluşturacağımız iktidar çoğunluğun iktidarı olacaktır' demektedir. Bir yandan da bütün yaşanan tarihlerde azınlık iktidarı hep süregelmiştir."

Bu sebeple Mahir Sayın, hiç değilse "ideolojik mücadele boyutunda sosyalizmi kavrayış açısından yenilenmeye ihtiyaç" olduğunu düşünmektedir; ancak, kendisine yöneltilen, "Çatı Partisi'nde örgütsüzlerin yeri nedir?" sorusunu, Koçali'den hiç de farklı olmayan bir soğukkanlılıkla cevaplayabilmektedir: "Onlar da üye olabilirler. Ama ne yaparlar, nasıl yaparlar, bilemem."

Sonuç kesin görülüyor: Sol bir çatı da olsa, burada söz hakkı elde etmek için bir 'örgüt'e dahil olmak gerek. Hele, bir de 'aydın' değilseniz, neredeyse *hiç hükmünüz yok*. Üstelik, anlaşılan 'çatı'nın kendisi de 'örgüt' olarak görülmüyor. Yani, 'Çatı Partisi' kurulmuş olsa ve siz bu partiye şahsen üye olmuş olsanız bile, örgütlenmiş sayılmıyorsunuz, nedense. Zira bu parti, 'partilerin partisi' olarak tahayyül edilmiş. İnsan, ister istemez lafı fazla uzatmadan şu 'duru gerçek'i söylemek zorunda kalıyor: Bizim acilen gerçekten liberal bir sola ihtiyacımız var!

'Çatı Partisi' girişiminden sadece bu iki ismi öne çıkarmamın sebebi şu: Filiz Koçali, ÖDP çatısı altında kalmaya katlanamamış bir hareketin, Sosyalist Demokrasi Partisi'nin (SDP)

temsilcisi; Mahir Sayın ise, zamanla SDP'nin çatısını bile dayanılmaz bulmuş bir hareketin, Sosyalist Parti Girişimi'nin (şimdi, Sosyalist Parti'nin) temsilcisidir.

Şüphesiz şahsi bir başarısızlık tarihi değil Türkiye'de solda birlik arayışlarının tarihi. *Türkiye'de biraraya gelemeyenler, örgütlerdir.* Belki de 'sekt'ler, 'cemaat'ler demek lazım. Dolayısıyla, insan yine ister istemez şu 'duru gerçek'e işaret etmek zorunda kalıyor: Sorun sakın çatıda değil de *temelde* olmasın!

Anlaşılan, 1980'deki 'yenilgi' sonucu Sol'un epeyce bir süre boyunca diline doladığı 'sosyalist demokrasi', 'doğrudan demokrasi' formülleri, daha önce ÖDP'nin fiili performansıyla, şimdi de 'Çatı Partisi' arayışıyla tekzip edilmişe benziyor. Yoksa, aşağıdan hareketi de demokrasiyi de -bırakın uygulamayı- yeniden tartışmak için bile 'yeni bir sonbahar kâbusu' mu lazım?

1980'deki yenilgiyi tırnak içine aldın. Bana öyle geliyor ki, genel kabul gören bir tavır bu ve yine bana öyle geliyor ki sorun tam da burada zaten. Bence 1980, tırnak içine alınıp hafifletilemeyecek türden *kesin bir yenilgiydi* Sol açısından. Hatta 1980'in bir hayli öncesinde bütün boyutlarıyla ortaya serilmiş bir yenilgiydi bu. Bu yüzden, 12 Eylül'ün Sol'un yenilgisinden *sebeplenen* bir darbe olduğunu söylemiştim.

Sol, 12 Eylül'ün sebebi değil de *vesilesi* oldu daha çok. Yenilgi hissinin zamanla *katmerleşmesinin* asıl sebebi de bu galiba. Hatırlama, unutmanın ikiz kardeşi. Yenilgi hissi katmerleştiğinde, yani hedefsiz kalıp kendi üzerine çöktüğünde, etrafına kara bir sis yayarak kaynağını görünmez kılabiliyor. Yenilgi unutulup zamanla sadece o kara his hatırlanabiliyor yani. Dolayısıyla, hatırlama unutmayla suç ortaklığı içinde olay mahalline geri dönülüp, mütemadiyen orada oyalanabiliyor;

öteye geçemiyor bir türlü. Ne geriye çekilebiliyor ne de ileri atılabiliyor. Orada dönüp öylece duruyor.

Mecazi dili bir yana bırakalım, söylemek istediğim şu: Solun yenilgisi 12 Eylül için bir zaferdir, doğru; ancak, bu yenilginin sebebi kesinlikle 12 Eylül değildir. Dolayısıyla, 12 Eylül'le yüzleşme, Sol açısından 12 Eylül'ün ötesine geçip *kendisiyle yüzleşmesini* gerektirir. Yenilginin sebeplerini orada, yani *kendinde* aramadığı sürece Sol, 12 Eylül gerçeğiyle asla tam anlamıyla yüzleşemeyecektir zira; dolayısıyla, ne yazık ki, hep yeni 'sonbahar kâbus'larına mahkûm bir hayat sürmek durumunda kalacaktır.

Bu yüzden, altını çizmekte fayda var, 'yeni bir başlangıç' fikri, geçmişi bir kalemde silip yepyeni bir sayfa açmaktan ibaret saf bir yenilenme arzusu değildir. Tam tersine, hatırlama ihtiyacıyla sıkı temas halinde olan karmaşık bir tahayyüldür. Geçmişin sıkı bir muhasebesini gerektirir bir kere. Yoksa, 'yeni' olduğunu öncelikle kendine ve daha sonra da başkalarına nasıl iddia edebilecektir ki?

Kestirmeden söyleyeyim, ben 'Çatı Partisi' girişiminde böyle bir 'yeni'lik göremiyorum; tam tersine, uzunca bir süreden beri hissettiğim tuhaf bir 'yine'lik hissine kapılıyorum sadece. Dolayısıyla, ısrarla altını çizmek istediğim şey şu: Türkiye'deki mevcut sol örgütler bunca başarısız birleşme girişiminden sonra artık 'Nasıl birleşebiliriz?' sorusunu bir yana bırakıp, asıl 'Niçin birleşemiyoruz?' sorusuna samimi bir şekilde cevap aramak zorundalar.

'Çatı Partisi' örgütleme çabalarının karşısında şu minvalde bir görüş var: Aşağıdan, gerçek, somut bir kitle hareketi (burada Lenin'in, yazılarında 'gerçek kitle hareketi'ni ne kadar sık vurgulamış olduğunu hatırlayalım) olmadığı ve -tekrar- ayağa kalkmadı-

ğı sürece, olduğu ve kaldığı kadarıyla sol örgütler, aydınlar ve bireylerin mütemadiyen yeni 'örgütlenme formu' arayışları, kesinlikle gerçek bir ihtiyaca tekabül etmez ve bir bakıma, kapalı bir kap içindeki dama taşlarının durmadan yerlerinin değiştirilmesinden başka bir yere de varmaz. Öyleyse, yerel seçimler ve güncel siyaset gibi 'tetikleyici' etkenleri de devreye sokarak, hâlâ deforme bir örgütlenme anlayışını 'tepeden' zorlayıp durmak yerine, daha tahkim edici ve biriktirici bir yol izlemek gerekir, vb. Kabaca formüle ettiğim bu argüman ile senin 'sorunun temelde olduğu' saptamanı nasıl birleştirebiliriz? Keza, yukarıda dikkat çektiğin 'solun örgütleme ihtiyacı' ile 'sol örgütlerin örgütlenme ihtiyacı' arasındaki -bir hayli açık- makası da hatırlayarak, 'sol' ile 'solcular'ı optimum şekilde birleştirecek asgari hareket noktası ne olabilir?

'Sorunun temelde olduğu'na ilişkin saptamamın -ya da daha doğru bir ifadeyle, sezgimin- temel dayanağı, 'temsil krizi' denen olgudur. Dolayısıyla, ilk bakışta tuhaf bir ifade olarak görülebilecek olan şu "*'sol' ile 'solcular'ı optimum şekilde birleştirecek asgari hareket noktası*" deyişin üzerinde durmamız gerek. Üzerinde durmamız gerek; çünkü, bana öyle geliyor ki, meselenin özü buradadır.

'Sol' ile 'solcular'ı birleştirecek, birleştirebilecek hareket noktasının ne olabileceğini soruyorsun; hem de bu noktanın 'optimum' ve 'asgari' niteliği konusunda duyarlı bir biçimde...

'Sol'un ya da 'solcular'ın değil de 'Sol' ile 'solcular'ın birleşmesinden söz etmek, gerçekten de tuhaf bir durum. Gerçekten tuhaf; ama -bana öyle geliyor ki- gerçek de böyle tuhaf bir halde. En azından ben şöyle düşünüyorum: Daha önce de değinmiş olduğumuz gibi, bugün Türkiye'de sol örgütlerin hiçbirinde kendini *evinde* hissedemeyen, hissedemeyecek olan bir yığın solcu var. Bu sebeple, senin yönelttiğin soru dilbilim

açısından problemli olsa da toplumbilim açısından oldukça anlamlı; dolayısıyla cevaplanmayı bekliyor. 'Sol'u 'solcular'dan 'ile'yle nasıl ve neden ayırmak durumunda kaldık?

Ben bu esaslı soruya doğal olarak sadece muvakkat, ikircikli bir cevap verebiliyorum, veriyorum. O da yukarıda değinmiş olduğumuz ve bir *olgu* olduğunu düşündüğüm 'temsil krizi'yle ilintili bir cevap.

'Temsil krizi', *temsil edenler katında* bir tür 'ayakların yerden kesilmesi' hali olarak yaşanır. Kurucuları işçi olmayan işçi partilerini, içinde emekçi olmayan emekçi partilerini düşünün! Aynı krizin *temsil edilenler katındaki* tezahürüyse, bir tür 'ayak basacak yer bulamama' halidir. 'Ait olma' ihtiyacının tatmin bulamaması hali de diyebiliriz elbette. *Ayakları yerden kesik* örgütler ile *ayak basacak yer bulamayan* insanlar arasındaki temassızlığın adıdır 'temsil krizi'.

'Politik sinizm' denen olgunun yaygınlığı -gelişmişiyle gelişmemişiyle, Batısıyla Doğusuyla, neo-liberaliyle post-komünizmiyle- neredeyse bütün dünyada apaçık ortada. Siyaseti hem yönetenler hem de yönetilenler katında bir 'idare etme' sanatına indirgeyen; yurttaşlık kavramını, dolayısıyla her şeyden önce kendi vaatlerini ve kendi varlığını tırnak içine alan bir rejim; içi boş bir törene dönüşmüş seçimler; gittikçe düşen oy kullanma oranları; 'partizan'ı, taraftarı olmayan, dolayısıyla yüzergezer oyları avlamaya çalışmakla yetinen tuhaf partiler ve 'sağ'ı 'sol'u belli olmayan bir sistem... Bütün bunlar 'temsil krizi' denen olgunun tezahürleri olarak görülebilir. Ve hiç şüphe yok ki, bu genel bir krizdir; yani sadece düzen-içi parti ve örgütleri değil, düzen-karşıtı parti ve örgütleri de etkisi altına alan kuşatıcı bir krizdir.

Temsil krizinin temsil edenler katındaki tezahürünün *meşruiyet krizi*; temsil edilenler katındaki tezahürününse *aidiyet*

krizi olduğundan söz etmiştik. Şimdi buna şu saptamayı da ekleyebiliriz sanırım: Şüphesiz bunlar iç içe geçmiş, birbirlerini besleyen krizler olmakla birlikte, *düzen-içi partiler* için meşruiyet krizi, *düzen-karşıtı partiler* içinse aidiyet krizi diğerine göre daha hayati önem taşır. Başka bir deyişle, düzen-içi partiler için sorun meşruiyet krizini aşmak; diğerleri içinse asıl mesele aidiyet krizini aşmak olarak görünüyor.

Meseleyi biraz daha açmak için bir örnek vereyim. Geçenlerde Irina Aristarkhova'nın, post-Sovyet Rusya'da temsil krizinin 1990'lardaki görünümünü irdeleyen ilginç bir makalesini okudum. Aristarkhova burada post-Sovyet Rusya'daki muhalifler arasında yaygın biçimde gözlenen temsil-karşıtı tavra işaret ediyordu. O, Moskova Eylemciliği (Moscow Actionism) olarak adlandırılan politik-sanat hareketinin isim babası ve öncüsü olan Anatoly Osmolovsky'nin 1998'de yayınlanmış olan etkili bir makalesini alıntılayarak şöyle yazıyordu: "Gerçek dünya bilgisinin yokluğu, homojen sosyal yapı ile alt-kültürlerin çöküşü ve mantıksal bir davranış geliştirme imkânsızlığı, bizim toplumsal idarenin ana siyasal ilkelerinden birini -temsil ilkesini- reddetmemizi kaçınılmaz kılıyor."

Aristarkhova, özellikle sol eğilimli muhalifler arasında yaygın biçimde gözlenen bu temsil-karşıtı, daha açık bir ifadeyle 'başkaları adına konuşmak'tan ısrarla kaçınma tavrının, Batılı yüzeysel 'siyaseten doğruculuk' tavrına yönelik örtük bir tepkinin ürünü olarak görülebileceğini düşünür. Ancak hiç kuşku yok ki, bu tavrın böyle bir tepkiyle sınırlandırılamayacak bir temeli ve hedefi vardır.

Zaten Aristarkhova da söz konusu temsil krizini aşmak için geliştirilen siyasal manevraları örneklerken bunu açık biçimde ortaya koyar. Aristarkhova iki örnek üzerinde durur.

Bunlardan birincisi, yukarıda adını andığımız Moskova Eylemciliği grubunun tahayyül edip hayata geçirdiği ironik seçim kampanyasıdır: Tüm Partilere Karşı Kampanya. İkincisiyse, bizim Cumartesi Anneleri'ni andıran bir örgütlenme olan, Rusya Asker Anaları Komiteleri Birliği'dir.

Tüm Partilere Karşı Kampanya, seçim sürecine ironik bir katılımı içeriyordu. Kampanya sokak eylemleriyle, yayınlarla ve sergilerle sesini duyurmaya çalışıyordu. Ancak bunlarla yetinmeyip bütün taraflara karşı bir taraf olarak seçimlere de bizzat katılıyordu. Rus seçmenler mevcut adayların yanında 'Tüm Partilere, Gruplara ve Adaylara Karşı' seçeneğine de sahiptiler. Bu katılımı 'ironik' olarak niteledim; zira Rusya'da olduğu gibi başka yerlerde de yaygın şekilde gözlenen 'sinik' seçimlere katılmama tavrından oldukça farklı, oldukça ciddi bir niyeti vardır bu kampanyanın. Bir kere, mevcut Rus seçim yasasına göre, eğer diğer aday veya partiler 'Tümüne Karşı' adayından daha az oy alırlarsa ya da bu aday oyların yüzde 50'sinden daha fazla oy alırsa, seçimler iptal edilir ve öteki aday veya partiler tekrarlanacak olan seçime katılamazlar. Yani, seçime katılmamanın ya da kasıtlı geçersiz oy kullanmanın aksine, burada 'Tümüne karşı' olmayı tercih etmenin pozitif sonuçları vardır: Sadece kendi tercihinin üzerini çizip kenara çekilmek yerine, bütün tercihlerin üzerini çizerek kendi tercihini ortaya koyma imkânı.

Aristarkhova bu kampanyanın 1990'ların başlarında pek başarılı olamadığını, ancak 1990'lar boyunca güç kazandığını söylüyor. Başarısı bir yana, bu kampanyanın meşruiyet krizini derinleştiren, buna karşılık aidiyet krizini hafifleten bir çehreye sahip olduğu aşikar. Kendisini hiçbir tarafa ait hissedemeyenlerin geçici olarak da olsa bir tarafa ait olma hissi ya-

şayabilecekleri bir duruma işaret ediyor. Dolayısıyla, 'olmayarak olma' dediğimiz seçeneğin, redde dayalı 'özne-lik' imkânının somut bir tezahürü olarak görülebilir.

Aristarkhova'nın; temsilin, ideolojinin ve parti üyeliğine dayalı politikanın krizini aşma yönündeki çabalara verdiği ikinci örnek, daha önce de söylemiş olduğumuz gibi, Rusya Asker Anaları Komiteleri Birliği'dir. Bu Birlik 1989'da kurulmuştur ve askeri-siyasal kurumlarla ilgili alanlarda çalışmalar yapar; bu kurumları yeniden biçimlendirme uğraşı verir. Zorunlu hizmetleri esnasında ölen askerlerin ailelerine mali ve hukuki destek sağlamaya çalışır. Ordudaki ölüm vakalarıyla ilgili yayınlar yapar. Parlamentoda af yasaları ve askeri reformlar için lobi faaliyeti yürütür, vs. İngilizce kısaltmasıyla CSM, Rusya'da Çeçenistan savaşına aktif biçimde karşı çıkan örgütlerden biridir ve 1995'de bundan dolayı Sean MacBride Barış Ödülü'ne layık bulunur.

Örgütün başarıları bir yana, Aristarkhova'nın CSM'in başarısının siyasal anlamı üzerine söyledikleri son derece ilginçtir. Aristarkhova, CSM'in, aidiyet krizini aşmanın özgün bir tarzını ortaya koyduğunu düşünür. Ortak amaç ve ilkelerin olmadığı, görüş ayrılıklarının yaygın olduğu bir çağda; temsilcilerin temsil iddialarının ciddi itirazlarla karşı karşıya kaldığı; kişinin kendini bir davaya, bir partiye adamasının, yani bütün enerjisini yoldaş parti üyeleriyle birlikte aynı idealler uğruna ortak mücadeleye vakfetmesinin giderek imkânsızlaştığı bir dönemde, CSM bütün bu sıkıntıları aşmanın somut bir örneğini teşkil etmektedir.

Aristarkhova, aidiyetin 'dostluk' nosyonuyla; dünyayı dost ve düşman kamplara bölen bağlılık ve arkadaşlık hissiyle doğrudan ilişkili bir ihtiyaç olduğunu düşünür ve dolayısıyla, açık

Mecburi istikamet: Yönsüzlük!

bir düşman yokluğunun siyasal mücadele açısından herhangi bir temelin yokluğu anlamına geldiğini söyler ve bu doğrultuda, *The Politics of Friendship*'de Carl Schmitt'in klasik formülasyonunu eleştirel bir gözle analiz eden Derrida'yı alıntılar: "Düşmanın kaybı, bu durumda siyasal 'Ben'in kaybı olacaktır." 'Esas

düşman'ın bir hayli müphem olduğu bir çağda -doğal olarak- bu muhatapsızlık hali siyasal alanda kaçınılmaz olarak bir *yönsüzlük* hissine yol açacak ve öncelikle siyasal öznenin kendisini tehdit edecektir.

Derrida'nın bu baş döndürücü hale sunduğu siyasal alternatif, dost/düşman ayrımının ötesine geçen bir 'kardeşlik', 'dostluk' nosyonunun yeniden formülasyonuna dayanan yepyeni bir siyasal anlayışın inşasıdır. Aristarkhova ise, CSM örneğinden hareketle, 'analık temelli politika' olarak adlandırılabilecek farklı bir alternatif önerir. Ona göre bu siyasal alternatif, 'biz' ile 'onlar' arasındaki ayrımın mantığını aşar. Bu nedenle, 'düşman'ın yokluğu onların analık nosyonuna dayalı siyasal etkinliklerini sınırlamaz veya azaltmaz. Bir kere her düşmanın bir anası vardır. Dolayısıyla, analık 'dışlayıcı' değil 'kucaklayıcı' bir taraf girliktir. İkincisi, bir ananın çıkarları ve kanaatleri bir Program'a, bir Kod'a ya da bir Yasa'ya ihtiyaç duymaz. Dolayısıyla, kendiliğinden bir meşruiyete sahiptir. Ayrıca, meşrulaştırılması gerekmez.

Üçüncüsü -ki bu, bizim burada ilgilendiğimiz meseleyle doğrudan ilgili olduğu için olduğu gibi alıntılanmaya değer-: "Biri başka birini temsil ettiğinde, o kendisini ötekiyle aynı düzleme yerleştirir. Aynılık, temsilin temelidir ve fark deneyimi temsile dayalı politikayı genellikle aşındırır. Birisi (sınıfsal, cinsel tercih, cinsiyet, etnik köken, özürlülük gibi alanlarda) temsil ettiği kişilerle benzerliği arttıkça, kendisinin ötekileri temsil etme hakkının da o oranda arttığını düşünür. Asker Anneleri durumunda bunların tümü faklıdır. Onlar kendi çocuklarını seven öteki anaları temsil etmezler; kendilerinden radikal olarak farklı kişileri, onları analık sembolüyle birbirine bağlayan her fiili veya potansiyel askeri temsil ederler."

Aristarkhova hâlâ 'temsil'den söz ediyor ama, sanırım burada 'temsil etmek' fiilini artık tırnak içine almak gerek. Zira öyle görünüyor ki, bu durumda bir 'temsil' söz konusuysa eğer, bu bir varlığın, diyelim ki insanların değil, bir değerin, 'analık' denen insani bir değerin temsilidir. Aristarkhova'nın Levinas'a atıfla altını çizdiği, analığın "kendisi için değil, öteki için varlığı"nda vücut bulan diğerkâmlığın temsili... ki bu da, klasik temsile dayalı politikadan radikal olarak farklı bir alana geçmiş olduğumuzu gösterir.

Bu örneklerde son derece önemli ipuçları bulunduğu kanısındayım. Bunları birer birer tutup çektiğimizde, senin yöneltiğin ve benim 'tuhaf' olarak nitelediğim o sorunun da, ona benzer soru ve sorunlarımızın da yavaş yavaş çözülebileceğini umuyorum.

Beşinci Bölüm

Katılımcı Siyaset: Sol Kendi Adına Konuşmalı

Bir önceki bölümü, gerek genelde bütün siyasal partilerin, gerekse özgül olarak Sol'un siyasal örgütlerinin ciddi bir 'temsil krizi' yaşadıklarına, bunun düzen-karşıtı bir güç olarak Sol'a daha ziyade 'aidiyet krizi' şeklinde yansıdığına değinerek bitirmiştik. Bu saptamayı, Sol'un halihazırda hüküm süren sıkıntıları ile ilişkilendirmek gerekse neler söylersin?

Şimdi, önceki bölümde verdiğim iki örnekten hareketle söylemek istediğim şey şu: Sol her şeyden önce, kendi siyasal geleneğinden benzer bir *radikal kopuş* gerçekleştirmek durumunda. Temsile dayalı politikadan *katılıma dayalı* bir siyasal anlayışa doğru yönelmeli örneğin. Mouffe'nin de ısrarla altını

çizmiş olduğu gibi, siyaset sadece çatışan çıkarların temsil edildiği bir arena değildir; temsili mümkün olmayan ancak doğrudan katılımla *tatmin edilebilecek duyguların da* devreye girdiği bir agoradır aynı zamanda.

Öyleyse, önce 'adlar'la, 'kavramlar'la ilişkisini değiştirerek başlamalı Sol. Örneğin 'işçi', 'emekçi', 'emek', 'halk' gibi sözcükleri *şeyleştirmeden,* bunları oldukları gibi, yani bir işaret olarak görüp, dikkatini onlara değil, *onların işaret etmekte olduğu gerçekliğe* yöneltmeye özel bir itina göstermek durumunda. ÖDP örneğin bu bakımdan iyi bir başlangıç yapmıştı. Her şeyden önce, kendine seçmiş olduğu ad, temsilden ziyade katılıma işaret ediyordu.

Bu basit bir ad koyma meselesi değildir elbette; bu ada şahsiyet kazandırıp hakkını vermek gerek. Bunun için, ikinci olarak vurgulanması gereken şey sanırım şu: Başkaları adına değil, *kendi adına* konuşan ve davranan bir Sol inşa etmek gerek. 'İşçi sınıfı' veya 'işçi-emekçi sınıfları' ya da 'halk' adına değil, kendi adına konuşan, konuşabilen bir Sol... Şüphesiz bu, onun bütün bunlara hiç seslenmemesi anlamına gelmez. Sol elbette öncelikle onlara seslenecektir; ancak sadece bir daveti dile getirecektir bu ses; imkânsız bir 'halvet' peşinde koşmayacak, örneğin 'biz işçinin, emekçinin, halkın sesiyiz' gibi bir iddiaya ve bu iddianın ikiz kardeşi olan kibre asla kendini kaptırmayacaktır.

Çatısı altına davet ettiği insanlara karşı bu anlamda *iddiasız* ve *kibirsiz* olabilen ve öyle kalabilen bir Sol Örgüt, senin yukarıda değinmiş olduğun şu 'optimum' ve 'asgari' hareket noktası olabilir.

Solun 'güncel' derdine ilişkin olarak senin söylediklerinden benim çıkardığım ipuçlarını şöyle toparlayabiliriz sanırım: 'çıp-

lak insan'a seslenerek, hiyerarşik değil yatay örgütlenmeyi esas alan eşit ve özgür 'katılım' temelinde, 'kendisi adına' sahnede yer almayı öngören ve sözüyle 'karanlığa diklenen' bir sol... Tabii bütün bu söylediklerinin -sen öyle tasarlamasan da- hâlâ bir 'özne' adına, 'tepeden/çatıdan' hareket etme refleksiyle davranan 'solcular arası' bir tartışmaya hitaben ortaya konmakta olduğunu, oysa senin muradının 'aşağıdan/temelden' bir hareketin şekillenmesine faydalı olmak amacıyla fikir serdetmeye yoğunlaştığını unutmadan. Bu noktada ve murat ile netice arasında belli bir 'aralık' bulunduğunu bilerek, bir önceki soruma döneyim: En genel tanımıyla 'sömürüsüz ve adil bir toplum' mücadelesinde tılsımlı güç 'gerçek bir kitle hareketi' –şu anda olmayan şey. Bir, solun ilerleyişi ve gerileyişi ile gerçek bir kitle mücadelesi arasındaki karşılıklı ilişki için neler söylemek istersin? İki, öyleyse, bu -ortaya çıkmasını ve bir yükselişe geçmesini umut ettiğimiz, beklediğimiz- kitle hareketi etkileyici bir güç olarak ortada yokken, 'alt perdeden' biraraya gelen solcuların 'donanımlı bir sol'a yönelişleri için nasıl bir 'eylemlilik hali', nasıl bir 'örgütlenme formu' önerirsin? Veya, bugün için 'katılım'a dayalı ve solcuların kendisini de yenileyecek bir Sol siyasetin anahtarı nedir?

Kitle hareketlerinin sol üzerinde, en azından onun morali üzerinde hayati önemde etkisi olduğunu söylemeye gerek yok. Solun tahayyül dünyası, *sokaklar hareketlendiğinde* canlanır. Bu yüzden, uzun süre sokaklara çıkamamış bir solun içi daralır; içi içini yer böyle daralmış bir solun. Bu her yerde böyledir. Hele hele bizim gibi, 'eylemci' tavrı, hemen her zaman 'tahayyül' yetisinden *önce gelmiş* ve *önde gitmiş* bir sol için, böyle bir 'hareketsizlik' bir anlamda 'yokluk'la eş anlamlıdır.

Elbette, solu canlandıracak 'kitle eylemleri' bakımından oldukça cılız ve istikrarsız bir dönemden geçmekte olduğumu-

zu söylemeye gerek yok. Ancak solun sorununun 'moralsizlik'ten ibaret olmadığı da ortada. Sorun, sol tahayyülün canlandırılmasından ziyade, *yeniden tanımlanmasıymış* gibi görünüyor. Yani, rüzgâr beklemek yerine, belki de yelkenleri gözden geçirmek gerek.

Zaten bu söyleşi boyunca bundan başka bir şey de söylemedim, sanırım. Bir nakarat gibi tekrarlayıp durdum: Yeniden denize açılmak için yelkenleri, hatta bütün gemiyi ve elbette bütün mürettebatı ve yolcuları tek tek gözden geçirmek zorundayız. Hatta rüzgârla ve denizle ilişkimizi bile gözden geçirmek durumundayız.

Dolayısıyla, başkaları adına değil, kendi adına söz alan bir Sol ihtiyacını vurguladığımıza göre; 'kitle', 'kitle hareketi', 'gerçek kitle hareketi' gibi terimleri de gözden geçirmemiz, daha doğrusu bütün bunlara bambaşka bir gözle bakabilmemiz gerek. Özellikle de; 'kitle', 'kitleselleşme', 'hareket', 'kitle hareketi' gibi şeyleri *yüceltme eğilimimizi* sorgulamamız gerek. Elbette böyle bir sorgulama için gerekli olan türden teorik ve entelektüel faaliyetleri *aşağılama eğilimimizi* de...

Yüceltme de çok dilimize dolanan bir hastalık. Fakat, hele ki kritik dönemlerde, yerine daha anlamlı ve geniş kesimlerce kabul edilebilir, ortak referans değerine sahip bir şey koyamayınca, ister istemez hep bildiğimiz kavramlarla açıklamalara ve sloganlara sarılıyoruz. Bu da bir refleks olarak, doğal bir yan taşıyor.

Her yüceltmede -elbette her aşağılamada da- tehlikeli bir romantik tavır devredir: Yüceltilen şeye 'yüceliği'ni bahşeden, aslında bu tavrın kendisidir ve tehlikeli oluşu da buradan kaynaklanır. Şeyleri kendine göre eğer büker; şeyler onun yüklediği anlamla ağırlık kazanır. Kendi hallerinde şekilsiz, anlam-

sız ve ağırlıksızdırlar onlar. Bu yüzden, hemen her romantik yüceltme nihayetinde bir tür kendine tapınmaya dönüşür; en azından, içinde böyle bir potansiyel taşır.

Bizde solun 'kitle', 'kitleselleşme', 'hareket', 'kitle hareketi' gibi şeyleri yüceltme eğiliminde de böyle romantik bir tavrın egemen olduğunu söyleyebileceğimizi sanıyorum. Bizde sol, genel olarak, 'kitle hareketleri'ne kendisine göre bir anlam yükleyip yücelttiği için, onların kendi içinde taşıdığı anlamı açığa çıkarma ve buradan ilham alma, beslenme konusunda pek yetenek sergileyememiştir, ki radikal bir şekilde değiştirilmesi, yenilenmesi gereken noktalardan birisi de budur.

Zira sol, kitlelerin kendiliğinden hareketini sadece kendisinin iradi, örgütlü mücadelesinin yelkenlerini şişiren bir rüzgâr olarak görmeye devam eder; bu hareketlerden ilham almak, hedeflerini onlarda bulmak ya da onlarla buluşturmak yerine, bunları kendi hedeflerine ulaşmanın *vesilesi* olarak değerlendirme niyetiyle hareket etmekle yetinirse, şimdiye kadarki tarihini tekrarlamaktan başka bir şey yapamaz.

Sola ilham verebilecek kitle hareketleri bakımından verimsiz bir dönemden geçmekte olduğumuzu söyledik. Ancak hiçbir yaprağın kıpırdamadığını da söyleyemeyiz elbette. Durum bu denli karanlık olduğu için, en cılız umut kıpırtılarını bile dikkate almak durumundayız. Bu yüzden, böyle ilham verici bir kıpırdanma belirtisi taşıdığını düşündüğüm bir olay üzerine odaklanarak söylediklerimi örneklemek istiyorum. Söz konusu olay, bıçağın kemiğe dayandığı değil, daha ileriye gittiği bir duruma işaret eder: Hrant Dink'in katli ve bu katlin sebep olduğu *kısa süreli kitlesel infiali* kastediyorum.

Önemli bir dönüm noktası bu. "Hepimiz Ermeniyiz" sloganıyla, bütün ezberleri bozan bir rol da oynadı...

Evet, zaten şimdi ben de meramımı bu olay üzerinde odaklanarak açmaya çalışacağım; ancak daha önceki sorunun başında dile getirdiğiniz 'ipuçları'na dönerek 'solcuların kendisini de yenileyecek bir Sol siyaset'in anahtarları olarak gördüğüm şeyleri özetlemeliyim. Zira bu anahtarların hepsini, söz konusu olayın sebep olduğu o kitlesel infialde bulabileceğimizi düşünüyorum.

Çıkardığın ipuçlarından başlayayım. Tamamen aynı şeyleri mi anlıyoruz, emin değilim. Ancak söz konusu ipuçlarını tutup çeker de konuşmamız boyunca -açıkça ifade etsem de etmesem de- alttan alta inandığım şeyi apaçık bir şekilde orta koyarak sanırım şunu söyleyebilirim: Benim 'Solcuların kendisini de yenileyecek bir Sol siyaset'in anahtarı olarak gördüğüm üç temel nokta var.

Bir: Bu Sol, bir vaadi değil, bir *itirazı* dillendirmeli. Aydınlık günler vadeden bir Sol olmamalı yani, esasen ve öncelikle 'karanlığa diklenme'li. Şüphesiz bu Sol, 'başka bir dünyanın mümkün' olduğunu söyleyecek, hatta buna inanacak da. Ancak bu 'imkân'ı ve bu inancı öncelikle fiilen var olan dünyanın karanlığını aydınlatmak, *herkesçe görünür kılmak* için kullanmalı. Ya da şöyle söyleyeyim: Bugünlerde neden 'devrim'den ve 'devrimciler'den değil de 'direniş'ten ve 'aktivistler'den söz edip durduğumuz konusunda cidden kafa yoran bir Sol olmalı bu.

İki: Zaten ifade etmiş olduk, bunu 'herkes'i gözeterek yapmalı. (Dikkat! 'Halk' demiyorum, 'herkes' diyorum.) Herkesi, yani 'çıplak insan'ı inancının ve fikrinin muhatabı olarak almalı; kendini düşmanlarına değil, *dostlarına işaret ederek* tanımlamalı. Daha doğrusu, 'düşman' kavramını dışlayan bir anlayışla hareket etmeli. Dolayısıyla, şiddeti kategorik olarak dışlayan; kendisiyle ve dünyayla barışık bir kimliğe sahip olmalı.

Şüphesiz düşman tanımı olmayan bir hareketin hiç fiili düşmanı olmayacağı anlamına gelmez bu. Tam tersine, 'oyun'un kendisini reddedip kasıtlı bir biçimde 'minder'e çıkmadığı için, tersi durumda edinecek olduğundan daha fazla düşmanı olacaktır büyük ihtimalle. Fakat, bu sıfatı onlara o yakıştırmayacaktır, yani; tam tersine, onlar bizzat kendileri yakıştıracaklardır bu sıfatı kendilerine. Basit bir örnek vereyim: Böyle bir siyasal anlayışa sahip olan Sol, kapitalizmin temsilcilerine değil, bizatihi *kapitalizmin kendisine* karşı çıkacaktır. Dolayısıyla, "Kapitalistlerin başını ezeceğiz!" gibi bir öfkeyi dillendirmeyecek ve böyle bir öfkeye kapılmayacaktır hiçbir zaman.

Üç: Bunu da ifade etmiş olduk, temsili siyaset anlayışının ötesine geçip *katılımcı* bir siyaset anlayışına sahip olmalı. Yani, şu ya da bu 'sınıf'ı veya 'sınıf bloğu'nu ya da kısaca 'halk'ı temsil etmeye soyunmamalı, bunun yerine, onları kendisinin muhatabı olarak görmeli; her halükarda kendi adına söz almalı ve kendi adına konuşmalı; sesi, çağrısı, daveti onlar katında bir yankı bulmadığında bile onları gözeterek, dikkate alarak hareket etmeli; asla onlara seslenmekten vazgeçmemeli.

Elbette onlardan hiç ses gelmese bile kendi adına konuşmaya devam etmeli. Örneğin, zaman zaman 'temsilcilik'ten vazgeçip bu 'halk'ın ya da bu 'kitle'nin bu hayata 'müstahak' olduğunu söyleme noktasına savrulmak yerine; kendisini günahıyla sevabıyla bu 'halk'ın ya da 'kitle'nin *ayrılmaz bir parçası* olarak görmeli.

Nihayet şu da eklenmeli: Sol açısından temsili bir siyaset anlayışından vazgeçip katılıma dayalı bir siyaset anlayışına yönelmenin iki temel anlamı vardır. Bu yönelim, Sol'un bir sınıf ya da 'halk' adına değil, kendi adına söz alıp davranması; yani, o 'sınıf' ya da 'halk'ın önünde değil, *yanında durması* anla-

mına geldiği gibi; karşısında duran insanlara da farklı tavırla yaklaşması, yaklaşabilmesi anlamına gelir.

Zira temsili siyaset anlayışıyla hareket eden bir Sol, temsil ettiğini düşündüğü 'Şey'in içermekte olduğu *gerçek insanları*

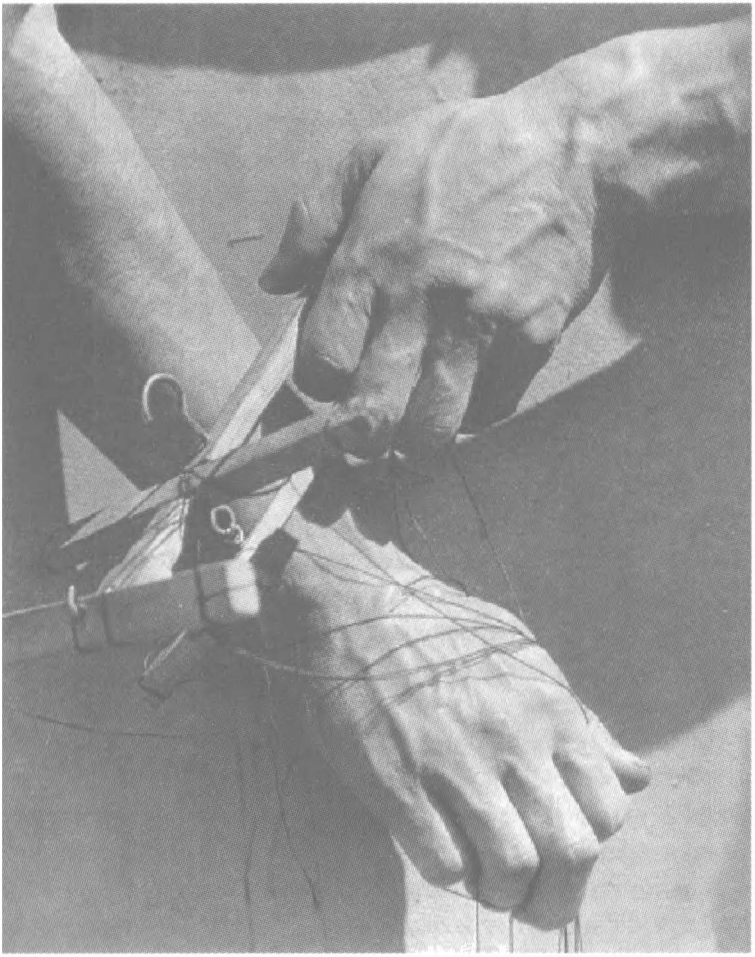

Sol, kaderini kendi eline alabilmeli!

göz ardı etme eğilimi taşıyabileceği gibi, karşısında duran başka bazı gerçek insanları da, karşı çıktığı 'Şey'in temsilcileri olarak görme eğilimine kapılabilir. Temsili siyaset anlayışının içerdiği bu 'şeyleştirme' sürecinin nihai sonucu, çoğu durumda ne yazık ki *açık şiddettir*.

Yukarıdaki ifadeler eğer karmaşık, hatta saçma görünüyorsa, Özdemir Sabancı'yı öldürme fiiline iştirak etmeyle suçlanan Fehriye Erdal'ın mahkeme salonlarında zafer işareti yaparak sergilediği militan tavrı gözünüzün önüne getirin. Vicdan, bu tavırda devre dışıdır; çünkü, öldürülen gerçek bir insan değil, sadece 'kapitalizm' denen 'canavar'ın bir temsilcisi olarak orada yatıyordur. Elbette kurşunu sıkan da gerçek bir insan, yani şu masum yüzlü kızcağız değildir; o da 'kapitalizm' denen o 'canavar'ın kurbanı olduğu düşünülen 'halk'ın temsilcisi olarak arz-ı endam etmektedir. Kısacası, ölen de yok ortada, öldüren de; *her şey temsili*... Daha doğrusu, her ikisi de ortada duruyor; ancak 'Gerçek' yok. Üstelik, bu anlayış terk edilmediği sürece asla görülemeyecek bir 'Gerçek'tir bu.

Burada bir 'cinayet'te ifadesini bulan 'sembolik siyaset'in başka alanlarda da sürdürüldüğünü biliyoruz. Değişik zamanlarda gelişen olaylara paralel olarak, başta ABD ve İsrail malları ya da büyük şirketlerin ürünleri dahil olmak üzere birçok 'boykot önerisi' gündeme geliyor. Benzeri bağlamlarda, bazı 'İslami sermaye' firmalarına yönelik olarak veya işçileri greve çıkan bir fabrikanın ürünlerini hedef alan boykot çağrıları yapılabiliyor. Banka ve mağaza camları çerçeveleri indirmek de bu 'sembolik' girişimlere dahil sayılsa gerek. Diyelim Abdullah Öcalan'ın İtalya'da saklandığının bildirildiği günlerde bir sürü 'Türk vatansever'in İtalyan mandalinlerini çiğnemesi, İtalyan marka otomobilini kendi eliyle ateşe vermesi gibi durumları gülerek karşılıyoruz,

fakat başka bir bağlamda, diyelim şimdi Gazze saldırısı bağlamında İsrail'i hedef alarak, benzeri girişimler Sol'un içinden de rahatlıkla çıkabiliyor. Bir ülke olarak ABD'yi ve İsrail'i ayrı tutmadan, 'kahrolsun ABD', 'kahrolsun İsrail' sloganları atmak sol siyaset açısından bir dikkatsizliği de ortaya koymuyor mu? Bu 'sembolik siyaset' meselesinde ne söylemek istersin?

Bu son derece önemli bir mesele. Sol siyasetin özellikle sakınması gereken bir şey bu. Magritte'in *The Treason of Pictures* adlı o harika çalışmasını göz önüne getirin. Bir pipo resmi ve altında "Bu bir pipo değildir!" uyarısı... İnsanlara 'işaret' ile 'nesne' arasındaki, 'sözcükler' ile 'şeyler' arasındaki mesafeyi unutturan tehlikeli alışkanlığı açık düşüren harika bir uyarı... Wittgenstein aynı ya da benzer bir unutkanlık haline 'dilin tatile çıkması' gibi bir mecazla işaret etmişti ve Batı felsefesinin 'büyük' metafizik sorunlarının buradan kaynaklandığını düşünüyordu. Bavulunu toplayıp kendi başına yola koyulan dilden yani... Magritte ya da Wittgenstein'ın işaret etmiş olduğu unutkanlığın yine de masum bir yanı var. Fakat aynı unutkanlık ideolojik-siyasal alana taşındığında sonuç vahim olabiliyor.

Son verdiğin örneği alalım. Gazze saldırısının sorumluluğunu İsrail hükümeti, oradan İsrail Devleti ve bir hamle sonra İsrailliler, dolayısıyla Yahudiler adına bağladığınızda, o saldırının faillerinin fiziki dünyada yaptığı şeyi bizzat siz -elbette şimdilik- sembolik âlemde tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyorsunuz aslında. 'Şimdilik' diye vurguluyorum; zira -biliyoruz- burada işbaşında olan 'unutkanlık', Wittgestein'ın yakınmış olduğu felsefi muadili gibi kendi âleminde kalmayıp hızla gerçek dünyaya sirayet edecek ve tıpkı Hamas'a vururken onunla alakası olmayan 'sivil' insanların da canını yakan İsrail Devleti gibi körleşecek ve ilgili ilgisiz birçok insanın canını yakacaktır.

Böyle bir 'körlük' halini paylaştıkları için onlar sadece birbirlerini görürler çünkü. Biri Hamas'a saldırır; diğeri de İsrail'e. Olup biten her şey budur onlar için. Ortada gerçekten olup biteni asla göremezler. Siyaset budur, diyebilirsin. Ya da en azından şimdiye kadar siyaset olarak yapıp edilen budur, diyebilirsin. Olabilir. Ancak sol siyasetin böyle olmaması lazım. Böyle olursa 'sol' sıfatına gerek yok ki! Gerçekten yok! Sadece siyaset yaparız olur biter.

Şimdi böyle bir 'unutkanlık'tan ari sol siyaseti hayata geçirmek bir yana, tasavvur etmek bile epeyce zor. Farkındayım. Zira söz konusu 'unutkanlığın' kaçınılmaz bir insanlık hali olduğu söylenebilir. Bunu kabul ederim. Ancak yine de şu noktada ısrarlıyım: En azından bu 'insanlık hali'nin farkında olan; 'sözcükler' ile 'şeyler', 'şeyler' ile 'insanlar' arasındaki mesafenin her an unutulabilecek olduğunu unutmayan bir sol politika dili ve anlayışı tasavvur edilebilir. 'Sol' sıfatının hak edilmesi büyük ölçüde buna bağlı çünkü.

Hrant Dink'in öldürülmesinden sonraki tepkiye dönersek...

Evet. Hrant Dink'in katlinin sebep olduğu kısa süreli kitlesel infiali, yukarıda vurgulamış olduğumuz üç noktayla birlikte yeniden hatırlayalım. Orada bir hayalet gibi görünüp kaybolan *toplumsal irade* nasıl bir şeydi?

Bir: Karanlığa dikleniyordu. Telafisiz ve tesellisiz bir acının, insanları nasıl biraraya getirebileceğini gösteriyordu. İnsanların sadece bir şey elde etmek için değil, bir şeyi *yitirdikleri için de* nasıl birleşebileceklerini gösteriyordu.

İki: Herkesi biraraya getirmişti. Yukarıda andığın gibi, şahsen benim ömrü hayatımda, Türkiye'de işittiğim en radikal sloganlardan biri ile hali, bir çırpıda özetleyip herkesi bir ara-

ya toplayabilmişti: "Hepimiz Ermeniyiz!" Bu sözün yorumla tüketilemeyecek türden sonsuz bir anlam yükü var şüphesiz. Dolayısıyla burada ancak birkaçını sayabiliriz.

Bir kere, bu söz 'düşmansız' bir siyasal çığlığa işaret ediyor. Şüphesiz bu sözün düşmanları olacaktır; oldu da. Hatta kendi çapında öfkeli bir infiale bile yol açtı. Ancak *sözün kendisi* herhangi bir düşmana doğrultulmuş değildi ve dolayısıyla, kendisine doğrultulmaya çalışılan düşmanlığın da kaçınılmaz biçimde ıskalamasına, boşluğa yuvarlanmasına sebep oldu.

Keza burada, söz konusu sloganda geçen 'Hepimiz' sözcüğü, örneğin 'Her Türk asker doğar' sözündeki 'her' sözcüğü gibi tümel, 'totaliter' bir niceleyici değildi; yani kuşatıcı değil, sadece 'bu sözün altına imzamızı atan biz hepimiz' anlamında, katılımcı bir 'biz'e işaret ediyordu. Dolayısıyla, birinin ya da birilerinin 'Ben Ermeni değilim. Öz be öz Türk'üm' diye itiraz etmesi, sadece 'Ben size katılmıyorum' anlamına geliyordu ve doğal olarak zaten kendiliğinden söz konusu 'Biz'in muhatabı olmaktan çıkıyordu.

Üç: Orada biraraya gelenlerin çoğunluğu, birini ya da bir şeyi temsilen değil *şahsen, kendisi olarak* orada bulunuyordu. Hepsi değil, çoğunluğu diyorum; çünkü, etnik kökenlerini ifşa eden kıyafetleri giyinip siyasal kimliklerini ortaya seren flamaları kuşanıp gelenler de vardı elbette. Ancak çoğunluk, tam tersine soyunup 'çırılçıplak' gelmişti. Olay başka bir şeyin vesilesi kılınamayacak denli yakıcı ve ani bir şekilde meydana gelmişti çünkü. Dolayısıyla, orada 'politika' denen şey ismen neredeyse hiç yoktu; ancak var olan her şey siyasal sıfatıyla, çehresiyle apaçık oradaydı.

Nancy, Lefort, Badiou, Mouffe, Laclau ve Ranciére gibi çağdaş düşünürlerin *'politics'* ile *'political'* arasındaki ince ayrıma ilişkin teorik ısrarlarının pratik anlamını ben şahsen bir neb-

ze de olsa ancak orada görebildim. 'Hepimiz Ermeniyiz!' sözünün siyasal anlamı da bu noktada açığa çıkıyordu zaten.

Ranciére, bir zamanlar Fransız radikallerinin Paris'te Cezayirli göçmenlere Fransızlarca yapılan eziyetleri protesto etmek için dillendirmiş oldukları 'Hepimiz Cezayirliyiz' sözünün, Cezayirlilerle *özdeşleşmekle* ilgili bir şey olmadığını, hatta onlarla empati kurma teşebbüsü olarak bile yorumlanamayacağını; çünkü böyle bir şeyin mümkün olmadığını söylemişti. Ona göre, bu söz, müstakbel bir özdeşlik kurmaktan ziyade *mevcut bir özdeşliği yıkmaya* yönelikti. Bu sözü haykıranlar, o anda, Cezayirli olmak istediklerini değil, daha çok *Fransız olmak istemediklerini* söylemiş oluyorlardı. Diğer bir deyişle, başka bir kimliği kuşanmıyorlardı; tam tersine, üzerlerindeki kimliği çıkarıp atıyorlardı.

'Olmayarak olma'nın bir somut örneği de bu olmalı. 'Özne'nin tırnak içine alınıp kuşatıldığı bir çağda, özne olmanın neredeyse tek imkânı bu değil mi: *Üzerine yapıştırılan 'özne' sıfatını parçalayıp atma...* Hrant'ın cenazesinde bir ara görür gibi olduğumuz 'çıplak insan', bu 'özne'nin, bu 'anti-özne'nin, daha uygun bir nitelemeyle bu 'post-özne'nin ta kendisiydi, diyebiliriz sanırım.

'Solcuların kendisini de yenileyecek bir Sol siyasetin anahtarı' bu özne olamaz mı? Veya söyle soralım: Solcular, Hrant'ın giderayak verdiği ipuçlarını örüp örgütlenemezler mi? Ya da şöyle soralım: Böyle kötü bir günün anısı da birleştiremezse solu, hangi iyi günün hayali birleştirecektir ki?

Hrant Dink'in cenazesinde gördüğümüz bu sahici 'vicdani infial'i gözümüzün önünde tuttuğumuzda, sınıfsal konumları ve sistem içindeki garantili yerleri itibariyle anti-kapitalist bir zeminde durması beklenmeyecek kesimlerin de ahlâki bir sorgula-

mayla 'kapitalizmin karşısına' geçeceğini varsayabilir miyiz ve Sol da bu yönde özel bir çaba harcamalı mıdır?

Sistem içinde 'garantili yerler' var mıdır, pek emin değilim. Bunun yerine 'ayrıcalıklı yerler' lafını geçirsek bile durum pek değişmez sanırım. Zira 'garantili' veya 'ayrıcalıklı' gibi sıfatların bu sistem içinde ancak göreceli bir anlamı olabilir. Dahası bu sıfatlar, toplumsal sınıfların sınırlarını belirlediği gibi, bu sınırları ihlal de edebilirler. Lafın gelişi, örneğin 'burjuvazi' 'işçi sınıfı'na göre elbette 'garantili' ve 'ayrıcalıklı' bir konuma sahiptir sistem içinde. Ancak hem 'burjuvazi' hem de 'işçi sınıfı' içinde kendi 'sınıfdaş'larına göre daha 'garantili' ve 'ayrıcalıklı' pozisyonlarda bulunanlar da vardır.

Bugün anti-kapitalistlerin, özellikle de kendilerini aynı zamanda 'Marksist' olarak görenlerin karşısındaki önemli meselelerden birisi de bu değil mi? Sistemin 'sakin'leri ile 'öteki'ler arasındaki yarılmanın, nihayetinde toplumu iki temel sınıfa dağıtacağı öngörüsünün -en azından şu ana dek *büyük ölçüde boşa çıkmasını* kastediyorum. Marx da Marksistler de toplumdaki dallanıp budaklanmış çatallanma, yarılma ağının farkındaydılar kuşkusuz. Ancak onlar bu kılcal çatlakların giderek ana çatlağın mecrasına akacağını ve onu besleyip büyüteceğini düşünüyorlardı. Fakat tam tersi oldu. Kapitalist toplumdaki ana çatlak ya da fay hattı diyelim, ortadan kalkmadı elbette; ancak kendine giderek daha fazla kılcal yol bularak dallanıp budaklandı ve böylece kendini görünmez kıldı, ya da en azından üzerindeki gerilimi bu kılcal damarlara dağıtıp boşalttı.

Kapitalizmin kendini 'görünmez' kılıp saklaması ile son onyıllarda tartışılageldiği üzere 'sınıf siyaseti'nin yerini daha çok

'kimlik siyaseti'nin alması arasında doğrudan bir bağ kurmak mümkün olabilir mi ve kimlik politikaları Sol'un ihtiyacı olan temel arayışa ne derece, ne yönde katkıda bulunabilir veya köstek olur?

Sorunu, birkaç noktayı daha açık hale getirerek cevaplamaya çalışayım. Bir: Kapitalizm 'saklanmıyor'. 'Görünmezlik'le kasıt bu değil. Bu 'görünmezliğin' ardında ne saklanmaya niyetlenmiş bir irade var ne de önünde bu niyetle çekilmiş bir ideolojik perde. Her şey ortada: Kapitalizm 'görünmüyor'! Çıplak bir 'olgu' bu. Deyim yerindeyse, 'transparan' bir kapitalizm gerçekliğiyle karşı karşıyayız; daha doğrusu, içinde yaşıyoruz bu gerçekliğin.

Ulus Baker, Marx'ın "Kapitalizm pratikte gerçekleşmiş idealizmdir," sözüne atfen bu durumun gayet göze görünür bir tasvirini vermişti: "...günümüzün ultra-kapitalist dünyası bu [sözü] doğrulamakta artık en uç noktaya varmıştır. Saf paranın 'değer yasası' artık *causa sui,* kendi kendinin sebebi haline dönüşen global bir ekonomik tezgâh olarak günümüzün ve geleceğin kapitalizminin biçimini oluşturmaya devam ediyor. Üretken emek ile artık doğrudan karşılaşma ihtiyacı bile duymayan saf kapitalizm, 'kendi değerini kendi arttıran' bu sihirli kudret, [içinde] kendini gizlediği binayı inşa etmektedir." Ulus Baker açık bir biçimde ortaya koyuyor: Burada gerçekliği çarpıtan bir ideoloji ile değil, çarpık bir gerçeklikle karşı karşıyayız. Bunu aklımızda tutalım, bir.

İki: 'Kimlik siyaseti' 'sınıf siyaseti'nin ikamesi olarak ortaya çıkmadı. Günümüzde muhalif duruşların enerjisi daha çok o kanala akar oldu, o kadar. Dolayısıyla 'sınıf siyaseti'ni besleyen kaynaklar ve akıntılar zayıfladı. Hatta bazıları kurudu. Ortodoks Marksistler 'kriz'in kara bulutlarına bakıp iş-

te belki de bu kaynak ve akıntıları besleyecek bir yağmur beklentisi içindeler. Etrafta 'kriz duası'na el açmış birçok solcunun olduğu aşikâr. Her neyse, ben şu an böyle bir duaya 'Amin!' diyemeyeceğimizi, dememiz gerektiğini düşünüyorum. Çünkü senin sorunda da işaret etmiş olduğun gibi, kapitalizmin 'görünmezliği' ile 'sınıf siyaseti'nin körelişi ve 'kimlik siyaseti'nin yükselişi arasında doğrudan bir bağıntı olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla, 'sınıf siyaseti'nin sıkıntılarını anlamak için 'kimlik siyaseti'ne değil başka bir yere bakmak gerekir.

Meseleyi biraz daha berrak bir biçimde ortaya koyabilmek için, Ahmet İnsel'den kısa bir alıntı yapacağım. İnsel burada kapitalizmin 'görünmezliği'nin baş mimarlarından biri olarak görülebilecek 'finans dünyası' üzerinde odaklanıyor ve şunları söylüyor: "Finans dünyasında aktör, nakit veya nakde dönmesi çok hızlı olan parasal sermayedir. Tüm değerlerin büyük bir hızla nakde/paraya çevrildiği alan olan borsa, değerin uçuculuğu üzerine, bütün değerlerin emek gibi herhangi bir dışsal ortak paydasının olmayışı üzerine kuruludur. Finansal piyasa ortak ölçünün, değerin değerinin olmadığı bir ekonominin avdetidir."

Şimdi İnsel -şüphe yok ki- burada 'değer'den iktisadi anlamda söz ediyor. Ancak ben şu soruları ortaya atmaktan kendimi alamıyorum: Acaba bu saptama kelimenin gerçek anlamında 'tüm' değerlere genellenemez mi? 'Tüm değerlerin paraya çevrilmesi' gibi muhafazakârca bir mecaza başvurmak değil derdim. Asıl dikkat çekmek istediğim şey şu: Kapitalist iktisat âleminde 'emek-değer' teorisinin gözden düşmesiyle, dolayısıyla 'değerler'in artık 'dışsal' -demek ki 'nesnel'- 'ortak bir payda'sından söz edilemez olması ile -bu söyleşi boyunca yakınıp durduğumuz, daha doğrusu yakınıp durduğum- 'ka-

mu'nun parçalanışı, dahası ortadan kalkışı arasında bir bağıntı olduğu düşünülemez mi? *Bir 'ortak iyi', bir 'payda' olmadan 'kamusal hayat' ve o hayatın dili olan 'siyaset' mümkün olabilir mi?* Ya da şöyle soralım: 'Payda'sı olmayan, 'pay'lardan ibaret bir toplum olabilir mi? Dahası, bir diğeri olmadığında 'pay'ın, 'payda'nın ne anlamı var ki?

Biraz dağıttık. Toparlamak için şöyle bir benzetme yapacağım: 'Kimlik siyaseti' *'pay'ları* dikkate alan bir siyasettir; 'sınıf siyaseti' ise *'payda'yı*. Bu nedenle ilki farklılık üzerinde odaklanır, onu toplamaya, örgütlemeye çalışır; ikincisiyse benzerlik üzerinde odaklanır, ortaklığı örgütlemeyi dert edinir. Şimdi kendi perspektiflerine sıkıştıkları sürece bunların birbirlerini rakip, hatta düşman olarak görecekleri ortadır. 'Sınıf siyaseti' açısından diğeri iflah olmaz *bölücü*'dür. 'Kimlik siyaseti' açısından da diğeri iflah olmaz biçimde *totaliter*'dir.

Anladığım kadarıyla bu ikisi arasında bir tür kısa devre var. Peki bu 'kısa devre' aşılabilir mi? Ya da şöyle sorayım: Günümüz solu, yani 'ortak-payda'ya işaret etmekte güçlük çeken bir sol böyle bir durumda ne yapabilir?

Böyle bir durumda sol ne yapabilir, ne yapmalı? Bu soruya ilk bakışta kendi içinde çelişikmiş gibi görünen bir cevap verebileceğimizi düşünüyorum: Böyle bir durumda sol, dün ne yaptıysa bugün de *aynısını* yapmalı; ancak, hiç kuşkusuz, *farklı* bir şekilde yapmalı bunu. Yani, 'payda'ya işaret etmeli; fakat başkalarının bundaki 'pay'ını asla göz ardı etmemeli. Kısacası 'kesir'in taraflarına saygı göstermeli. Kendi 'pay'ına düşen 'totalitarizm'le, karşısına aldığı 'totalitarizm' kadar cesur bir biçimde mücadele etmeyi göze almalı. Kısacası, 'payda' üzerinde hak iddia etmeden, kendi 'pay'ına düşeni yapmalı.

Payda -eğer varsa- ortada: anti-kapitalizm. O halde sol, istisnasız bütün insanları *anti-kapitalist kampa* davet etmeli. Kapitalizme karşı önerdiği alternatifin kapılarını yeniden bütün insanlığa açmalı yani. Dünün solu için, özellikle de 'Marksist' sol için bu fazla 'hümanist' bir tavır olarak görülebilir. Zira o, 'işçi sınıfı'ndan, 'proletarya'dan söz etmeye yatkındır. Ancak şu unutulmamalı: Marksizm 'proletarya'dan kendinde 'tüm insanlığı' *temsil eden* tek sınıf olduğu için, dolayısıyla *sınıf olmayan tek sınıf* olduğu için söz eder. Dolayısıyla, bu anlamda, Marksizm her zaman fazlasıyla 'hümanist' bir düşünce akımıdır. O halde, bugün 'özne'si ya da 'özneler'i *insan* olan bir sosyalizmden söz etmek, aslında hiç de dünkünden farklı bir şey söylemek anlamına gelmez. Ancak bu, yeni 'söz'ün eskisinin aynısı olduğu anlamına da gelmez elbette.

Fark nerede? Bunu -soruna geri dönerek- şöyle maddeler halinde toparlayarak cevaplayabileceğimizi düşünüyorum: 1) Kapitalist sistemde mutlak anlamda 'garantili' ya da 'ayrıcalıklı' konumlar olmadığı gibi, *doğası gereği* anti-kapitalist duruşu 'garanti' eden 'ayrıcalıklı' konumlar da yoktur. 2) Sosyalizm mevcut *çıkarlar*'dan çok doğası gereği namevcut *değerler*'le ilişkili bir düşünce akımı ve hareketidir. Bu, şüphesiz, sosyalizmin çıkarlarla hiçbir ilişkisi olmadığı anlamına gelmez. Her düşünce akımı ve hareketi gibi sosyalizmin de çıkarlarla ilişkisi vardır; ancak, onu farklı kılan şey, *çıkarlar değil onlarla ilişkisidir*.

Başka bir deyişle, sosyalizm -saf bir şekilde- çıkarlara karşı değerleri savunmaz. Kaldı ki, insanlık tarihinde kendini değerlere referansla meşrulaştırmaya çalışmayan, salt çıkara dayalı hareketler bulmak da imkânsızdır. Burjuvazi bile, örneğin, kendi tikel, hatta tekil çıkarlarını bir dizi evrensel değerle ilişkilendirip meşrulaştırarak savunur. Böyle yaparlar, an-

cak biliriz ki, onların asıl savundukları değerler değil çıkarlardır. Oysa sosyalistlerin değerlerle ilişkileri böyle değildir. Onlar *değerleri* bir araç olarak değil, *bir amaç olarak* görürler. Dolayısıyla, sosyalist bakış açısından değerler, çıkarları meşrulaştırma araçları değildir. Tam tersine, çıkarları meşru kılan şey, onların değerlerle ilişkisidir.

Bu öncüllerden benim çıkardığım sonuç şu: Çıkarları sosyalizme ters ya da onunla aynı doğrultuda olan sınıflar vardır elbet; ancak, sosyalizmin 'seçilmiş' bir öznesi yoktur. Yoktur; çünkü asıl sosyalizmin kendisinin 'seçilmiş' olmaya ihtiyacı vardır. Ya da şöyle söyleyelim: Çıkarları gereği sosyalist değerleri benimsemeye *eğilimli* sınıflar olsa da, buna *mecbur olan* hiçbir sınıf yoktur. Tam tersine, kendi değerlerini benimsetmek için o sınıflarla ilişki kurmak mecburiyetinde olan sosyalistler vardır. Kısacası, her halükârda, sosyalizm için çıkarlar değil *değerler* ön plandadır.

Dolayısıyla, soruna ilişkin olarak söyleyeceğim son şey bir hayli yüksek dozda ironi içerecek. Bu sebeple, sorduğun sorunun bir bölümünü aynen tekrarlayıp cevabı tam da burada arayacağım. Sen, "sınıfsal konumları ve sistem içindeki garantili yerleri itibariyle anti-kapitalist bir zeminde durması beklenmeyecek kesimler de sahici bir 'vicdani infial' halinde, ahlâki bir sorgulama anlamında 'kapitalizmin karşısına' geçerler mi ve Sol da bu yönde özel bir çaba harcamalı mıdır?" diye soruyorsun. Cevap vermek yerine, rol çalıp sorayım: Özellikle bugünlerde, anti-kapitalist solcu olup da "*sınıfsal konumları ve sistem içindeki garantili yerleri itibariyle anti-kapitalist bir zeminde durması beklenmeyecek kesimler*"den olmayan kaç kişi tanıyorsun?

Hiç şüphesiz amacım 'karalama' ya da 'suçlama' değil. Sadece şunu söylemek istiyorum: Marx'ın kendisi de dahil, 'sos

yalizm' denen tahayyülü kurmuş ve beslemiş bunca insanın, düşünürün sınıfsal konumu ortadayken; bu düşünceyi hayata geçirmek için sadece sınıfsal konumundan değil hayatından da vazgeçmiş bunca eylem adamı varken; kısacası, sosyalist düşüncenin ve hareketin aslında büyük ölçüde bir 'sınıf ihaneti'nin ürünü olduğu; yani bağlandıkları değerler uğruna kendi sınıflarına 'ihanet' eden bir yığın sosyalist olduğu gerçeği ortadayken, bizim böyle bir soru sormamızın anlamı var mı? Ben olmadığını düşünüyorum.

Özellikle de bugün... 'Proletarya'nın insanlığın *temsilcisi değil sadece bir parçası olduğu* gerçeği apaçık bir biçimde ortaya çıkmışken, onun 'temsilciliği'ne soyunarak siyaset yapmak bana son derece ayakları yerden kesik bir siyaset şekli olarak görünüyor.

'80 sonrasında solun bir kesiminde hayatın gerçekleriyle yüzleşmek yerine *kendi dil âlemine kapanma* yönünde bir eğilim ortaya çıktı. Şüphesiz bazıları Türkiye'de solun zaten çoktan beri kendi dil âlemine kapanmış bir halde yaşadığını söyleyecektir. Bu yargının doğruluğu başka bir mesele. Ancak '80 sonrasında ortaya çıkan eğilimin daha farklı bir hale işaret ettiğini düşünüyorum. Özellikle dikkatimi çeken şey, solun bazı kesimlerinde dilin giderek 'sertleşmesi'.

İşçi sınıfı hareketi dünyada ve yurtta geriledikçe bazı kesimlerde bu 'sınıf'a referansla, hatta doğrudan onun adına konuşma eğilimi de arttı. Benzer bir şekilde, eskiden taktik ya da hukuki sebeplerle kendilerini 'solcu' ya da 'sosyalist' olarak adlandıranların bazıları, 'sol' küresel ölçekte krize girdiğinde, dahası reel sosyalizm deneyimleri birer ikişer çöktüğünde, kendilerine 'komünist' gibi daha sert adları yakıştırır oldular.

Tanıl Bora, bir yerde 'sınıftan kaçış' hallerine yönelik eleştirilerin içine sinmiş ya da sinebilecek olan 'sınıfa kaçış' hali-

ne dikkat çekmişti. İlk bakışta ters istikamete yönelmiş görünseler de, nihayetinde aynı kapıya çıkan, daha doğrusu aynı çıkmaza yönelen eğilimlerdi bunlar. Ancak birçok solcu, elbette Bora'nın 'sınıfa kaçış' olarak adlandırdığı yola girdi. Yani, 'proletarya'nın hayaline sığındı. Ceplerindeki adres oraya işaret ediyordu çünkü.

Şüphesiz onlar *inançla* değil daha çok *inatla* yaptılar bunu. Fark da buradaydı zaten. Solcular bir zaman 'işçi sınıfı'ndan söz ettiklerinde belki aynı ölçüde kitabi/hayali bir biçimde kullanıyorlardı bu sözcüğü. Ancak inançla yapıyorlardı. 'İşçi sınıfı'ndan söz ettiklerinde ya da bu sözcüğü işittiklerinde, zihinlerinde yankılanan çağrışımlar sokaklardan çok kitaplardan gelirdi belki; ama hiç şüphesiz söyledikleri ve işittiklerinin hakikatine inanırlardı. Onları 'radikal' yapan da bu inançtı zaten. Oysa sözünü ettiğimiz inat, bugün insanları giderek *daha muhafazakâr* yapıyor. Dünün radikal diline sarılıp dünyaya gözlerini yuman muhafazakârlar...

"Dün geçti, düne ait söz de dün gibi gelip geçti. Artık yeni şeyler söylemek lazım." Bunun için de cesaret... Gördükleri, kendi içindeki dünyayı yıksa da dışındaki dünyaya korkmadan bakmak... İhtiyaç bu.

Yıllarca 'proletarya diktatörlüğü' altında yaşamış bir ülkede, sosyalizmin 'anayurdu'nda, Boris Kagarlitski gibi bir aydın, yani birçok bakımdan 'ortodoks' solcu sayılabilecek biri şöyle bir tespitte bulunma cesaretini gösterebiliyor örneğin: "1989 hareketi, tıpkı uyanan 'sivil toplum' ayaklanması gibi, *kızgın tüketicilerin* isyanıydı. Halk bölünmüş ve demoralize durumdaydı. İşçi sınıfı yoktu, yalnızca kötü çalışan işletmelerde kazanılmış parayı harcamak için kuyrukta bekleyen tüketiciler vardı" *(abç)*.

Kagarlitski bu yorumuyla karanlığa işaret ediyor; ancak hiç de karamsar değil. Tam da bir solcunun olması gerektiği gibi: gerçekçi. Başlayacaksak buradan, bu karanlık noktadan başlayacağız. Kagarlitski, "İşçi sınıfı yoktu," diyor. Başkaları 'Yurttaş da yok!' diye ekleyebilir. Biz biraz daha ileri gidip 'İnsan bile yok!' diyebiliriz. Öyleyse günümüzün solu olacaksa eğer, 'işçi'ye, 'yurttaş'a, hatta 'insan'a seslenen; bunlara dayanan ya da bunları temsil eden bir sol olmayacak. Olacaksa eğer, bütün bunları 'var' edecek bir sol olacak. Derdi bu olan bir sol olacak.

Altıncı Bölüm

Neo-Liberal İdeolojik Hegemonya: 'Piyasa'nın Ardına Gizlenen Kapitalizm

İlk bölümdeki söyleşimizde 'siyasetin buharlaşması'ndan, kapitalizmin -her yere nüfuz ettiği halde- görünmez hale geldiğinden söz etmiştin. Aradan aylar geçti ve geçen yıl ilk işaretlerini gördüğümüz ABD'deki kriz bütün dünyayı etkisine aldı. Artık kahve konuşmalarında bile 'küresel kriz'den bahsedilir oldu. Birden solcular hatırlandı, dünyada Das Kapital *satışları patladı, sistem içinden dahi 'kapitalizmin yıkılabileceği' sesleri yükseldi. Böylesi bir ortamda kapitalizmin bir iktisadi-siyasal sömürü sistemi olarak görünürlüğü/görünmezliği mevzuunu yeniden değerlendirebilir misin?*

Üretim odaklı kapitalizm: Fabrikalara eğilimli toplum.

O zaman tam olarak nasıl ifade etmiştim, hatırlamıyorum. Ancak şimdi şöyle bir 'düzeltme' yapmak isterim: Kapitalizm her yere nüfuz ettiği *halde* değil, her yere nüfuz ettiği *için* görünmez hale geldi. Böyle bir 'düzeltme' gerekli görünüyor. Zira ilk ifade bir tezada, bir tuhaflığa; ikincisiyse bir çakışmaya, daha doğrusu bir sebep-sonuç ilişkisine işaret ediyor, ki sanırım doğru olan da bu.

Özellikle 1980'lerle birlikte, neredeyse bütün dünyada hüküm süren -deyim yerindeyse- bir tür *'yerleşik kapitalizm'* evresine girdik. Buna bir tür *'doğal' kapitalizm evresi* de diyebili-

Tüketim odaklı kapitalizm: Vitrinlere meftun toplum.

riz elbette. 'Yerleşikleşip doğallaştıkça' *doğal olarak* görünmez hale gelen bir kapitalizmdi bu ve kendisini görünmez kılan iki temel veçhesi vardı.

Birincisi, üretimden çok tüketimi vurgulayan bir çehreye sahipti ve kapitalizmin klasik evresinde egemen olan *çileci çalışma ahlâkının* yerine, *hedonist bir tüketim anlayışını* geçiriyordu. Sonuç, Nurdan Gürbilek'in Türkiye bağlamında mükemmel bir şekilde betimleyip çözümlemiş olduğu gibi, insanların giderek 'vitrinde yaşar' hale gelmesi oldu. Sadece vitrinlerin büyüsüne kapılmak değildi mesele. Yani, sadece 'ba-

kış'ları esir almadı vitrinler. Hayatın kendisini çerçeveledi. Bu çerçeve içinde yaşamaya başladık. Dolayısıyla 'gerçeklik' (üretim dünyası) ile 'görünüm' (metalar âlemi) arasındaki ikilik giderek görünmez hale geldi. Hatta 'görünüm' gerçeklik kazandı ve üretim süreçleri giderek göze görünmez hale geldi.

İkincisi, ekonomik faaliyetler giderek daha da spekülatif nitelik arz etmeye başlayan finans faaliyetlerine dönüştü, ya da daha doğru bir ifadeyle, *finans sektörü* kapitalist ekonomi içinde *egemenliğini* ilan etti. Bu sektörün gücü öyle arttı ki, artık üretim, istihdam ve yatırım ihtiyaçlarıyla sınırlandırılamayacak ölçüde 'özerk' bir faaliyet alanı olarak görülmeye başlandı. 1980'lerin başlarından itibaren bu sektör, özellikle 'türev piyasaları'nın büyümesinde açıkça görülebileceği gibi, giderek artan biçimde görece özerk bir kazanç formu haline geldi. 'Türev' -bilindiği gibi- değerini başka bir finansal kaynaktan 'türeten' 'asalak' bir finansal araçtır; dolayısıyla, bu tür değerlerin alınıp satıldığı piyasaların büyümesi de üretim süreçlerinin gözden kaybolmasına esaslı bir katkıda bulunmuştur.

'Gazino kapitalizmi' tabiri buna mı işaret eder?

Evet, bu gerçeğe işaret eder. Bir zamanlar 'kapitalizm' denince akla fabrikalar gelirken, şimdi *borsalar* gelmeye başladı. Ekonominin nabzı makine kayışlarında, dişliler arasında ya da tüten fabrika bacalarında değil, borsanın dijital ekranlarında atar/tutulur hale geldi, ki benim 'görünmezlik'le kastım da bu. Vitrinler ve dijital borsa ekranları sadece ve sadece 'piyasa'yı gösterir; kapitalizmin *gerçek yüzünü gizleyen* bir 'peçe'den başka bir şey olmayan 'piyasa'yı...

Tüketim odaklı kapitalizm insanları 'metalar âlemi'ne hapsetti. Marx'ın 'para'yı metaların 'Tanrı'sı olarak niteleyişini ha-

tırlarsak, türev piyasalarının egemenliği altındaki finans sektörünün de bu âlemin 'Olimpos'u olduğu söylenebilir, sanıyorum. Böyle bir mecaz, kapitalizmin günümüzde sergilemiş olduğu 'görünmezliği' anlaşılır kılabilir: Kapitalizm bugün bütün 'Tanrı'larıyla gözümüzün önünde; ancak, 'dokunulmazlık'larını ve 'ölümsüzlük'lerini ilan etmiş biçimde...

Karl Marx bir zamanlar, kapitalist sistemin 'şeylerin şiddeti' üzerine inşa edilmiş olduğunu söylemişti. Şüphesiz o bununla, 'meta fetişizmi' denen hale, yani insan elinden çıkma şeylerin -dönüp dolaşıp- insanların başına musallat olmasına işaret etmek istemişti. Bugün kapitalizm sadece bu anlamda 'şeyleştiren' bir sistem değil, aynı zamanda *kendisi de* 'şeyleşmiş' bir sistem haline geldi. Kapitalizm 'yerleşikleşti', 'doğallaştı' ve 'görünmez' hale geldi, derken aslında buna işaret etmek istiyorum.

Zizek, bir yerde, kapitalizmin ideolojik zaferinin en açık göstergesinin, söz konusu sistemin *kendi adını* son yirmi-otuz yıldır -zahiren- gözlerden ırak tutabilmesi olduğunu yazmıştı. Doğrudur! Kapitalizm, neo-liberal ideolojik hegemonya sayesinde, uzunca bir süredir 'piyasa' denen şeyin ardında gizleniyor. Görünmezliğini büyük ölçüde buna borçlu. 'Kapitalizm' -terimin sonundaki ekten de anlaşılacağı üzere- ideolojik ya da sosyo-ekonomik bir sistemin adıdır ve doğal olarak, aynı zamanda bir 'insan elinden çıkmış olma' haline işaret eder. Oysa 'Piyasa', bir olgunun adı olarak sunulabilir; bir kendiliğe, bir kendiliğindenliğe işaret edermiş gibi gösterilebilir. Gösterildi de.

Piyasa, liberalizm için her zaman önemliydi, biliyoruz. Ancak neo-liberalizm, birçok araştırmacının işaret etmiş olduğu gibi, bir tür 'piyasa fundamentalizmi'ni benimseyerek klasik liberalizmin bir hayli ötesine geçer. 1930'lu ve 1940'lı yıllardan beri, yani henüz egemen bir ideoloji değil, sadece

muhalif bir odak olarak hareket ettikleri günlerden beri, el çabukluğuyla özdeşleştirdikleri 'faşist' ve 'komünist' rejimlerin ekonomiyi 'politize' eden totaliter anlayışlarına, hatta Keynesçi sosyal liberal yaklaşımlara karşı, piyasayı bir *özgürlük garantörü* olarak çıkarıp sunan neo-libèralizm, nihayetinde egemenliği ele geçirdiğinde, doğal olarak piyasayı Tanrı katına yükseltti ve oradan güç alıp -demiri tersine bükerek- 'siyasal'ı da 'sosyal'i de büyük ölçüde 'ekonomize' etmeyi başardı.

Zira neo-liberaller, toplumsal hayatın bütün veçhelerini piyasa ilkelerine göre düzenlemenin kendinde ahlâki bir değere sahip olduğuna inanıyorlardı ve bu inancı yayma misyonunu üstlenmişlerdi. Bu inançla bütün toplumu bir piyasa olarak gördüler/gösterdiler.

Sadece kamusal nitelik taşıyan faaliyetleri özelleştirmelerini kastetmiyorum. Asıl önemlisi şu: Neo-liberal ideoloji, temel liberal değerlerin kendisini bile piyasa terimleriyle tanımladı. Özgürlüğü 'tercih'e; bireyi 'girişimci'ye indirgediler örneğin. Adam Smith gibi klasik liberaller 'girişimci'yi 'liberal birey'in timsali olduğu için *yüceltiyorlardı;* neo-liberal ideolojiyse, 'birey'i 'girişimci'ye *indirgedi.* Onlara göre, her kişi kendi hayatını ve yazgısını kendisi idare eden, özgürce seçimler yapan ve dolayısıyla bunların sonuçlarının sorumluluğunu üstlenmek durumunda olan bir 'girişimci'ydi.

Başka bir deyişle, neo-liberaller -Marx'ın ünlü 'proleterleşme tezi'ne nazire yapar gibi- artık ve zaten hepimizin 'burjuva', hepimizin 'kapitalist' olduğunu ilan ettiler. Burjuvası da proleteri de aynı Tanrı'nın, Piyasa'nın kuluydu onlara göre ve elbette Tanrı ne derse o olurdu. Kullarının özgürlüğü, onun bizzat önlerine koyduğu 'iyi' ve 'kötü'yü seçmekten ibaretti ve elbette, seçimi tamamen onlara bırakmakla birlikte Tanrı, ya-

ni Piyasa, kimin neyi seçeceğini ta başından, hatta öncesinden bilirdi. Bilirdi; çünkü herkesin boyun eğmek zorunda olduğu ilahi yasaları vardı onun.

Kısacası, neo-liberalizm -ilginç biçimde- Piyasa'yı, doğallaştırarak doğaüstü, mistik bir varlık katına yükseltti. Piyasanın, tıpkı doğa gibi kendi yasaları olan, yine tıpkı doğa gibi -insan eli değmediğinde dengeye ve düzene eğilimli- kendi kendini düzenleyen bir sistem olduğu fikri, bugün doğaüstü bir varlık olarak karşımıza dikilmiş duruyor ve ardındaki kapitalizmi perdeliyor.

Öyleyse soruyu tekrar soralım: ABD'de başlayan ve dalga dalga bütün dünyayı etkisi altına alan finans krizi, gözlerimizin önüne çekilmiş olan bu perdeyi indirir ve ardındaki kapitalizmi görünür kılabilir mi?

Benim ihtiyatlı cevabım şu: Evet, kılabilir, fakat muhtemelen.

Bazılarının, perdenin çoktan inmiş, kapitalizmin bütün çirkinliği ve dehşetiyle görünür hale gelmiş olduğundan emin olduklarını biliyorum. Hatta bazılarının kapitalizmin gerçek yüzünün hiçbir zaman perdelenmemiş olduğunu düşündüklerini de biliyorum. Onlara göre, eğer bir perde varsa bile. bu -kapitalizmin önüne değil- sadece ona bakanın gözleri önüne çekilmiş bir perdedir, bunu da biliyorum. Ancak ben, söz konusu krize ve muhtemel sonuçlarına -ısrarla- *ihtiyatlı bir şekilde* yaklaşmamız gerektiğini düşünüyorum.

Böyle düşünmemin iki sebebi var. Birincisi, söz konusu perdenin gerçekliğinden şahsen benim hiç şüphem yok. İkincisi, çoğu Marksistin neo-liberal kibre karşı içinde -yıllar boyunca biriktirdiği hıncı, bu vesileyle tuhaf bir keyifle ortaya döküver-

mesi gayet anlaşılır, ancak sorgusuz benimsenebilir bir şey değil. Bir kere, 'kapitalizm, işte hep bildiğimiz kapitalizm' türünden dogmatik -kapalı devre- bir *özgüven tazelemesine* dönüşmeye eğilimlidir, ki bu özgüvenin, hınç duyulan kibirle sanıldığından çok daha yakın bir akrabalığı vardır. Dahası, biriktirilen hınç ne kadar büyükse, ortaya dökülen keyif de bir o kadar hesapsız olabiliyor ve bir nevi 'felaket tellallığı'na dönüşebiliyor, ki bu da son derece tehlikeli ve zararlı bir şey; zira solculuğu, sosyalistliği bir tür 'kriz idareciliği'ne çeviriyor.

Fakat ortada bir olgu var: Sadece ekranda görünene bakarak da olsa, yüzeysel yorumlarla dahi olsa, toplumun en zengin kesimlerinden en yoksul tabakalarına kadar, kapitalizmin -en azından kısa bir dönem için- teşhir olması, her şeye muktedir görüntüsünün yara alması, sistemin yıkılabilirliğinin bir ihtimal olarak zihinlerde evrilip çevrilmesi gibi fiili bir durum da söz konusu. Krizin ilk şiddetiyle patlak verişinin akabinde kapitalizmin geçirdiği bu hafif/ağır (derecesi yoruma göre değişen) sarsıntıyı telafi edici bir sürü mekanizma devreye sokuldu elbette; ancak neredeyse iki-üç kuşaktır kapitalizmi ebedi ve ezeli bir sistem olarak görüp, onu sorgulamayı zinhar aklına getirmeyen geniş kesimlerde 'zaafları'na dair sahici izler de açtı. Onun için, kapitalizmin bu 'sonsuz ikna edici kabiliyeti'nin nasıl hasar görmüş olabileceği üzerinde biraz daha duralım isterim.

Söz konusu krizin, kapitalizmin 'yıkılabilirliği'ni elle tutulur hale getirip getirmediği hususunda şüphelerim var. Ancak neo-liberal kibri kökünden sarstığı aşikâr. Sistemin -elbette savunucuları tarafından- adıyla anılmaya başlanması; kriz üzerine konuşurken, şu ya da bu şekilde 'kapitalizm' terimine başvurulması, başvurmak durumunda kalınması

bile bu sarsıntının emaresi olarak görülebilir. Zizek'in yukarıda anmış olduğumuz saptamasına atfen, söz konusu krizin insanlara 'kapitalizm'i yeniden adıyla sanıyla anma imkânı verdiğini söyleyebiliriz, sanıyorum. Şüphesiz, hiç de az bir şey değil bu.

'Kapitalizm' teriminin tarihsel anlam yükü -eğer yeniden aktif hale getirilebilirse-, bugün onun etrafını kuşatan ve kendisini büyük ölçüde dokunulmaz kılan 'doğallık' halesini alaşağı edilebilir. Kapitalizm bir zamanlar kendine kendi adıyla seslenmekten utanırdı. Onun adını karşıtları koymuştu çünkü. Bu yüzden, kendini aklaması, adını aklamakla aynı şeydi onun için. Akladı da. Bugün kendine 'kapitalist' demekte ve denmesinde hiçbir beis görmüyor. Tam tersine, 'onurla' sahipleniyor bu adı. Bu 'günah'ı doğallık, kutsallık halesiyle kuşatıp yüceltmeyi büyük ölçüde neo-liberalizm başardı. Bugün öncelikle yıkılması gereken bu 'hale'dir. Bu son derece önemli. Zira bu 'hale' düşürülmeden, kapitalizmin görülebilir hale geleceğini sanmıyorum.

Söz konusu 'hale'nin, 'aura'nın nasıl bir şey olduğunu göstermek için uzunca bir parantez açıp örneklendireyim. Örnek bizden. İsmet Berkan'ın söz konusu krizin tetiklediği tartışmalara *Radikal*'deki (12 Kasım 2008) köşesinden fırlattığı soğukkanlı 'bakış', kapitalizmi kuşatan bu 'hale'ye tapınmanın en ateşli örneklerinden birisidir ve hiç şüphe yok ki, sadece bir 'örnek'tir. Yani, hiçbir orijinalitesi yoktur elbette.

İsmet Berkan sadece insanın kanını donduracak denli soğuk bir biçimde 'çağın ruhu'nu, daha doğrusu 'ruhsuzluğu'nu tekrarlamakta ve şunları söylemektedir:

> Bugünlerde Türkiye'de bolca lafazanlığı yapılan başka bir şey, kapitalizmin çöktüğü... Bunu söyleyenlerin kapitalizm-

den neyi kastettikleri tam olarak anlaşılmıyor ama piyasa ekonomisi, diyelim geçmişte Sovyetler Birliği'nin uyguladığı ve belki adına 'Leninist ekonomi' demek gereken sistem gibi sentetik bir sistem değil ki ortadan ansızın kaybolsun. Piyasa ekonomisi, insan doğasıyla ilgili, kökenini insanın doğasında ve hırslarında, hayatta kalma içgüdüsünde bulan bir 'doğal' sistem. Ortada bir pazar yeri durduğu, satıcı ile alıcılar burada belli bir fiyatta anlaşıp değiş tokuş yaptığı sürece piyasa ekonomisi de olacak, kâr hırsı da, risk iştahı da, büyüklü küçüklü iflaslar da... Dehşet içinde şunu görüyorum, kendi etrafımda, televizyonlara çıkıp bilgiç bilgiç konuşanlarda, gazete köşe yazarlarında: Para ekonomisini anlamıyorlar, kafaları buna basmıyor! Ama zaten 'ekonomi' denen bilim dalının ne olduğu, ne hakkında olduğu konusunda bu kadar az fikir sahibi insan varken, 'para ekonomisi' gibi şeyler bir hayli sofistike başlıklar. Türev ürünlerin ne demek olduğunu, kaydi paranın fonksiyonunu, hatta ve hatta değeri herhangi bir sabit materyalle (mesela altınla) ölçülmeyen paranın ne demek olduğunu, nasıl yeni ufuklar yarattığını görmüyorlar. Bu insanlar, gerçekte 1940 öncesinde yaşıyorlar! Bunu göremedikleri için de yaşanmakta olan krizi anlayamıyorlar, bunu isimlendiremiyorlar, öyle olunca da 'Kapitalizm çöküyor' deyip işin içinden sıyrılmaya çalışıyorlar. Günlerdir etrafımda bu işlerden anlayan insanlara soruyorum: Türev ürünlerin olmadığı bir dünya hayal edebiliyor musunuz? Hayır, edemiyorlar. Bu finansal enstrümanların olmadığı bir dünya düşünmek gerçekten güç.

Şimdi, etrafındaki cehaletten yakınan bu kibirli edanın, kendi cehaletlerinin hangisine işaret edelim ki! Berkan'a göre, 'kapitalizmin çöktüğü'nden dem vuranların 'kapitalizm'den ne anladıkları 'tam olarak anlaşılmıyor'. Olabilir. Peki ama, kendisi ne anlıyor, onların bir türlü anlayamadığı 'kapita-

lizm'den? Açık mı? Aslında pek değil. Öyle anlaşılıyor ki, 'piyasa ekonomisi' gibi *köklü*, 'para ekonomisi' gibi *karmaşık* bir şeyle özdeş 'kapitalizm' denen sistem.

Berkan'ın kendisi açıkça söylemiyor bunları elbette; söyledikleri satır aralarında böyle söylüyor, daha doğrusu fısıldıyor: Kapitalizm, 'piyasa ekonomisi'dir, 'para ekonomisi'dir ve 'Leninist ekonomi' (artık ne demekse) gibi 'sentetik' bir şey değildir. Berkan'a göre, kapitalizm -tırnak içinde de olsa- 'doğal' bir sistemdir; çünkü kendisi doğal bir sistem olmasa bile, 'köken'i 'insan doğası'na uzanan bir sistemdir. Sebep? Sebep yok, kapitalizmin 'doğallığı' o denli apaçık ki! 'Kapitalizm'in ne olduğunu bilmeyenlere 'iktisat' denen bilimin otoritesini dayatabilirsiniz; ancak, 'kâr'ın 'hırs', 'risk'in 'iştah' olduğunu söyleyip el çabukluğu marifetiyle kapitalizmi 'doğal'laştırırken, dolayısıyla 'tarihsiz'leştirirken, 'iktisat'ın ya da herhangi bir bilimin otoritesine başvurmak durumunda değilsiniz(!)

Berkan'a haksızlık yapmayalım. O asla 'otorite'lere başvurmadan, onlara danışmadan konuşup yazmıyor. En azından etrafında bulduğu 'bu işlerden anlayan' insanlara danışıyor: "Türev ürünlerin olmadığı bir dünya hayal edebiliyor musunuz?" Aldığı cevap gayet net: "Bu finansal enstrümanların olmadığı bir dünya düşünmek gerçekten güç." Gerçi daha sonraki bir yazısından anlıyoruz, Berkan iktisatçılara falan danışmıyor. Doğrudan 'bu iş'in içinde bulunan, yani şirket yöneticisi pozisyonunda bulunan arkadaşlarına danışıyor; onlara soruyor bu 'can alıcı' soruyu.

Üstelik bu 'arkadaş'lar öyle 'küçük' şirket yöneticisi falan da değiller hani. Bayağı 'büyük' sayılabilecek şirketlerin yönetiminde rol alıyorlar. Yani, 'işin tam anlamıyla içindeler' ve doğal olarak meseleyi herkesten, özellikle de 'işin içinde' olmayanlardan çok daha iyi 'biliyorlar'. Kısacası, 'işin içinde

olanlar'a danışarak Berkan da meseleye 'işin içinden' bakmış oluyor. Doğal olarak buradan baktığında da, kapitalizmin 'talihimiz' olmasa da 'yazgımız' olduğunu görüyor. Doğrudur! Kapitalizme -ya da herhangi bir sisteme- bu kadar 'içinden' bakarsanız 'dışarısını' asla göremezsiniz!

Öyleyse, Berkan'ın tekrarladığı 'nakarat'ı anlamak için ne söylediğine değil, ne söylemediğine bakmak gerek. Bu söylem, 'kâr' denen iktisadi terimi 'hırs'la, 'risk' terimini 'iştah'la ilişkilendirip kapitalizmi *doğallaştırıp insanileştirebiliyor* (şüphesiz bununla 'kişileştirme'yi, yani şeylere insani özellikler yakıştırmayı kastediyorum) ve tam da bu sebeple, bu 'insani' sistemin gerçek insanlara verdiği, vereceği, verebileceği zararları görmezlikten geliyor. Berkan'ın ağzından 'büyüklü küçüklü iflaslar'dan söz ediyor örneğin, 'hırs'ın doğal olarak göze almak durumunda olduğu 'risk'in bir sonucu olarak... Ancak doğrudan ne 'hırs'la ne de 'iştah'la ilişkilendirilebilecek olan; tamamen başka, ancak aynı ölçüde insani bir başka sebeple, Berkan'ın yine el çabukluğu marifetiyle aynı cümle içinde doğal 'hırs' ve 'iştah' hasletleriyle özdeşleştiriverdiği 'hayatta kalma' içgüdüsü sebebiyle sisteme 'hizmet etmek' durumunda kalan insanların, anlamadıkları -belki de asla anlayamayacakları- karmaşık 'işler' nedeniyle 'işlerini kaybetmek' durumunda kalmalarından söz etmiyor; bunun anlamı üzerinde kafa yormaya yeltenmiyor hiç. Kapitalistin, *yatırımcının iflasını* 'risk' terimiyle anlaşılır ve dolayısıyla katlanılabilir kılabiliriz; ancak, *işçinin işsiz kalmasını* hangi 'doğal kaynaklı' iktisadi terimle anlaşılır kılabiliriz ki?

İflas eden bir kapitalist, borsada parasını kaybeden bir hissedar silahını şakağına dayadığında kesinlikle doğru hedefe nişan almaktadır, diyebiliriz. Elbette, her halükârda ıskalamasını umarak... Ancak kapitalizmin ya da onun şu veya bu piyasalarının krizi sebebiyle işsiz kalan bir işçi için kesinlikle

aynı şeyi söyleyemeyiz. Zaten o da, eğer elinde 'silah'ı varsa onu şakağına değil -büyük bir ihtimalle- başka bir yere doğrultacaktır. Doğru olan, doğal olan da budur zaten. Neden? Cevaplanması gereken soru bu.

Zaten, mesela Lehman Brothers battığında, işsiz kalan 'çalışanları'nın ve CEO'larının bu şirkete saldırdığına, onun camını çerçevesini aşağıya indirdiğine tanık olduk mu?

Ben olmadım. Televizyon ekranlarından gördüğüm, 'özel' eşyalarını koydukları küçük kutularla binayı terk ederken kameraların menzilinden sinik bir edayla gülümseyerek hızla geçen eski elemanlar ile şirketin önünde hatıra fotoğrafı çektiren turistlerdi. Felaket değil de sanki bir 'oyun bitti' havası vardı mağdurlarda. Peki ama, herhangi bir fabrika kapatıldığında, çalışan işçilerin orayı böyle sessizce ve hızla, üstüne üstlük gülümseyerek terk ettiğine tanık oldunuz mu hiç?

İlginç olan şu: Bunların her ikisi de doğal; üstelik burada doğal sıfatını tırnak içine almak durumda da değiliz. Lehman Brothers'ın işsiz kalmış elamanları eğer şirkete saldırsaydılar, bu iflas etmiş kapitalistin anti-kapitalist bir militan haline gelmesi, parasını kaybeden hissedarın borsayı havaya uçurması kadar 'komik' bir olay olurdu. Bu tuhaf ülkede, bir zamanlar Banker Kastelli 'mağdurları'nın düşmüş oldukları 'yürek burkucu' halleri düşünün! Peki ama, ya çalıştıkları fabrika ya da işyeri kapatıldığında, çoğu durumda sahibi çoktan çekip gittiği halde orayı bir türlü terk edemeyen işçilere ne demeli? Onların makinelere, fabrika duvarlarına, işletme cam-çerçevelerine yönelttikleri öfkelerinin *doğallığı* nereden geliyor? 'Sistem'in içinden gelmediği aşikar. 'Dışarı'dan geliyor kesinlikle, ama tam olarak nereden?

Lehman Brothers çalışanlarının 'sinik edası'yla, kapatılan bir fabrikanın işçilerinin 'doğal öfkesi' arasındaki temelden farklılık üzerinde biraz daha dursak...

Bunun niçin böyle olduğunu, olacağını anlamak için gerçekten de 'bilim' denen otoriteye kulak vermek gerek. Ancak hiç şüphe yok ki, Berkan'ın sözünü ettiği 'iktisat' değil, 'siyasal iktisat' denen bilim olacaktır bu. Ya da şöyle diyelim: Olacaksa, ancak böyle bir bilim olacaktır. 'Eleman' ile 'işçi' arasındaki farkı; 'sistem'le sözleşme yapan eleman ile yapmak 'zorunda kalan' işçi arasındaki farkı gören, görmek isteyen bir bilim... Dolayısıyla, sistemi 'içeri'den değil 'dışarı'dan görmeye istekli bir bilim...

Şimdi parantezi kapatıyorum ve soruyorum: Söz konusu kriz, sistemin bu anlamda 'içini dışına getirir' mi? Benim cevabım, 'evet'. Ancak, aynı kayıtla: Muhtemelen. Zira krizin etkileri henüz 'reel sektör'e tam anlamıyla yansımadı. Krizin etkileri şimdilik 'gemi'nin içinde hissediliyor. Bu yüzden, önce 'mürettebat'ın telaşlanması gayet doğal. Kazan dairesinde çalışanların böyle bir 'lüks'leri yok elbette.

Kısacası şunu söyleyebileceğimizi sanıyorum: Şu an kriz henüz kazan dairesine sirayet etmiş durumda değil. Dolayısıyla, söz konusu krizin öncelikle sistemin aleni ya da zımni savunucuları, yani 'mürettebat'ı arasında telaş yarattığı doğru. *Kapital*'in satış rakamlarını yükseltenler arasında sanırım bu kesimin mensuplarının hatırı sayılır bir payı vardır. Ancak henüz burada bile 'gerçek' bir telaştan söz edemeyiz, sanırım. Zira henüz 'gemi'yi hür iradesiyle terk eden bir 'mürettebat'a rastlamadık. İsmet Berkan gibi 'işin tam içinde' olmayan bir mürettebat bile hâlâ sistemden umudunu kesmiş değil; hâlâ hayatını ve 'hayatının geri kalanı'nı oradan kazanabileceğini düşünüyor.

Diyeceğim, *Kapital*'e teveccühleri ne düzeyde olursa olsun, bu kesimin mensupları arasında, hâlâ 'Piyasa' denen 'Tanrı'nın sorgulanması gibi radikal bir durum söz konusu değildir pek. 'Piyasa'nın doğallığı hâlâ tartışma götürmez bir dogma. Sadece *insani kusurlar* yerden yere vurulabiliyor. ABD'deki finans kurumlarının 'doğal' piyasa yasalarına aldırışsız/saygısız müdahaleleri ve işlemleri suçlanabiliyor, örneğin. Hatta işi daha da ileri götürüp krizin günahını, ödeyemeyeceği borçlar altına giren akılsız orta sınıf mensupları üzerine yıkanlar bile var. Sanki sistem tıkır tıkır işliyormuş da, bazı insani hatalar onun çarkına çubuk sokmuş gibi saçma bir fikir zerk ediliyor topluma.

Böyle saçma bir fikrin dayattığı sonuç çok daha vahim elbette: Sistem her nasılsa aksadı, o halde şimdi 'hep birlikte' bunun sonuçlarına katlanacağız. Başka çare yok! Dünya ekonomisinin patronları ulus-devletlere, devletler uluslarına, firmalar çalışanlarına zincirlemeli bir şekilde yüzleri kızarmadan bu yalanı söylüyorlar: "Hep birlikte cerememiz neyse çekeceğiz! Yapacak bir şey yok! Sistemin 'doğal' işleyişini aksattık; başka bir deyişle, Tanrı'ya karşı suç işledik ve doğal olarak 'kriz'e düştük. Günahımız neyse çekeceğiz artık!"

'Kâr özel, zarar kolektif!' Kapitalizmin söylediği en büyük yalan bu değil mi? Üstelik o bu yalanı sadece kriz dönemlerinde değil, her zaman ve her yerde bıkıp usanmadan söylüyor. Şimdi bizim aynı inatla bıkıp usanmadan her zaman ve her yerde bu yalanı *deşifre etmeye* çalışmamız gerek. Kapitalizmin maskesini düşürüp onu görünür kılabilmenin yollarından biri, belki de tek yolu bence bu.

Kriz karşısında, bir kısım solcunun, 'rövanş'ı alma ihtimalinin keyfiyle, "Biz söylemiştik!" türünden rahat bir tavra yaslanmalarını eleştirirken kastım buydu. Sistemin 'doğallık' ya-

Kapitalizmin yalanları: Amerikan Rüyası'nın altında ekmek kuyruğunda bekleyen insanlar...

lanına karşı, söz konusu sistemin içsel krizinin 'doğallığı' gerçeğini çıkararak nereye kadar gidebiliriz ki? Marx dün kapitalizmin krize eğilimli bir sistem olduğu gerçeğini dile getirmişti. Ancak bugün biz, krizin/krizlerin kapitalizme -üstelik yıkıcı da değil, tam tersine kurucu bir öğe olarak- 'dahil' olduğu gerçeğini vurgulayan Deleuze'ün sesine de kulak vermek durumunda değil miyiz?

Mesele'nin eski sayılarından birinde, Mehmet Uğur -daha bu kriz bütün boyutlarıyla henüz ortaya çıkmamışken- ısrarla, solun 'kriz odaklı siyaset anlayışı'ndan hızla uzaklaşması gerektiğinden söz ederken, sanırım benzer bir hissiyatı dile getiriyordu. Tamamen katılıyorum. Hiçbir şeyi, bu arada

'kriz'leri de 'doğallaştırmamak' gerek. Zira sistemin içsel, 'doğal', 'zaruri' çelişkileri üzerine odaklanır, onu ısrarla kendi içsel mantığı çerçevesinde sorgularsanız, nihayetinde *onun paradigması içine* sıkışabilir ve daha kötüsü, bu paradigmanın kendi 'doğallık' iddiasını paylaşır/destekler duruma düşebilirsiniz. Mesele, kapitalizme 'dışarı'dan bakabilmekte...

Sosyalistler, kapitalizme, bu sistem -moda tabirle- 'sürdürülebilir' bir sistem olmadığı için değil, *sürdürülmemesi gereken* bir sistem olduğu için karşı çıkmak durumunda değiller mi? Kapitalizm, diyelim ki, krizlerden kaçınabilen, tıkır tıkır işleyen bir sistem olduğunu kanıtladı, böyle bir durumda ona karşı çıkma zeminini yitirmiş mi olacağız? Hiç sanmıyorum. Tıkır tıkır işleyen bir kapitalizm -üstelik tam da bu sebepleyine de *gerçek bir cehennem* olurdu. 'Kriz'lerin olsa olsa ancak onun dibine işaret edecek olduğu, gerçek bir cehennem...

Bazen yazılara da yansıyan, fakat günlük sohbetlerde daha fazla dillendirilen bir söz var, ki sol içinde köklü bir ruh halini temsil ediyor olsa gerek. Mealen şöyle: 'Ben bu krizden umutluyum.' 2009 yılında bir solcunun, kapitalizmin bu küresel krizi karşısında, 'ben bu krizden umutluyum' demesini nasıl bir görüş açısına yorarsın?

Bunu, tek kelimeyle kesif bir umutsuzluğun ifadesi olarak görürüm. Krizden medet uman bir solculuk hali, tükenmişliğin, mecalsizliğin; kısacası 'sinizm' dediğimiz illetin tezahürüdür. Hem tuzu kuruluğun ifadesidir; yani krizin kendisine 'teğet geçeceği'ni, menkul ve gayrı menkul mevcudiyetine fazla dokunmayacağını hissetmekte ve dolayısıyla gönül rahatlığıyla krizin *gerçek insanların* geleceğini nasıl karartacak olduğunu göz ardı edip *tahayyüli insanlığın* önüne açabileceği ufuk

üzerine spekülasyonlara dalabilme lüksünü çarçur etmektedir. Hem de açık bir aczin ikrarıdır: "Ben bu krizden umutluyum." Yani şu: Kendimden değil ama krizden umutluyum. Bu sistem yıkılırsa ancak kendi kendine yıkılır! Öyleyse, "Batsın bu dünya!" Dolayısıyla bana göre son derece verimsiz sinik, 'arabesk' bir karamsarlık, bu ya da -daha önce de değinmiş olduğumuz gibi- krizin kara bulutlarından verimkâr yağmur uman oldukça 'dindar' bir iyimserlik...

Konuştuğumuz üzere, ülkelerin başındakiler ve her türlü bankacılık-finans-sermaye kuruluş ve şirketlerinin sahipleri, ısrarla bunun bir 'yol kazası' olduğu, 'finansal bir kriz'den öteye gitmediği ve çeşitli önlemlerle telafi edileceği görüşünü yayıyorlar. Bunun karşısında, Sol'dan gelen ve bunun bir kaza olmadığı, senin de değindiğin tüketimciliğin pompalanmasına bağlı olarak kapitalizmin 'aşırı üretim krizi'ni temsil ettiği yolunda görüşler var. Keza, diyelim otomotiv sektöründe pazarın 15-20 büyük üreticiyi kaldırmadığı, bunun daha da azaltılarak üretim temerküzünün sürdürüleceği iddia ediliyor. Netice olarak, kapitalizm içinde köklü ve kapsamlı bir sürece girmişsek eğer, 'hedonist tüketim anlayışı'nın, 'tüketim arsızlığı'nın yerine başka bir 'model' empoze edileceğini varsayabilir miyiz, yoksa bu kriz 'bir şekilde aşıldığında' yine aynı 'tüketim çılgınlığı'nın teşvik edilmesini mi beklemeliyiz?

Krizin iktisadi sebeplerinin analizine kalkışabilecek donanıma sahip değilim. Dolayısıyla söz konusu krizin bir 'kaza' mı, yoksa bir 'tecelli' mi olduğu hususunda pek bir şey söyleyemem. Ancak şunu söyleyebilirim: Kapitalizmin günümüzde girmiş olduğu 'yol'un *geri dönüşü yok gibi.* Ahmet İnsel'in bir yazısında dile getirmiş olduğu gibi, günümüz kapitalizmi hep 'ileriye doğru kaçmak' durumunda. Bu sebeple -bana öyle ge-

liyor ki- kapitalizm şimdikinden farklı bir iktisadi model empoze edecek, edebilecek gibi görünmüyor. Hele hele elden çıkarmış olduğu bir modeli rektifiye edip yeniden yola koşması hiç düşünülemez. Eski Keynesçi günler geri gelecekmiş gibi görünmüyor, yani.

Dolayısıyla şu da söylenebilir: Bu kriz derinleşirse, kapitalizmin yandaşları da karşıtları da şimdiye dek görmedikleri ve tahayyül edemedikleri hallerle karşılaşabilirler. Kapitalistleri ve onun yandaşlarını şimdilik bir yana bırakalım, burada dikkatlerini asıl bilemesi gerekenler anti-kapitalistler ve özellikle de sosyalistlerdir. Dikkatlerini 'bileme'leri'nden söz ediyorum; zira, söz konusu krizin -derinleştikçe- *kapitalizmin aşinası olduğumuz yüzünü açığa çıkaracağı umuduna sarılmanın,* dikkatimizi köreltebileceğini düşünüyorum.

Yedinci Bölüm

Şiddetin Özelleştirilmesi ve 'Saf Devlet': Faşizmden Daha Farklı, Çok Daha Tehlikeli

Kapitalizmin kendisinin ve krizlerinin 'doğallığı', sol düşünce açısından şöyle bir turnusol kâğıdı işlevi görmekte: Teorik deformasyon öyle bir noktaya geldi ki, artık samimiyetle sistemin 'öte tarafından' bakma ve konuşma alışkanlığının giderek yitmiş olmasına denk düşüyor. Dolayısıyla, kapitalizmin diğer bunalımları gibi, hatta 1929 Büyük Buhranı gibi bu krizi de bir şekilde atlatacağı düşüncesi halen yerleşik. Dahası, o yönde uğursuz öngörülerin çokluğuna rağmen, krizin sistem içinde 'yıkıcı' bir merhalenin kapısını açacağı üzerinde duranların sayısı az. Oysa gördüğümüz, kapitalizmin bu kriz içinde ve bu kriz sonrasında öngörülen regülasyonunun, bütün dünyada 'daha fazla güvenlik, daha az

hak' sarmalını pekiştirmesi: Bu da dünyanın dört bir köşesinde daha fazla otoriterizm/totalitarizm, hakların budanması, kitlesel işsizlik ve fakirleşme, ulusal ekonomilere kapanma, göçmen/yabancı düşmanlığı ve her devletin en yakın gerçek/fiktif düşmanlarıyla daha fazla gerginlik, gıda ve su gibi temel ihtiyaç maddeleri için bile savaşma zemini demek. Sen 'kriz sonrası bu regülasyon düzeni' hakkında ne düşünüyorsun? Sol'un bu perspektifi de gözeten açılımı, teorik/pratik müdahalesi hangi ufku içermeli?

Problem 'sol perspektif'in yokluğu. Dolayısıyla, yüzleşilmesi gereken asıl sorun, kapitalizmin 'alternatifsizlik' iddiasının hâlâ yürürlükte olması. Krizin 'bir şekilde atlatılacağı düşüncesi' bir yana, söz konusu krizin 'yıkıcılığı'nı vurgulayan yaklaşımlarda bile bu iddianın zımni kabulünün ağırlığı hissediliyor. 'Kıyamet'i tasvir edebiliyoruz. Ancak 'umut'a pek yer yok bu tasvirlerde.

Daha önce de ifade etmiştik, çağımızın önümüze çıkardığı 'seçenek' aslında karanlık bir ikilem: *Ya kapitalizm ya barbarlık!* Barbarlığın nasıl bir şey olduğunu, olabileceğini sen sorunda ana hatlarıyla çizmişsin zaten; bu yüzden, tekrarlamayacağım. Böyle bir 'barbarlık' deneyimi önümüze hangi ihtimalleri açar, şüphesiz belirsiz. Ancak -ne yazık ki- şu hâlâ yeterince belirgin: *Sosyalizm kapitalizmin değil, barbarlığın ihtimali ufku olabilirmiş gibi görünüyor.* Yani önce dibe vuracağız, gökyüzünü bir daha görebilme umudumuz büyük ölçüde buna bağlı. Bu da, sosyalistlerin zaten çoktan dibe vurmuş olduklarını göstermez mi?

Dolayısıyla, bana öyle geliyor ki, bizim üzerinde düşünmemiz gereken asıl 'kriz' bu. O halde, bıkıp uzanmadan kendimize sormamız gereken soru şu: Sosyalizmin 'kriz'i neden hâlâ kapitalizmin 'kriz'inden çok daha derin ve çok daha inatçı? Ya

da şöyle soralım: *Sosyalist değerler* neden bu denli dibe vurdu da, umutlarımızı muhtemel bir barbarlık halinin insanların 'çıkarları'nı sosyalizme çevirme ihtimaline bağlamak dışında bir seçenek üretemez hale geldik?

Bu ve benzeri sorularla boğuşmayı, sahte, verimsiz bir solculuk 'arabesk'ine kapılıp kendi kendimizi ve birbirimizi hırpalayıp harap etmek yerine sahici, verimli bir kamusal tartışma sürecine çevirebilirsek, çok daha doğru, en azından çok daha aydınlık bir yola girebilecek olduğumuzu düşünüyorum. Açıkçası benim şahsi fikrim şu: Sosyalizmin, *kapitalizmin hayata geçirilebilir bir alternatifi olmaktan çıkması* halinin sebeplerini anlamadan, ne kapitalizmi ve onun 'kriz'lerini doğru dürüst çözümleyebiliriz, ne de bütün bunlara makul ve makbul bir alternatif önerebiliriz.

'Barbarlık' derken, bunun üzerinde daha geniş durmak gerek sanırım: Mesela, ABD, Ortadoğu ve Uzak Asya için kulağa garip gelmiyor ama, Avrupa'nın yeniden faşizme koşması, o kadar vahim raddeye varmasa bile hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde yabancı düşmanlığının, milliyetçiliğin, muhafazakârlaşmanın hakim olması, bir bakıma haklar mücadelesinin ve ileri kültürün beşiği olarak Avrupa'nın kaybedilmesi, dünyanın akciğerinin sökülmesiyle eş anlama gelecektir. Şimdilerde 'sol rüzgâr'ıyla anılan Latin Amerika'nın aynı rolü kaldırması da mümkün görünmüyor. Bu barbarlık nasıl bir şey –yeni bir faşizan dalga, bugünkü vahşi Çin ve Rus kapitalizmlerinin bütün dünyanın modeli olması, bütün yeryüzüne yayılan bir dünya savaşı, açlıktan ve yoksulluktan yüz binler halinde insan kırımı mı, nasıl bir şey?

Faşizm hiçbir yere uzak değil. Ancak unutmayalım, bir yanıyla aslen Avrupalı bir rejim faşizm. Avrupa'nın tam göbeğin-

de yaşanmış karanlık bir tarihi var; elbette, her an aktif hale geçebilecek bir potansiyel tehlike olarak da hâlâ mevcut. Fakat, bana öyle geliyor ki, *faşizm tehdidinden daha farklı* bir tehdit söz konusu bugün ve üstelik büyük ölçüde faal bir tehdit bu.

Faşizm devletin, giderek bütün idari/siyasal alanın ele geçirilmesi ve buradan kamusal, hatta özel hayat alanlarının *tümünün* tahakküm altına alınması demek. Kısacası, devletin toplumu tepeden tırnağa kontrol altında tuttuğu bir rejimdir faşizm. Dolayısıyla, faşizmi, kolları her yere uzanan devasa bir 'güçlü devlet' kavramı/kurumu olmaksızın düşünmek imkânsız. Oysa şu an -özellikle de neo-liberalizmin fiili hegemonyası altındaki yerlerde- bu türden bir 'güçlü devlet' yok.

Marcos, bir zamanlar şahane bir mecaza başvurarak, neo-liberal hegemonya altında devletin 'striptiz'inden söz etmişti. O bununla devletin klasik *kamusal görevleri* üzerinden teker teker fırlatıp atmasına işaret etmişti, ki büyük ölçüde doğru bir saptamadır bu. Yani, sadece mecazen değil, kelimenin gerçek anlamıyla bir 'striptiz' söz konusudur burada.

Neo-liberal devlet, kollarını her yere uzatmak yerine, *birçok yerden çeken* bir devlettir. Bu bakımdan, faşist devletin tam tersidir. Ancak neo-liberal devletin soyunuşunun 'striptiz' denen şeyin anlamını, niyetini ters yüz eden bir veçhesi de var elbette. Zira burada devlet 'soyundukça' görünmez hale gelir. Faşist devlet gibi 'üniformalar'a bürünerek, halk ya da millet karşısında kurum kurum kasılarak arz-ı endam etmez. Soyunur ve -tabiri caizse- halk arasında tebdil-i kıyafet dolaşır. Gücünü alenen teşhir ederek değil, sinsice gizleyerek kullanır.

Elbette şunun altını çizmekte fayda var: Devlet şu an -neo-liberal terminolojiyi kullanırsak- 'küçülerek' gücünü yitirmiyor. Tam tersine, 'yükleri'ni üzerinden atarak *gücünü daha yo-*

ğun hale getiriyor ve dolayısıyla, faşizmden farklı, ancak belki de ondan *çok daha tehlikeli* bir hale evriliyor. 'Yükler'inden, tabiri caizse 'safra'larından kurtulmuş bir *saf devlet,* faşist devletten çok daha tehlikelidir. Tehlike de şu: Böyle bir devlet -faşizmden farklı olarak- kendisini siyasetin üstünde değil, *ötesinde* konumlandırır. Siyasal alanı baskı altına alıp muhalefeti 'yer altı'na inmek durumunda bırakmaz. Tam tersine, siyasal alanı 'boşaltır' ve muhaliflerini muhatapsız bırakır.

'Faşist devlet' ile 'saf devlet' arasında, sözünü ettiğin vahamette açığa çıkan bu farkı daha bir temellendirebilir, 'siyasal alanın boşaltılması'ndan neyi kastettiğini daha somut bir dille formüle edebilir misin?

Faşist devlet, her ne kadar temsili demokrasinin radikal bir reddiyle harekete ve hayata geçirilmiş de olsa, *'temsil' kavramının kendisinin reddini içermez.* Zira kendisinin 'ulus'un ya da 'halk'ın 'kolektif irade'sini temsil ettiği iddiasından vazgeçmez. Tam tersine, 'temsil' fikrini gidebileceği en uç noktaya dek zorlar ve nihayetinde, 'halk'ın ya da daha doğru bir ifadeyle 'millet'in iradesinin parlamentodaki 'temsil'inin yerine, bu iradenin 'timsâl'i olduğunu iddia eden liderlik kültünü geçirir.

Geçirir; ancak ne kadar baskıcı olursa olsun, bu iddiaya yönelik tehditler karşısında yine de kırılgan bir yapısı vardır. Bu yüzden, yeryüzünde muhalif barındırmayacak kadar siyasal alanı zapt-u rapt altına almıştır. Fakat ayaklarını bastığı yer yine de bir hayli kaygandır. 'Yer altı' kıpır kıpır hareketlidir zira ve milli iradenin 'timsâl'i olma iddiasının, halk iradesini temsil eden kurumlardan çok daha kırılgan bir yapısı vardır, doğal olarak.

HİTLER: KİTLENİN TİMSÂLİ! Almanya'nın Birici Dünya Savaşı'nda yenilip onur kırıcı bir antlaşmayı imzalamak zorlandığı anı izleyen karanlık günlerde Naziler -şevkle- Almanya'nın eski haşmetine yeniden kavuşabilmek için tek şansının kendi hareketleri olduğunu göstermeye çalışıyorlardı. Onlara göre, sadece Hitler gibi halktan biri Almanya'yı birleştirebilirdi. Fotoğrafçı Heinrich Hoffmann, Hitler'den, Birinci Dünya Savaşı'nın başlayışını kutlamak için Münih'te meydana toplananların arasında kendisinin de olduğunu öğrendiğinde, elinde büyüteç saatlerce, hummalı bir çalışmayla bu kutlama anını gösteren fotoğrafları inceledi ve nihayetinde, yukarıdaki fotoğrafta Hitler'i bulmayı başardı. Sonra fotoğrafın bu parçasını büyütüp, Hitler'in, Almanya'nın milli birlik ve ihtişam anını temsil eden o 'muhteşem' 'Ağustos Deneyimi'nin bir parçası olduğunu göstermek için orijinal fotoğrafın üzerine ekledi.

Neo-liberal hegemonyanın gölgesi altındaki devletin halet-i ruhiyesi ise tamamen farklıdır. Tedirgin değildir bir kere. Omuzlarındaki 'yükler'in çoğundan kurtulmuştur. Bununla sadece onun birçok 'kamusal yükümlülüğü'nden kurtulmuş olmasını kastetmiyorum elbette. Asıl, *'halk'ın temsili yükünü* üzerinden atmıştır o. Birçok çağdaş düşünürün ısrar-

la altını çizmiş olduğu gibi, *'demos'suz bir 'demokrasi'nin yürütücüsü* haline gelmiş, ya da en azından gelmekte olan bir devletle karşı karşıyayız burada.

Neo-liberalizm sadece ekonomiyi, dolayısıyla kapitalizmi değil, aynı zamanda siyaseti, dolayısıyla *demokrasiyi de depolitize eden* bir politikayı hayata geçirdi. Fazla ayrıntıya girmeden, basit bir örnek vereyim. Wendy Brown, bir yerde, G.W. Bush'un "[Bu] kampanya esnasında politik sermaye kazandım; şimdi onu harcamayı düşünüyorum" mealindeki bir incisini yorumlarken, karşı karşıya olduğumuz tehdidin, ekonomik rasyonalitenin siyasal alana sızmasından ibaret olmadığına dikkat çekmişti. Brown'a göre, asıl tehdit 'kamusal temsil' fikrinin aleni inkârıydı. Seçimler ve oylar artık 'kamusal irade'nin vücut bulma yolu veya tarzı olarak değil, 'özel politik sermaye elde etme' vasıtası olarak görülmeye başlanmıştı, ki asıl tehlike de buydu.

Siyasal partiler arasındaki farklılıkların giderek daha fazla düzlenmesi, seçmenler arasında partizanlığın, parti taraftarlığının belirgin biçimde güçten ve gözden düşmesi, oyların artan biçimde 'yüzer gezer' nitelik arz etmeye başlaması... Bütün bunlar, başka bir dizi faktörle birleşip, nihayetinde siyasal alanın 'borsalaşması' diyebileceğimiz bir süreci devreye soktu. Kısacası, daha önce 'siyasetin buharlaşması' olarak işaret etmiş olduğumuz hâl... ardında *tek ihtimal* olarak 'barbarlığı' saklayan asıl tehdit bence bu.

1929-1930 Büyük Bunalımı, Avrupa'nın bir kesiminde faşizme giden yolları açtı. Ancak birçok yerde de sosyal-demokrat hareketleri gündeme getirdi ve iktidara taşıdı. Böyle oldu; zira o zaman kapitalizmin karşısında -şimdi beğenelim ya da beğenmeyelim- bir alternatif, Sovyetler Birliği'nde vücut bulmuş 'sosyalist' sıfatlı bir sistem vardı. Dolayısıyla, kapitalizm

kendisini madden ve manen yeniden yapılandırmak durumundaydı ve 'burjuvazinin Marx'ı olarak nitelenen Keynes, bu yeniden yapılanmanın mimarlarından biri olarak bu dönemde öne çıkmıştı. Keynesçi iktisat teorisi, kapitalizmi rasyonel bir sistem olarak örgütleme iddiası taşıyan ve bunu da - büyük ölçüde- ekonomiyi 'politize' ederek ya da daha uygun bir ifadeyle, ekonomiyi siyasalın yakın markajına sokarak başarmayı uman bir yaklaşıma sahipti.

Oysa günümüzdeki manzara birçok bakımdan farklıdır. Birincisi, Keynes-sonrası bir neo-liberal hegemonya altında yaşıyoruz. Yani, kapitalizmi 'örgütleme' niyetlerinin terk edildiği, dahası, bu türden niyetlerin ya sinik bir edayla alenen aşağılandığı ya da derhal ardında 'totaliter' art niyetler aranıp bulunmaya çalışıldığı 'örgütsüz' bir kapitalizm evresinde yaşıyoruz. İkincisi, bu kapitalizm aynı zamanda muhtemel rakiplerinin, alternatiflerinin markajından da büyük ölçüde kurtulmuş, 'dizginsiz' bir kapitalizmdir.

Şüphesiz, buradaki 'örgütsüz', 'dizginsiz' gibi sıfatları doğru anlamak gerekir. Kapitalizmin 'örgütler'i ve 'dizginler'i olmadığını söylemek elbette mümkün değildir. 'Kutsal Üçlü' olarak anılan IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kurumların adını anmak bile yeterli. Dolayısıyla, söz konusu sıfatların asıl kastının kapitalizmin 'dizginlerinden boşalmışlığı', 'kontrolsüzlüğü' olduğunu söylemeliyiz. Başka bir deyişle, 'siyasal'ın markajından kurtulmuş bir kapitalizmdir söz konusu olan. Bir yanda 'siyasal'ın markajından kurtulmuş bir ekonomi; diğer yanda, yukarıda değinmiş olduğumuz, 'kamusal'ın veya 'kamu'nun markajından kurtulmuş bir siyaset... Dolayısıyla, parçaları birleştirdiğimizde ortaya çıkan manzara gayet net: *'Kamu'nun markajından kurtulmuş dizginsiz bir ekonomi...*

Ingiltere'de devlet, işçilere boyun eğdirmek için polis gücüne başvuruyor (1984).

Tekrarlamakta fayda var: Ekonomik meselelerin siyasal otoriteden izolasyonu, devletin zayıflaması anlamına gelmez. Tam tersine, neo-liberalizm, özel mülkiyetin güvenliğini ve piyasaların egemenliğini sağlamak için *demokratik süreçlerin işleyişini sınırlandıracak* güçlü bir devlete ihtiyaç duyar. Ayrıca neo-liberal düzenlemeler, yürürlüğe konmak bakımından da güçlü, hatta bazen diktatoryal bir devlete ihtiyaç duyar. Bu bakımdan teorik neo-liberal deregülasyon savunusunun, pratikte farklı bir regülasyon türünün savunusu olduğunu söyleyenler kesinlikle haklıdır.

Neo-liberalizm, hükümetin piyasaların işleyişini sınırladıkları regülasyon yerine, *piyasaların kamusal kontrolden izolasyonunu* garanti altına alan başka bir regülasyon projesini dayattı. Fakat bu dayatmayı insanlara bir 'seçenek' olarak lan-

se etmeyi de başardı elbette. Neo-liberalizm muvakkaten 'özgürlük tuzağı' diyebileceğimiz bir oyunla başardı bunu.

Wilhelm Röpke, liberalizmin iki farklı anlamına işaret etmişti: Feodal kurumların kuşatmasını yıkıp daha fazla sosyal hareketlilik, daha fazla kişisel özgürlük talep eden bir hareket ve *laissez-faire* kapitalizminin, radikal ölçüde bireyci bir toplumsal düzen görüşünün savunusu. Nihayetinde bunların ilki yeni bir düzen talebini, ikincisiyse bir düzen savunusunu içerir. İlki gerçekten de karşısına alır 'devlet'i; ikincisiyse, yanına... Kısacası, liberalizmin *radikal* ve *muhafazakâr* çehreleridir bu ve liberalizmin tarihi, *ikinci çehrenin* ilkinin içinden doğup *baskın hale gelişinin* tarihidir.

Neo-liberalizmdeki 'neo', ilkinin ideolojik olarak yeniden aktive edilip ikinci çehrenin pekiştirilmesinden ibarettir, diyebiliriz. Neo-liberalizm bu 'sentez'i, gelişmiş kapitalist merkezlerde esas olarak *Soğuk Savaş'ın ganimeti* olarak elde etti. Kendisini faşist ya da komünist 'totalitarizm'lere karşı özgürlükçü bir yeni düzen talebi olarak sunarak... Şüphesiz Keynesçi paradigmanın iflası ve bu iflası hazırlayan ekonomik kriz, neo-liberal 'devrim'in yolunu açan temel sebeplerden birisiydi. Ancak söz konusu ekonomik krizi -büyük bir maharetle- kapitalizmi 'kamu'nun markajından kurtarma amacıyla kullanan neo-liberalizmin bütün yaptığı, aslında nihayetine eren 'Soğuk Savaş'ın ganimetlerinin toplanmasından başka bir şey değildi. Doğulu 'devlet sosyalizmi'nin ve Batılı 'refah devleti'nin zaaflarına karşı piyasaların ve özelleştirmelerin bir *'özgürlük' seçeneği* olarak sunulabilmesi... neo-liberalizmin en büyük ganimeti buydu. Bu 'seçeneği' sundu ve bunun bedeli olarak da *sosyal hakları* geri aldı.

'Çevre' ülkelerdeyse işi her bakımdan daha kolaydı. Mevcut siyasal süreçleri zaten demokratik olmayan; piyasaların

siyasal regülasyonunun esasen elit bir kesimin zenginliği ve ayrıcalıklarını korumak için kullanıldığı yerlerde, neo-liberal deregülasyon rahatlıkla demokrasiyle, özgürlükle paralel bir süreç olarak sunulabildi. Bizdeki Turgut Özal figürü bu bakımdan iyi bir örnektir. 12 Eylül'ün öncesinde de o var, sonrasında da. Darbenin alaşağı ettiği hükümette de o var; o hükümeti alaşağı eden darbenin göreve davet ettiği ilk adam da o. Daha da ilginci, darbecilerin ilk seçimlerdeki 'alternatifi' de o.

Neo-liberalizmin 'devletle dans'ının bundan daha kıvrak bir örneği bulunabilir mi? Bu kıvrak dans nedeniyle, örneğin yine bizde birçok aklı başında aydın, her neo-liberal hamleyi 'liberalleşme', 'özgürleşme' imkânı sanıp sarılmadı mı? Dün Özal'da, bugün Erdoğan'da, bu şahısların ve onların şahsında vücut bulan 'hareket'lerin bariz muhafazakârlıklarının ardında hep bir 'liberallik' jesti aranıp bulunması da bu baş dönmesinin eseri değil mi?

Kısacası şu söylenebilir: Neo-liberalizmin devletle dansı 'merkez'de de 'çevre'de de son derece kıvrak kıvırmalar içeriyor. Dolayısıyla, bu dansı izleyenlerin başının dönmemesi imkânsız. Bu baş dönmesinden kurtulmak için bakışı bir noktada sabitlemek gerek. Orası da şu: *Neo-liberalizm asla liberalizmle aynı şey değildir.* Önündeki 'neo' ekinin anlamını kavramadan onu asla gerçek anlamda kavrayamayız. Bir kere, 'radikal' değil, *'muhafazakâr' çehreli* bir liberalizmdir o. İkincisi, devleti 'karşısına' değil ısrarla ve itinayla *'yanına' almaya* çalışan bir liberalizmdir. Israrı gayet anlaşılır; 'düzen' denen şeyin devletsiz olamayacağının farkındadır. İtinası ise, özel bir itinayla ele alınmayı gerektirecek denli inceliklidir. Neo-liberalizm devleti yanına çırılçıplak soyunmuş halde, *'safi devlet' olarak* almak ister. Kamunun markajından kurtulmuş 'saf' güç olarak...

Böyle bir devlet nasıl bir şey olur, tasavvur etmek oldukça güç ve ürkütücü?

Bunu anlamak için, sanırım, 'özelleştirilmiş' güvenlik güçlerini, savaş birliklerini, hatta orduları göz önüne almak gerek. Bununla sadece orduların profesyonelleştirilmesini kas-

Tüketim kapitalizmi henüz cehenneminin kepeklerini açmadı!

tetmiyorum. Bu da var. Ancak asıl korkunç gelişme, bu işi yapan şirketlerin varlığı. Şu ya da bu amaçla birileri adına savaşmak için kurulmuş şirket-ordular var. *Şiddetin şirketleştirilmesi, özelleştirilmesi* gibi bir süreç devreye girmiş durumda, ki gerçekten korkunç bir gelişme bu ve bana öyle geliyor ki, *neo-liberal kapitalizmin arzuladığı 'saf devlet'in prototipleri olarak görülebilir bu 'şirket-ordu'lar.*

Bunun en tipik göstergesi, sanırım Irak. Irak'ta özel güvenlik şirketine bağlı elemanların yaptığı katliamlar sebebiyle bunlara 'hayalet ordu' dendiğini biliyoruz. Sözgelimi, bu güvenlik şirketlerinin en ünlülerinden Blackwater'un 9 ülkede 23 bin silahlı elemanı bulunduğu bildiriliyor. Irak'taki toplam 'paralı asker'in sayısının da 50-100 bin arasında değiştiği, belki de daha fazla olduğu yolunda sürekli haberler çıkıyor.

Şüphesiz klasik orduları savunmak, onun erdemlerinden dem vurmak değil buradaki amacım. Ancak şunun altını çizmek bana son derece önemli görünüyor: Burada bile derinden derine *'kamusal'ın devre dışı bırakılma süreci* işliyor aslında. Modern devlet -Weber'in dikkat çekmiş olduğu gibi- 'şiddet tekeli'ni elinde tutan güç demekti bir zamanlar. O bu gücü bir 'sözleşme'ye dayandırmak durumundaydı, ki onu 'modern' kılan da buydu. Dolayısıyla her an sorgulanmaya, hatta geri çekilmeye açık bir 'sözleşme'ye dayanıyordu bu tekel. Söz konusu sözleşme gerçek değil, tamamen kurgusal, hatta hayali bile olsa böyleydi bu. En azından potansiyel olarak 'kamu'nun denetimine açıktı. Şimdi, 'şiddetin özelleştirilmesi' denen süreç bunu tamamen imkânsız kılar, ki asıl tehdit bence bu ve faşizmden farklı, ancak kesinlikle daha büyük bir tehlike...

Şirket-orduları şimdilik bir kenara bırakalım. Orduların 'profesyonelleşmesi' denen sürecin de böyle bir etkisi yok mu? Neo-liberalizmin 'özgürlük yalanı'ndan söz etmiştim. Bu 'yalan'ı sanırım en sinsi, en yıkıcı haliyle burada görebiliriz. Neo-liberalizm 'özgürlük' vaat eder; ancak, bedelini ödemek kaydıyla. 'Zorunlu askerlik' yerine 'profesyonel askerliğin' savu-

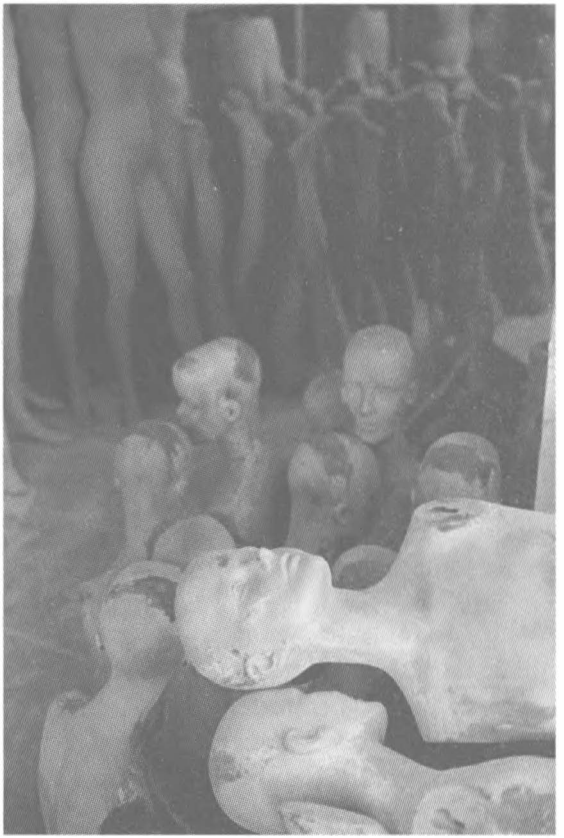

Büyük dönüşüm: İnsanın sonu.

nusunu alalım örneğin. Evet, bu bir 'özgürlük' vaadidir. Bu sıfatla 'anti-militarist'leri bile cezbedebilir. Doğru! Ancak dikkat! Buradaki vaat, sadece bireylere değil, ordulara da, daha doğrusu onlara hükmedenlere de 'özgürlük' vaat etmiyor mu?

Bu vaat gerçekleştiğinde, bireyler 'vatan borcu' denen şeyin zaruri ya da vicdani yükünden kurtulurlar; ancak ordular da, *kamuya hesap verme yükünden...* Vietnam Savaşı'nın ABD'ye yansımaları ile Irak Savaşı'nın yansımalarını karşılaştırmak, ne söylemek istediğimi açıkça gösterecektir.

Kısacası söylemek istediğim şu: *Neo-liberalizm* devletten değil, aslında *kamunun markajından kurtulma* projesidir ve bu sıfatla, faşizmden çok daha tehlikeli bir totalitarizm biçimine yol açabilir.

'Saf'laşma ister kapitalizme, ister devlete, ister orduya ilişkin bir sıfat olarak kullanılsın, bunun derin anlamı tek kelimeyle dehumanizasyon, yani 'insansızlaşma'dır.

Ünlü bilim-kurgu yazarı Stanislaw Lem, *Tersine Evrim* adlı öyküsünde post-nükleer dönemde 'askeriyenin insansızlaştırılması' üzerine odaklanarak bu sürece dikkat çekmişti. Şüphesiz bir olgudan ziyade bir ihtimale işaret ediyordu bu öykü. Ancak yine hiç şüphe yok ki, son derece güçlü bir ihtimaldi bu.

Lem burada, "orduların canlı güçlerden cansız güçlere dönüşümü"nü tasvir ediyordu; fakat öykü, aslında askeri alanla sınırlandırılamayacak ölçüde genel bir evrim sürecine işaret etmekteydi. 'Toplumun insansızlaştırılması' diyebileceğimiz tuhaf bir sürece... Üstelik öykünün başlangıcı öyle fazla uzak bir zamana da işaret etmiyordu: "... [Y]ıl sadece 2040'tı. Gerek beyaz gerekse mavi yakalı mesleklerde çalışan yüzde 97.8'lik insan nüfusu, ifa ettiği görevlerin ezici çoğunluğu bakımından zekâya gerek duymuyordu. Neye mi gerek duyuyordu? Duruma uygun bir talimatname, beceri, dikkat

ve girişim ruhu. Tüm bu nitelikleriyse, böceklerde bulmak mümkündü..." Egemenler sonunda şunu anlamıştı: Taklit edilmesi gereken 'yapay zekâ' değil 'yapay içgüdü'ydü. Dolayısıyla, derhal 'cansız mikro-personel' üretimine yöneldiler; bunun askeri alandaki karşılığıysa 'cansız mikro-asker'di. Uzmanlar bunu 'tersine evrim' olarak adlandırdılar. Çünkü; "doğada ilk ortaya çıkan şey, basit mikroskobik sistemlerdi ve bunlar on binlerce yıl içinde giderek daha gelişmiş yaşam biçimlerine evrilmişlerdi. Post-nükleer dönemin silahlanma evrimindeyse kesinlikle tersi bir durum söz konusuydu: mikro-minyatürleşme."

Şimdi, hiç şüphe yok ki, bütün bunlar bir spekülasyon. Nihayetinde bir bilim-kurgu yapıtından söz ediyoruz. Ancak Foucault, Deleuze gibi çağdaş teorisyenlerin içinde yaşamakta olduğumuz toplumlara ilişkin teorik tasvirlerinin bundan hiç de farklı bir manzara sunmadığı da ortada. Örneğin şu 'disiplin toplumlarından denetim toplumlarına geçiş'e ilişkin çağdaş teorilerin tasvir ettiği dünya ile Lem'in tasvir ettiği dünya arasında pek fark yok gibidir. Zira her ikisi de 'insanın sonu'na işaret etmektedir. 'İnsansızlaşan' bir dünyaya...

Dolayısıyla -bir zamanlar solun en çok haykırdığı sloganlardan birine nazire olarak- *faşizme ihtiyaç duymayan bir toplum biçimi*'nin, ona geçit verebilecek olandan hiç de daha az tehlikeli bir toplum biçimi olmadığını söyleyebiliriz, sanırım.

Şüphesiz bu henüz tam anlamıyla açığa çıkmış, fiili bir tehdit değil. Ancak emareleri ortada. Bir kere, devlet gözümüzün önümüzde 'soyunuyor' ve bizler de keyifle seyrediyoruz bunu. Şüphesiz müdahil olduğumuz bir 'oyun' değil bu. Asıl oyun da bu zaten. Sadece 'dikizliyoruz'. Yani, ikincisi ve asıl önemlisi, siyaset buharlaşmış durumda. Yurttaşların şu ya da bu şekilde oyuna dahil olabilecekleri kanallar tıkanmış halde.

Martin van Creveld, *The Rise and Decline of the State* (Devletin Yükselişi ve Düşüşü) adlı kitabında bu 'striptiz'in bir envanterini çıkarmış. Konuyu toparlayıp özetlemek için olduğu gibi alıntılamaya değer.

Creveld, modern devletin geri çekilme eğiliminde olduğu alanları şöyle sıralıyor: "1) Devletin elindeki iktisadi işletmeler; 2) sosyal güvenlik sistemi; 3) adalet sistemi (bazı ülkelerde özel adalet -'yargıç kiralama' olarak bilinir- devletin sağladığından hem daha ucuz hem de daha hızlıdır); 4) hapishane sistemi (Avustralya'dan İngiltere ve ABD'ye dek bütün gelişmiş ülkelerde alternetif sistemler aranıyor); 5) silahlı güçler; 6) polis teşkilatı ve özel güvenlik güçleri; 7) kamu okulları; 8) kamusal medya..." Yeterince açık değil mi? Bu kelimenin tam anlamıyla bir 'striptiz'dir. Evet ama, şu da açık: Devlet böylece 'sönmüyor'; tam tersine, göz alıcı bir biçimde parlıyor. Elin uzanabileceği, ancak asla dokunamayacağı o kışkırtıcı mesafeye yerleşiyor. 'Saf devlet'ten kastım bu. Seyreden, dikizleyen faşizan devlet değil; tam tersine, 'kamu'yu seyreden, dikizleyen konumuna çivileyen devlet...

Böyle bir sistemin, kendisini ve menzilindeki her şeyi yıkıma sürükleme tehlikesini içinde taşıdığını söylemeye gerek yok. 'Kolektif irade' aktive edilip siyasal alanın tıkanan kanalları temizlenmez, ekonominin yeniden 'siyasal'ın kontrolü altına alınma yolları açılamazsa, sonuç er ya da geç global ölçekte felaket olur. Sadece Doğu'da değil, Batı'da da galebe çalan 'barbarlık' olur. Üstelik tarihte örnekleri görülen türde de değil, daha çok Lem gibi keskin gözlü yazarların bilim-kurgu öykülerinde tasvir edilen türde bir 'barbarlık'. Bir tür 'böcekleşme'... Kafka'nın o ünlü öyküsünde şahsen Samsa'nın başına gelenler, yakın bir gelecekte türsel olarak insanlığın başına gelebilir. Böyle olacağının 'emareleri' ortadadır, hatta daha fazlası da...

Peki, bu tehdidi alaşağı etmek için...

Bunu aşmanın, bana göre iki temel yolu var. Mecazen şöyle tasvir edebileceğimizi düşünüyorum: Ya sosyal-demokrat bir müdahaleyle rejim 'anjiyo' için masaya yatırılacak, ya da daha radikal bir 'bypass' işlemine tabi tutulacak. Başka bir deyişle, ya temsili demokrasinin temsil kanalları açılıp demokratik süreçler aktive edilecek, ya da bu kanalları tamamen devre dışı bırakan başka yollar açılmaya ve inşa edilmeye çalışılacak. İlkinin siyasal adını andık. İkincisinin sosyalizme olduğu kadar nasyonal-sosyalizme de delalet edebileceğini sanırım söylemeye gerek yok.

Şimdi sorun şu: Neo-liberal hegemonya altında sosyal-demokrat hareketler büyük ölçüde 'normalleşmiş', dolayısıyla kendileri ile neo-liberal görüşler arasına anlamlı bir mesafe koyamaz hale gelmiş; sosyalist hareketler ise aynı ölçüde 'marjinalleşmiş', dolayısıyla sistemle sıcak temas kuramaz duruma düşmüş görünüyor. Faşizan hareketler bu bakımdan -ne yazık ki- her iki hareket tarzına göre daha 'şanslı' görünüyor; ancak bu 'şans'ın kullanılması -hiç şüphe yok ki- barbarlık tehlikesinin aşılması değil, tam tersine *barbarlığın fiili hale getirilmesi* anlamını taşıyacaktır.

Mesele *dergisi için yaptığımız söyleşide (Sayı 24, Aralık 2008) kendisine benzer bir soru yönelttiğimizde Tarık Ali, 1930'lu yıllarda faşizmin, burjuvazinin komünizm hayaletinden korkmasının sonucu başvurduğu bir yol olduğunu ileri sürmüş, bu yüzden günümüzdeki durumun 1930'lu yıllarla kıyaslanamayacağına, dolayısıyla 'faşizme sapılması için özel bir sebep bulunmadığı'na işaret etmişti Başka bir ifadeyle, Tarık Ali'nin sözleri birkaç onyılı kapsasa dahi 'dönemsel-konjonktürel gelişme-*

ler'e tekabül ediyordu. Oysa senin 'reel sosyalizmin çöküşü' ve 'neo-liberalizmin zaferi' gibi yüzyılın dönüm noktalarına dair bütün yorumların, bir 'yapısal dönüşüm'ü esas alıyor. O yüzden de bu 'saf devlete yönelim' savın, iyice ufuk karartıcı bir vahamete bürünüyor. Hobsbawm'ın 'aşırılıklar yüzyılı'nı mumla aratacak bir 'karanlık yüzyıl'a adımımızı attık sanki...

Yukarıda günümüz kapitalizmine ait bir vasıfmış gibi andık; ancak 'ileriye doğru kaçma'nın aslen 'Tarih' dediğimiz şeyin vasfı olduğunu söyleyebiliriz sanıyorum. Terakki, tekerrür ihtimalinin üstünün çizilmesinden ibarettir.

Benjamin'in ünlü Tarih'in Meleği alegorisini gözümüzün önüne getirelim. Onun, yani 'Tarih'in Meleği'nin bakışları geçmişe kilitlenmiştir; ancak bedeni -gayri iradi bir biçimdegeleceğe doğru sürüklenir. Böyle bir Tarih, Meleği'ne felaketlerden başka bir şey getirip göstermez elbette. Geleceği geçmişe bakarak göremeyiz çünkü. Böyle yaparsak felaketler hep başımıza gelir, asla onların gelişini göremeyiz. Kısacası söylemek istediğim şu: Tarık Ali'nin bugün faşizm tehdidi altında olmadığımıza ilişkin 'ferah' tespitinin, asıl felakete sırtını dönmüş olmasından kaynaklandığını düşünüyorum. Faşizm apaçık gözümüzün önünde, asıl tehdit ise sinsice arkamızdan bize yaklaşıyor ve *geleceğe sırtımızı döndüğümüz* sürece, Tarih bize sadece felaket getirecek.

Şu karanlık çukurun içinden azıcık çıksak. Söylediklerin karşısında biraz devre dışı gibi görünüyor ama, içimde kalmasın, 'sosyalistlerin çoktan dibe vurmuş oldukları' deyişine benim hâlâ tarihsel bir itirazım var. Ayrıca ve pekiştirmek için, buna benzer cümleler kurulduğunda şunu düşünmeden edemiyorum: Sosyalizm, insanlık tarihinin halihazırda bulup çıkarabildiği en

eşitlikçi ve adilane toplum hayalinin teorisi. Kapitalizmin 'insanlığın tümü' adına ortaya koyduğu çeşitli iddialar çeşitli devirlerde çatır çatır yıkıldı; şimdiki kriz de esasen bunlara dahil. Ayrıca, bu cümle yaklaşık son iki yüzyılda sosyalizm savunucularına yönelik zulüm ve cinayetlerin ağırlığını yüklenmiyor. Fakat, 20. yüzyılın başında parlayan 'sosyalizm umudu' sönerken, 21. yüzyıl bizi senin vurguladığın ikileme getiriyor, ki 'ya barbarlık ya kapitalizm' deyişi hâlâ bir tarihsel illüzyonun ifadesi olmakta –nakavt edilmiş olma halinin feryadı. O yüzden, kapitalizmin yalanlarını 'deşifre ederken', sosyalizmin insanlığın ufkuna 'mümkün' bir sistem olarak yeniden sokulmasına yönelmemiz abesle iştigal bir çabayı mı temsil edecek şimdiki zamanda? Yoksa, artık felaketin sözcülüğüne soyunup, insanlığa 'buyrun, tercih sizin' mi diyeceğiz?

Sosyalistlerin 'dibe vurmuşluğu'yla kastım sosyalist değerlerin, her şeyden önce, *'kamusal iyi'* fikrinin gözden düşmesi. Buna nasıl bir 'tarihsel itiraz' yöneltilebilir ki? Bu bizim *önce kabul edip, sonra da baş etmeye çalışmamız* gereken bir tarihsel gerçek değil mi? 'Sosyal' kavramının, 'kamu' kavramının gözden düştüğü bir zaman ve mekânda, sosyalistliğin ve komünistliğin 'dibe vurması' bir bakıma kaçınılmaz bir şey. Ben kendimize *bunu* mesele edinmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Kendisine bir 'alternatif' sunacağımız, ya da sinik bir şekilde 'tercih'i kendisine bırakabileceğimiz bir *'insanlık' kategorisi yok* karşımızda. Asıl mesele de bu zaten ve biz de bu meselenin bir parçasıyız. Döne dolaşa bunun altını çizmeye çalışıyorum. Şu anki finansal krizden çok daha vahim olan 'kriz' bu. 'İnsanlık' lafının içi, insanlık tarihinin sanırım hiçbir aşamasında, ona bu denli sık başvurulan şu içinde yaşamakta olduğumuz dönemde olduğu kadar boşalmamıştı.

'İnsanlık' fazla soyut bir kavram, hadi onun yerine 'kamu' diyelim. 'Kamu' kavramının içinin boşaltılması/boşalması, neo-liberal hegemonyanın mümkün kıldığı ve belki de asıl, bu hegemonyayı mümkün kılan şeydir, diye düşünüyorum. Dolayısıyla, sosyalistlerin 'dibe vurması' da, sosyalist değerlerin gözden düşmesi de, bana göre, büyük ölçüde buna bağlı olgular olarak görülebilir. Şüphesiz, reel sosyalizm deneyimlerinin kendi başarısızlıkları ve çöküşleri de etkili olmuştur burada. Ancak söz konusu deneyimlerin kendi başarısızlıklarının etkisini saklı tutarak, sosyalist rejimlerin çöküşünde bile 'kamu' kavramının içini boşaltan -küresel ölçekte etkili olan- neo-liberal 'devrim'in dolaysız, dolaylı etkilerinin aranabileceğini düşünüyorum.

Dolayısıyla, şu an sosyalistlerin ve/veya komünistlerin insanlığa bir alternatif sunmak, onları 'dip'ten çekip çıkarmak gibi bir misyonla hareket etmek yerine, *insanlarla birlikte* 'dip'ten çıkmaya, bir alternatif aramaya, bulmaya çalışmak gibi bir niyetle hareket etmeleri gerekir, diye düşünüyorum. Ya da şöyle söyleyeyim: Sosyalistliğin ve/veya komünistliğin, yeniden makul ve etkili bir misyonla kuşatılabilmesi, öncelikle *'sosyal'e ve 'kamu'ya yeniden vücut kazandırmakla* mümkündür.

Nihayet şu da var: Sosyalistlik ve komünistlik, bizde 'örgütçülük', 'teşkilatçılık'la birlikte anılır. Örgütçülük de 'örgütleyicik'le... Oysa, bir zamanlar, Ece Ayhan'ın başka bir bağlamda dile getirmiş olduğu gibi, asıl mesele "... örgütlenmektir, abiler." Yani, birilerini değil, 'birlikteliği' örgütlemek. Derdi tasası 'kamu'yu temsil değil teşkil etmek olan bir sol açısından bu -hiç süphesiz- son derece önemli bir husustur.

Sekizinci Bölüm

Öznesi 'İnsan' Olan Bir Sosyalizm

Pekâlâ, 'sosyalistlerin dibe vurmuşluğu' derken bunu doğrudan 'kamusal iyi' fikrinin gözden düşmesine, 'sosyal' ve 'kamu' kavramlarının artık bir değer ifade etmemesine bağlıyorsun. Bildiğimiz üzere, bu kavramları gündelik hayattan çıkaranın neoliberalizmin reel sosyalizm karşısındaki üstünlüğü olduğu sıkça söylenip yazıldı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ve sosyalist bloğun dağılışının da bunun apaçık göstergesi olduğu iddia edildi. Bu bir bakıma, 'dünya çapında toplumsal kurtuluş', daha açık deyişle 'dünya devrimi' gibi fikirlerin de artık telaffuz edilmemesi sonucunu doğurdu. Bugünkü gelişmeler ve kriz merceğinden geriye dönüp bakarsak, neo-liberalizm, reel sosyalizmin dağılışı ile 'kamusal iyi' kavramının gözden düşmesi, dolayısıyla 'sovyetler'

gibi, 'işçi konseyleri' gibi, 'özyönetim komiteleri' gibi taban örgütlenmelerinin artık bir anakronizme tekabül ettiği savı arasındaki ilişki konusunda neler söylemek istersin?

Sosyalizmin çöküşü ve sosyalist değerlerin gözden düşüşünde şüphesiz sosyalist deneyimlerin kendi içlerinde barındırdıkları zaafların da etkisi var. 'Dünya devrimi' hedefinin 'sosyalizmin tek ülkede inşası'na dek daraltılmasının; dahası, dar alana sıkıştırılan bu inşanın da süreç içinde büyük ölçüde 'yukarıdan aşağıya' doğru uygulanan bir devrim stratejisine indirgenmiş olmasının nihai çöküşe esaslı katkıları oldu elbette. Ancak hem bu zaafların hem de söz konusu nihai çöküşün bu 'iç', subjektif sebeplere indirgenemeyecek türden *objektif sebepleri* de bulunuyordu.

'Dünya devrimi' hedefinden vazgeçiş örneğin, hiç şüphe yok ki, iradi bir karardan ziyade objektif koşulların dayatmasıydı. 1917'de Rusya dahil hemen her yerde sosyalistlerin ilk devrimin Avrupa'da, özellikle de Almanya'da gerçekleşeceğini umduklarını; bu umut boşa çıktığında, devrim hiç umulmayan bir yerde, Rusya'da patlak verdiğinde bile -bu 'patlak verme' ifadesinden de anlaşılacağı üzere- devrimin 'dünya çapındaki' niteliği konusundaki umut asla tükenmemişti. Bolşevikler örneğin, yıllarca kendi devrimlerinin Almanya'daki bir devrimle 'tamamlanacağı' beklentisi içinde yaşadılar; fakat bu da olmadı. Dolayısıyla, Bolşevikler de kendi açtıkları yoldan tek başlarına gitmek durumunda kaldılar: Kuşatma altında sosyalist bir devlet inşası yolunda...

Subjektif ya da objektif sebepler ne olursa olsun, ortaya çıkan sonuç son derece önemliydi. 'Dünya devrimi' perspektifinin terki -bana göre- *basit bir perspektif daralması* ya da şöyle diyelim, odağın daha gerçekçi biçimde yeniden ayarlanması

meselesi değildi. Zira -yine bana göre- söz konusu perspektif salt ve saf bir beklenti değil, *sosyalist toplumun* inşasını mümkün kılacak olan temel koşullardan birisiydi aslında. Bu koşul olmaksızın sosyalist bir *devlet* inşa etmek mümkündür; ancak, aynı sıfata haiz bir *toplum* inşa etmek -hadi imkânsızdır demeyelim ama- kabul edelim ki oldukça zordur.

Dışarıdaki 'düşmanlar'ın tehdidi sebebiyle değil, tam da bu tehdit yüzünden içeride *mecburen korunan ve kollanan devlet gücü sebebiyle* zordur bu. Bu güçlüğe işaret edenleri ortadan kaldırabilirdiniz, elbette; ancak güçlüğün kendisini ortadan kaldırmanız mümkün olmazdı, olamazdı. Bolşevikler bunu denediler örneğin, Anarşist muhalefeti büyük ölçüde yok etmeyi başardılar; ancak, bu *muhalefetin varlık sebebini* asla ortadan kaldıramadılar.

Kabul etmek gerekir ki, sosyalist bir toplum ile sosyalist bir devlet arasında muazzam bir fark vardır. 'Reel sosyalist deneyimler' bu farkı uzunca bir süre dikkatleri 'sosyalizm' ile 'komünizm' arasındaki teorik fark üzerine çekerek görünmez kıldılar. Görünmez kıldılar; ancak elbette ortadan kaldıramadılar. 'Reel sosyalist deneyim', bu deneyimi yaşayan tek tek ülkelerde nihayetinde bir *toplum değil,* daha çok bir *devlet formu içinde* hayata geçti. Kısacası, 'dünya devrimi' hedefinin şu ya da bu sebeple terki, aslında sosyalizmin bir devlet biçimi olarak hayata geçirilmesine gönül indirmek durumunda kalmak anlamına geliyordu, ki aslında 'sosyalist' sözcüğünün *içinin boşalmasına boyun eğmek* dışında bir anlamı yoktu bunun.

Şüphesiz bunun bir diğer anlamı da, sosyalist devletlerin uluslararası alanda *kapitalist oyun kurallarını* açıkça kabul etmeleriydi. Immanuel Wallerstein bu gerçeğe işaret etmişti. 'Ulusların kendi kaderini tayin hakkı', sol literatürde, genel-

likle 'anti-emperyalist' çağrışımlara sahiptir. Zira bu hakka işaret eden bir talebin emperyalist, dolayısıyla kapitalist dünya sistemine direnmek gibi bir niyete işaret ettiği konusunda genel bir kabul vardır. Oysa Wallerstein, bu hakka referansın, kapitalist dünya sisteminin 'eşit' bir üyesi olarak tanınma isteminin ürünü olarak da görülebileceğine; daha doğrusu, aslen böyle bir niyetin ifadesi olarak görülmesi gerektiğine dikkat çeker. Yani, aynı zamanda bir bakıma 'sisteme dahil olma' arzusunun... Öyle ya, tanınma talebi, öncelikle yöneltildiği makamın tanınması anlamına gelir.

Dolayısıyla, Wallerstein'ın "Leninizm, ilkin işçilerin Birinci Dünya Savaşı'na katılımına muhalefetiyle ve daha sonra da Rusya'da devlet iktidarının Bolşevik Partisi tarafından ele geçirilmesiyle", Kautsky ve Bernstein'ın temsil ettiği liberal sosyalizme 'militan bir alternatif' sunduğu; ancak sonrasında, özellikle de sosyalizmi 'tek ülkede' inşa etmeye 'karar verdikten'; dolayısıyla, "Sovyet devletinin dünya sistemi karşısında[ki] başlıca talebi"ni, "büyük bir güç olarak dünya sistemine entegrasyon" ve "hızlı sanayileşme vasıtasıyla ekonomik kalkınma" olarak belirledikten sonra, hızla başlangıçta karşı çıktıkları 'liberal sosyalizm'e -şaşırtıcı biçimde- benzer bir konuma doğru savrulmuş olduğu iddiasını ciddiye almak durumundayız, diye düşünüyorum.

Wallerstein'ın kastı bu mudur, bilmiyorum; ancak, ben -şahsen- onun iddiasını şöyle yorumluyorum: 'Reel sosyalizm pratiği'nin ulus-devlet formu içine sıkışması, sıkıştırılması, nihayetinde onun *kapitalist dünya sistemine dahil olması* demektir. Müdâhil olmak amacıyla da olsa, dâhil olmak durumunda kalacaksınız, bu kaçınılmaz ve gerçekten zor bir durum. Gerçekten zor, hatta neredeyse çıkışsız; çünkü burada, karşı olduğunuz, dolayısıyla tam da değiştirmek istediğiniz kurallara

harfiyen uyarak oynamak durumundasınız, ki bu durumda 'başarı' dediğiniz şeyin aslında kesin bir 'başarısızlık' anlamına geleceği gün gibi apaçıktır. Daha da önemlisi, dahil olmak, kendini o sistemdeki *dönüşümlerin etkisine açık kılmak* anlamına gelir. Yani, dahil olduğunuz sistem yapısal bir dönüşüme uğradığında, bunun etkileri kaçınılmaz bir şekilde sizin yurdunuza da uzanacaktır, ya da en azından sizin kıyılarınızı da dövecektir bu dönüşümün dalgaları.

Böyle bir yaklaşım, bize şöyle bir 'hakikat'i görme imkânı verebilir: 1970'ler ile 1980'ler arasında zuhur eden 'neo-liberal' kapitalizm, sosyalizmin değil, *'sosyalist' ya da 'sosyal' etiketli bir kapitalizm evresinin çöküşüne* tekabül eder. Yani, çöken sosyalizm değil, bir tür kapitalizmdir ya da şöyle diyelim, çöken aslında kapitalizmin bir türüdür. 'Kamu' kavramına şu ya da bu sebeple, şu ya da bu derecede itibar eden bir kapitalizm türüdür çöken.

Troçkistler de Stalinizm-odaklı saldırılarında hep SSCB'nin bir 'devlet kapitalizmi'ne dönüştüğünü ileri sürdüler. Senin dikkat çektiğin olguyla aynı şeyi mi kastediyorlardı?

Sanmıyorum. Troçkizmin eleştirisi, senin de belirttiğin gibi, esasen 'Stalinizm' odaklıdır. Troçkistler, ister 'devlet kapitalizmi'nden, ister 'bürokratik olarak yozlaşmış işçi devleti'nden söz etsinler, eleştirileri kategorik bir itirazın değil, daha çok *stratejik bir niyetin* ifadesidir, diyebiliriz. 'Yozlaşmış' olduğu halde hâlâ 'işçi devleti'nden söz edebilmeyi mümkün kılan 'ruh hali' bu bakımdan son derece ilginçtir, ki -bana göre- 'Stalinizm' denen hali mümkün kılan şey de tam da bu türden bir ruh haliydi zaten. Troçkistler 'işçi sınıfı' adına, Stalin'in 'işçi sınıfı' adına yaptığı şeyleri eleştirdiler. 'İşçi sınıfı adına bir

şeyler yapmanın ve söyleme'nin, bu 'ruh hali'nin anlamı üzerine düşündüklerini pek sanmıyorum. Dolayısıyla, benimki tamamen spekülasyon ama, şunu düşünmekten ve söylemekten kendimi alamıyorum: Sovyetler'deki iktidar mücadelesini Stalin değil de Troçki kazanmış olsaydı, bugün biz Stalinizmin Troçkizme işaret eden 'bürokratik olarak yozlaşmış işçi devleti' hakkındaki eleştirilerini okuyor olabilirdik. Olabilirdik; zira 'sovyetler' meselesi, zaten halledilmiş bir meseleydi. Stalin'e kalmadan, *Troçki'nin de bizzat müdahil olduğu tarihsel ve askeri bir operasyonla* halledilmiş bir mesele...

Bu noktada, ilk bölümlerde ele aldığımız Michael Löwy'nin, "Sosyalizm henüz doğmadığı için ölmemiştir. Bu, Batı medyasının 'komünist devletler', Doğu Bloku'nun resmi ideolojisininse 'gerçekte var olan sosyalizm' diye adlandırdığı şey için geçerlidir," sözünü ve senin hepimizin bu enkazın altında kalmış olduğumuz yorumunu hatırlarsak, 'idealimiz olan' hedefin adlandırılmasını neye dayandırmamız ve buradaki terim sorununu nasıl aşmamız gerekecek?

Şöyle diyelim: Stalinizmin çöküşü Troçkizmi bile zora sokuyorsa, bunun anlamı üzerinde düşünmek gerek. 'Enkaz'ın altında kalıyorsak, 'biz zaten öngörmüştük bu çöküşü' diyerek işin içinden sıyrılamayız. Başka bir şey yapmamız lazım. Tuhaf bir durum, ama ne yapalım böyle işte.

Bana öyle geliyor ki, yukarıda bahsettiğimiz çöküşün sebebini anlamadan; yani, 1970'ler ile 1980'ler arasında kapitalizmin yapı ve işleyişinde ortaya çıkan köklü dönüşümü kavramadan, bütün bunları anlamamız ve kavramamız mümkün değildir. Kastım basit bir şekilde şu: Sosyal demokrat ve sosyalist fikirlerin gözden düşmesinin sebebi, 'ka-

mu'nun markajından kurtulmuş *'özel' kapitalizm fikrinin hegemonyasıdır*. Yani, sosyal ya da sosyalist değerlerin gözden düşüşünü, reel sosyalizm deneyimlerinin çöküşüne bağlamak yerine, tersini yapmamızın çok daha doğru olacağını düşünüyorum. Ya da şöyle diyelim: 'Kamu', 'kamusal', 'kamusal iyi' gibi kavramların gözden düşüşünü 'komünizm'in çöküşüne bağlamak yerine, tersini yapmak çok daha doğru olacaktır, diye düşünüyorum.

İçinde yaşamakta olduğumuz neo-liberal hegemonya birçok bakımdan travmatik etkiler yaratan köklü bir dönüşümün ürünüdür. Şüphesiz kapitalizm yerini başka bir sisteme bırakmadı; hâlâ kapitalist bir sistem içinde yaşıyoruz. Ancak şunu da kabul etmek durumundayız ki, köklü biçimde dönüşüme uğramış, *başkalaşmış* bir kapitalizmdir bu. Bazı düşünürlerin -haklı olarak- dikkat çekmiş olduğu gibi, bu kesinlikle *daha kapitalist* bir kapitalizmdir. *Daha halis* bir kapitalizm... Başkalığı tam da burada yatıyor.

Sözünü etmiş olduğumuz 'travmatik' etkiler de büyük ölçüde bu 'başkalık' halinden kaynaklanıyor zaten. Bir kere, başta Marksistler olmak üzere birçok teorisyeni, düşünürü 'ters köşeye yatıran' bir seyri vardı bu dönüşümün. Marksistler arasında, örneğin kapitalizmin giderek sosyalizme yaklaşan, yakınlaşan bir sistem olduğu konusunda bir fikir birliği bulunuyordu. Bu fikir birliği iki temel gerekçeye dayanıyordu. Birincisi, 'ilerlemeci' bir tarih anlayışı, kapitalizmin yapısal/tarihsel sebeplerle kaçınılmaz biçimde sosyalizme doğru evrildiği inancını besliyordu. İkincisi, kapitalizmin özellikle 'üretim güçleri' düzeyinde 'sosyalleşmesi' söz konusuydu, ki bu da söz konusu düzey ile 'üretim ilişkileri' arasındaki gerilimi arttırarak, mevcut sistemi daha ileri bir aşamaya çıkaracak güçlerin potansiyel enerjisini arttırır gibi görünüyordu.

Dolayısıyla, Marksistler üretim güçlerindeki gelişmenin, kaçınılmaz bir şekilde kamu sektörünün büyümesine ve böylece özel sektörün kontrolü altındaki piyasaların giderek küçülmesine, önem kaybetmesine yol açacağını düşünüyorlardı. Marx'ın kendisi, bu gelişmenin, "sosyalizmin, kapitalizmin rahminde olgunlaşmaya başlaması"na imkân verdiğini düşünmüştü. Marx ve Engels'in inançla bekledikleri buydu. Elbette sadece onlar değil, birçok Marksist, Hegel'in 'aklın kurnazlığı' dediği şeye, yani tutkularının peşinden koşan insanların aslında farkında olmadan yüksek bir dünya-tarihsel amaca hizmet etmekten başka bir şey yapmadıkları fikrine benzer biçimde, 'tarihin kurnazlığı' diyebileceğimiz bir sürecin derinden derine işlemekte olduğuna inanıyordu. Kapitalizm kendi mezarını kazıyordu, yani. Kapitalistler istemeden, hatta hiç farkında olmadan sosyalizmin yollarını döşüyorlardı sessizce. Piyasanın 'gizli eli'ne karşı, Tarih'in 'gizli eli' devredeydi.

Dahası, İkinci ve Üçüncü Enternasyonal içindeki neredeyse bütün fraksiyonlar, Kautsky ve Hilferding'den Buharin ve Lenin'e dek birçok teorisyen, aralarındaki derin farklılıklara, anlaşmazlıklara rağmen bu konuda fikir birliği içindeydiler. 'Örgütlü kapitalizm', 'tekelci devlet kapitalizmi', 'tekelci savaş devleti kapitalizmi' gibi adlandırmalar, hatta Lenin'in emperyalizmi kapitalizmin 'son aşama'sı olarak niteleyişi bile bir anlamda bu fikir birliğinin işareti olarak alınabilir. Kapitalizm giderek daha fazla 'merkezileşme' sürecinin etkisi altına giriyordu ve dolayısıyla, 'özel', her bakımdan 'kamusal'ın potansiyel gücü karşısında geriliyordu.

Zizek'in başka bir bağlamda dile getirmiş olduğu gibi, Enternasyonal çatısı altındaki 'reformist' ya da 'radikal' bütün Marksistler, tam da bu sebeplerle gözlerini devlete

odaklamışlardı. Kapitalizm -özellikle üretim güçleri düzeyinde iyice belirgin hale geldiği üzere- giderek 'kamusal' bir forma bürünüyordu ve dolayısıyla, bu formu elinde tutan 'siyasal' güç olarak devlet giderek daha fazla önem kazanıyordu. Marksistlerin -Anarşistlerin aksine- siyasal devrimi sosyal devrimin önüne geçirmelerinin, daha doğrusu ilkini ikincisinin zorunlu önkoşulu olarak görmelerinin gerekçesini de sanırım burada aramak gerek. Elbette 'sosyalist toplum'un inşasını 'sosyalist devlet'in inşasına indirgeyişlerinin de... Daha da önemlisi, 'kamulaştırma' ile 'devletleştirme' terimleri arasındaki *özdeşleşmenin* sebeplerini de burada arayabiliriz, sanırım.

'Kamulaştırma' ile 'devletleştirme'nin özdeşleşmesinin, özdeşleştirilmesinin masumane bir şey olmadığını kabul edersek, şöyle bir aşırı iddia ortaya atabiliriz sanırım: Reel sosyalizm aslında bir tür *hiper-Keynesçilik* pratiği olarak okunabilir ve bu pratiğin çöküşü de -büyük ölçüde- neo-liberal kapitalizmin Keynesçi 'devlet kapitalizmi'ne yönelik *genel hücumunun* ürünüdür.

Sadece Marksistleri değil, aynı zamanda ve belki de asıl Keynesçi iktisatçıları 'ters köşeye yatıran' neo-liberal 'devrim' ya da 'karşı-devrim', *'özel'in 'kamu'ya yönelik hücumu ve zaferi* olarak görülebilir. Bu, kapitalizmin 'sosyalizm'e değil, giderek *kendisine benzer* hale geldiği; yani 'saf'laşıp daha 'halis' bir kapitalizme doğru evrildiği anlamına gelir. Neo-liberal pratiğin her yerde harekete geçirdiği özelleştirme süreçleri, kapitalizmin 'kolektif'e ancak bir *şirket biçimi olarak* katlanabileceğini bir kez daha, ancak bu kez çok daha açık biçimde gösterdi. Üstelik karşıtlarının deneyimlerini de 'masaya yatırıp', sanki devlete her halükarda ve topyekûn karşı çıkıyormuş gibi yaptı bunu.

'Gibi yaptı' diyorum; zira, -daha önce de vurgulamış olduğumuz gibi- bu 'devrim' -neo-liberal inançla çelişik bir biçimde- aslında bizzat gelişmiş kapitalist devletler tarafından planlanmış ve idare edilmişti. Merkez ülkelerde çoğu durumda 'yasa' ile; çevre ülkelerdeyse, elbette, çoğu durumda 'kılıç'la... Ya da şöyle söyleyelim: Neo-liberal ideolojinin bütün retorik göz boyamalarına rağmen, devletin, kapitalizmin yeni yapılanmasındaki *asli* araç ve aktörlerden biri olduğu açık bir gerçektir. Dolayısıyla, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, neo-liberalizm, *devletin 'küçülmesi'nden* söz ettiğinde; kastettiği, onun *kamusal yükümlülüklerin ağırlığından kurtarılmasından* başka bir şey değildi.

Neo-liberal ideoloji, 'kamu' ile 'devlet' arasındaki mevcut çakışmayı, ya da bu terimler arasındaki mevcut çağrışım ağlarını kullanarak, *'kamu'ya yönelik hücumunu güya 'devlet'e yöneltiyormuş gibi sundu* ve böylece, hem kendisini klasik liberalizmin 'özgürlükçü' geleneğinin sadık bir takipçisiymiş gibi göstermeyi başardı, hem de muhaliflerini daha baştan 'devlet'i ya da 'devletçiliği' savunur duruma düşmek gibi sıkıntılı bir konuma sıkıştırmayı...

O halde şu açık olmalı: Sosyalistler bugün neo-liberal özelleştirme süreçlerine karşı *'kamu', 'kamusal', 'kamusal iyi'* gibi kavramlara yeniden vücut kazandırmaya çalışırken, kendi tarihleriyle de yüzleşip hesaplaşmak durumundalar. Bu kavramların yeniden vücut bulması, onların sadece 'özel'in değil, aynı zamanda -sıfatı ne olursa olsun- 'devlet'in 'bulaşmaları'ndan da sakınılmalarına; onların *kendilerine özel özerk mekânların* açılmasına, açılabilmesine bağlıdır çünkü.

'Kamu'ya bağlanan kavramlara yeniden vücut kazandırmaya 'kamusal mülkiyet' kavramı da dahil mi?

Elbette! Ancak -ısrarla tekrarlayıp durduğumuz gibi- 'kamusal' sözcüğüne hemencecik yapışıveren 'devlet' virüsüne özel bir dikkat sarf ederek...

Bu saptamalarını bütün olarak düşündüğümüzde, aslında 'dünya solu' açısından 20. yüzyılın kritik kırılma noktasının, 1914'te devasa Alman Sosyal Demokrasisi'nin büyük kısmının, parlamentoda savaş kredileri oylamasına destek çıkarak savaştan yana saf tutması olduğunu hatırlamadan edemiyor insan. Günümüzdeki kriz de, 'küreselleşme' vaazları altında büyük kapitalist ülkelerin kısmi içe dönüşlerine, ulusal ekonomilerini, ulusal paralarını tahkim etme telaşlarına yol açtı. Kaldı ki, ülke sollarının örgütlenme çabalarında somut bir 'Enternasyonal' arayışı bulunmadığını biliyoruz. Bu krizi yeni bir kavşak saydığımızda, kapitalizmin kendini (ulusal devletlere önemli ölçüde yaslanma çizgisine dönerek ve yine aşağı katmanların haklarını daha da budayarak) regüle etme yönelişinin Sol üzerindeki muhtemel etkiler ekseninde, Sol'un avantajlarıyla dezavantajları neler olabilir ve bugünün 'enternasyonalist komünist'inin ajitasyonu esas olarak hangi hedefe odaklanmalıdır?

Hızla reel sektörlere sirayet etme eğilimindeki finansal kriz, özellikle anti-kapitalistler arasında bir yol ayrımına gelmekte olduğumuz hissini doğurdu. Kimileri kapitalizmin yolun sonuna geldiği kanısında. Kimileriyse, biraz daha ihtiyatlı bir şekilde, bu krizin kapitalizmin olmasa da neo-liberalizmin sonuna işaret ettiğinden emin. Şahsen ben biraz daha karamsarım.

Söz konusu krizin neo-liberal ideolojiyi zora soktuğunu görebiliyorum. Ancak neo-liberal pratiğin -ya da bazılarının söylemeyi tercih ettiği biçimde 'reel neo-liberalizm'in- sonuna

geldiğimizi sanmıyorum. Görünen o ki, bir süre daha bu 'pratik' içinde yaşamaya devam edeceğiz.

Beni böyle düşünmeye iten iki sebep var. Birincisi, kapitalizmin hem ulusal hem de küresel ölçekte regülasyonuna yönelik çabaların, hâlâ *neo-liberal paradigma içinde* yürütülüyor olması. Krizin etkilerini savuşturmak için ulus-devlet sınırları içinde alınmaya çalışılan tedbirleri 'geri dönüş' olarak yorumlamak yanlış olur. Zira neo-liberal küresel kapitalizm -neo-liberal ideolojinin retorik yalanlarının aksine- ulus-devlet yapısını ortadan kaldıran ya da işlevsiz hale getiren bir sistem değil. Tam tersine, başından beri esasen ulus-devletler aracılığıyla yürütülen bir 'küreselleşme' süreci içinde yaşadığımız gayet aşikârdır.

Neo-liberal pratik içinde ulus-devlet, işlevsiz hale gelmedi ya da bu yönde bir eğilime girmedi ki. Sadece işlevleri yeniden organize edildi ve küresel ekonominin yörüngesine oturtuldu. Ulus-devletlerin ve dolayısıyla ulusal kapitalizmlerin şu an bu yörüngeden çıktıkları ya da saptıkları söylenemez. Şu an krize karşı gösterdikleri refleks, klasik -diyelim ki Keynesçi- bir *korumacı* siyasal-iktisat konumuna geri dönmekten ziyade, *korunmacı* bir iktisat konumuna çekilmekten ibaret. Kısacası, 'küresel ekonomi'den 'milli ekonomiler'e doğru bir çark etme söz konusu değil pek.

Üstelik ulus-devletler bunu isteseler de yapamaz görünüyorlar, ki bu da bizi ikinci sebebi göz önünde bulundurmaya itiyor. O da şu: Materyalist bir bakış açısından bakıldığında, kapitalizmin 1970'ler ile 1980'ler arasında yaşamış olduğu yapısal dönüşümü bir fikrin, bu durumda neo-liberalizmin ideolojik zaferinin eseri olarak değil, tam tersine, bu ideolojik zaferi *o yapısal dönüşümün eseri* olarak görmek daha doğru olur.

Şüphesiz 1930'lar gibi oldukça erken sayılabilecek günlerden beri ideolojik mücadele veren neo-liberaller var ve onların neo-liberalizmin günümüzdeki hegemonyasının kuruluşunda doğrudan ve belirleyici etkileri söz konusu. Ancak yine de, neo-liberalizmin özellikle 1980'lerden itibaren egemen hale gelişinin, dolayısıyla sosyalist ya da sosyal demokrat siyasal iktisat yaklaşımlarının hızla gözden düşüşünün ardında, ideolojik mücadele zemininden daha derinlerde işleyen *yapısal bazı sebepler* aramak gerektiği ortada.

Endüstriyel üretim sektörünün ağırlık merkezini oluşturduğu merkezi kapitalizm evresinden, ağırlığın hizmet sektörüne yayıldığı merkezsiz kapitalizm evresine; 'fordist birikim rejimi'nden 'post-fordist birikim rejimi'ne; 'örgütlü kapitalizm' evresinden 'örgütsüz kapitalizm' evresine geçtiğimizi söyleyen bir dizi iktisadi, siyasal, sosyolojik teori bu yapısal dönüşüme işaret eder. Bu teorileri tatmin edici bulalım ya da bulmayalım, onların ortak bir biçimde işaret ettikleri şu gerçek bana tartışma götürmez görünüyor: *Kapitalizm yapısal bir dönüşüme uğramıştır* ve neo-liberal hegemonya dediğimiz şey de büyük ölçüde bu dönüşümün *eseridir*.

Materyalist bakış bunu söyler. Dahası, eğer bu aynı zamanda 'tarihsel' bir materyalizm ise, şunu da ekleyecektir elbette: Geri dönüş yok! Bu da şu demek: Söz konusu sistem ve hegemonya kendiliğinden çökse bile, eski ufuklar değil, *bambaşka* ufuklar açılacak önümüzde. Karanlık ya da aydınlık... ancak her halükârda bambaşka ufuklar.

Şüphesiz söz konusu krizi -neo-liberal hegemonyanın kesintiye uğrattığı- büyük harfle yazılan 'Tarih'i yeniden aktive edecek ve onun 'aktörler'ini bir kez daha canlandıracak tarihsel bir 'şans' olarak görenler vardır. Ben şahsen içinde bulun-

duğumuz tarihsel anın sola böyle bir 'şans' tanıdığını düşünmüyorum. Dahası, böyle bir şey tanısa bile, bunun sol için bir 'şans' olduğunu, olacağını sanmıyorum.

Diyelim ki söz konusu kriz daha da derinleşip sistem karşısında kitlesel bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına ve bu hoşnutsuzluğun sokaklara dökülmesine yol açtı. Ne olacak? Bu, güne yönelik hoşnutsuzluk ve yıkıcı öfke, yarına dönük kurucu bir mecraya dökülebilir mi? Sanmıyorum; çünkü, bu bir organizasyon işi. Kasıtlı olarak 'örgüt' demiyorum. Zira bu türden 'örgüt'ler var. Ancak onların 'kitleleri' nasıl bir mecraya itecekleri baştan belli. Tarihi tekerrür ettirmeye gerek var mı?

Bizim -örneğin- Bolşevik tecrübenin şu ya bu aşamasını tekrarlamak yerine, onu topyekün aşmaya ihtiyacımız var. Dolayısıyla, sadece bugünkü kapitalizme değil, *dünkü sosyalizme de* alternatif olabilecek türden, yani gerçekten başka bir dünya tahayyül etmemiz, edebilmemiz gerek. Bunun için de, başka bir dil, başka bir söz ve başka bir siyaset tarzı geliştirmek için kafa yormak zorundayız. Örneğin 'ajitasyon' yerine başka seslenme biçimleri ve yolları bulmak durumundayız.

Ajitasyonun hedefi 'kitleler'dir. Oysa bizim kitlelere değil, *'kamu'ya seslenen* bir siyasete ihtiyacımız var. Hatta -daha önce de tekrar tekrar altını çizmiş olduğumuz gibi- *'kamu' denen şeye vücut kazandırmak* gibi hayati bir görevle karşı karşıyayız. Thatcher'ın ünlü, "Toplum diye bir şey yoktur; sadece bireyler ve onların aileleri vardır" mealindeki sözü, hâlâ neo-liberal/yeni-muhafazakâr hegemonyanın melez doğasının en özlü ve en açık ifadesidir. Ve biz hâlâ bu sözün ağırlığı altında yaşıyoruz. Solun şu anki en acil görevi -bana öyle geliyor ki- bu sözü teoride ve pratikte çürütmekten ibarettir.

Bazı düşünürler neo-liberalizmin 'kitle'ye karşı 'bireyciliğin' örgütlenmesi olduğunu söylemişlerdi. Doğrudur. Neoliberalizm -her ne kadar terimler arası bir çelişki içeriyormuş gibi görünse de- son tahlilde örgütlenmiş bireyciliktir ve başarısını büyük ölçüde 'kitle' sözcüğünün olumsuz çağrışımlarını (ki bu çağrışımlarda -kabul edelim ki- solcuların da önemli payları vardır) sürekli aktive edebilme yetisine borçludur. Dolayısıyla, solun buna karşı yapabileceği en doğru hamle, sanırım, 'kamu' sözcüğünün olumlu çağrışımlarını aktive etmek olacaktır.

'İnsan'ın hem 'birey'e indirgenemeyecek ve aile çevresiyle sınırlandırılamayacak denli kalabalık bir varlık olduğunu, hem de kalabalık ya da kitle içinde eritilemeyecek bir öze sahip olduğunu aynı anda kabul eden ve savunan bir sol... kriz sebebiyle yalpalayan kapitalizmi yıkamasa da, peçesini indirip onun gerçek yüzünü görünür kılabilir.

Her şeye rağmen umutlusun yani...

Elbette, umutlu olmaktan başka şansımız var mı? İstersen bunun nasıl bir umut olduğunu göstermek için, şu an içinde yaşamakta olduğumuz karanlığa bir nebze de olsa ışık tutabilecek olduğunu düşündüğüm bir mecaza işaret ederek bitirelim.

Şu an içinde yaşamakta olduğumuz sistem; yani, 'saf' -ya da bazı araştırmacıların tercih ettiği sıfatla 'çıplak'- kapitalizm, Fitzgerald'ın -bugünlerde vizyona giren bir filme de konu olmuş- *Benjamin Button'ın Tuhaf Hikâyesi* adlı öyküsünü akla getirir bir şekilde, giderek 'gençleşen' bir sistemi andırıyor. Benzerlik iki noktada oldukça bariz. Birincisi, günümüz kapitalizmi 'gençlik' takıntılı, *'anti-aging'*, 'yaşlanma-

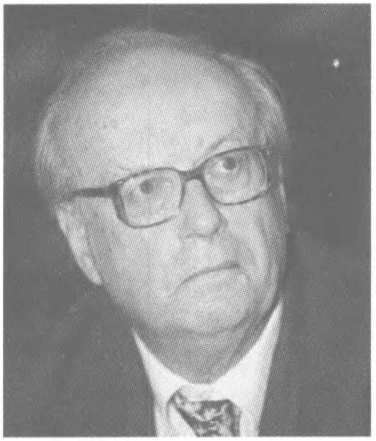
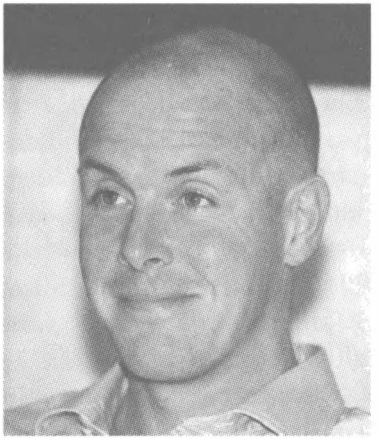

Gençleşen kapitalizm: İngiliz finans kapitalinin eski ve yeni yüzleri: Solda Baron Ashburton, sağda Nick Leeson.

karşıtı' bir kültür inşasına dayanıyor ve buradan besleniyor. Büyük ölçüde *gençleri,* daha doğrusu *gençliği* muhatap alan bir kapitalizm bu. İkincisi, elbette çok daha önemlisi, kapitalizmin evrim süreci, onun bu süreç içinde geçirdiği dönüşümler de -Button'ın 'tuhaf hikâyesi'ni andırır biçimde- 'tersine' bir seyir izler gibi.

Örneğin, James Fulcher'ın *Capitalism: A Very Short Introduction* (Kapitalizm: Çok Kısa Bir Giriş) adlı kitabında yapmış olduğu muvakkat dönemlendirmeyi benimseyip, bu sistemin 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın başlarındaki evresini 'kontrolsüz'; 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp 1970'lerde zirvesine ulaşan evresini 'kontrollü'; nihayet, 1980'ler ve sonrasında devreye giren evresini de 'yine kontrolsüz' kapitalizm olarak adlandırırsak, bu son evrenin ilk evreyi andıran veçheleri bir hayli dikkat çeker. Bir kere -derhal fark edileceği üzere-, sonuncusu ilkinin sıfatını tekrarlamaktadır. Fulc-

her'in bu evreler için uygun bulduğu sıfatlar başkadır aslında. O sırasıyla 'anarşik', 'yönetsel' *(managed)* ve 'yeniden-piyasalaştırılmış' *(re-marketing)* kapitalizmlerden söz ediyor. Ancak kastı -sanırım- 'dizginsiz', 'dizginli' ve 'yeniden dizginsiz bırakılmış' kapitalizm evrelerine işaret etmek. Her neyse, nihayetinde kapitalizm, ömrünü tersine doğru kat edermiş gibi görünüyor. Yani, yaşlandıkça 'gençleşiyor', ya da daha doğru bir ifadeyle, kapitalizm kendini doğum anını *yineleyerek* yeniliyor.

Yineleme aşikar. Bir kere, her iki evrede de piyasa vurgusu ve dolayısıyla *deregülasyon* ısrarı ön planda. Dolayısıyla, bugün kapitalizmin eski, hatta ilk doğum anındaki hallerine giderek daha benzer hale geldiğini savunanlar bir hayli fazla. Hatta bugünkü 'finansal kriz'i, o eski evrenin sonlarına delalet eden 1929 Krizi'ne benzetme yönündeki yaygın eğilimi de bu algıya bağlamak mümkün sanırım.

İkincisi, her iki evrede de kapitalizm kendini bir 'özgürlük' seçeneği olarak sunuyor. İlkinde merkezi monarşilere karşı, ikincisinde de 'totalitarizm'e karşı. Elbette 'özgürlük' seçeneğini ilkinde 'sunduğu'ndan, ikincisinde 'pazarladığı'ndan söz etmek gerek. 'Sunmak' ve 'pazarlamak'... hiç şüphe yok ki, kapitalizm açısından bu sözcükler arasında hiçbir fark yoktur. Hatta kapitalizmin şimdi 'daha bir kapitalizm' olduğu yönündeki -bence son derece haklı- saptamaların ardındaki hakikati de sanırım burada, kapitalizmin bu sözcükler arasındaki fark karşısında sergilemiş olduğu kayıtsızlıkta aramak gerek.

Burası son derece önemli bir nokta. Az sonra bu konuya değineceğim. Ancak şimdi fazla uzaklaşmadan şu 'tuhaf hikâye'ye geri dönmeliyiz. Şu 'benzerlik' hikâyesine... Hiç şüphe

1912'de tekstil imalatında çalışan çocuklar.

yok ki, benzetme ancak benzetme olduğu unutulmazsa faydalı bir şeydir. Bu, yukarıda zikretmiş olduğumuz benzerlik için de aynen geçerli elbette. Zira 'tarih' denen şu sürecin asla kendine yüz çevirmediğini, asla 'tersine' gitmediğini kendi adımız gibi biliyoruz. Yani, kapitalizmin sözünü etmiş olduğumuz evreleri arasındaki bu bariz benzerlikler, tarihin bir an durakla yıp, hatta -daha da ileri gidip- 'geri adım atıp' oradan yeniden yürümeye başladığı anlamına da gelmez.

Kapitalizmin ilk evresinde -Fulcher'ın da altını çizmiş olduğu gibi- yoğun ve yıkıcı rekabete dayalı küçük-ölçekli bir imalat yapısı ile zayıf bir emek örgütlenmesi, güçlü bir devlet örgütlenmesi ve zayıf refah düzenlemeleri, iktisadi deregülasyon, hepsi iç içe geçen, böylece birbirlerini destekleyip besleyen veçhelerdi. İkinci evre, neredeyse bunun tam tersi bir

2002'de düşük ücretle Nike için çalışan Vietnamlı işçiler.

manzara arz eder. İlkin, iktisadi faaliyetler giderek artan biçimde büyük şirketlerin kontrolü altına girmiştir. İkincisi, devlet ile sınıf örgütleri arasında korporatist ilişkiler esastır ve regülasyon sayesinde giderek genişleyen bir refah devleti ve dolayısıyla giderek büyüyen bir kamu mülkiyeti olgusu söz konusudur. Kısacası, bu 'kontrollü', 'dizginlenmiş', 'yönetsel' kapitalizm evresinde ortak dert, -Fulcher'ın ifadesiyle- piyasa güçlerinin ve piyasa ilişkilerinin insanların 'yaşam dünyaları'na yönelik fütursuz hücumlarının frenlenmesi, mümkün olduğunca durdurulmasıydı.

İşte, üçüncü evre öncelikle tam da bu 'dert ortaklığı'nı iptal etti. Elbette tek taraflı olarak... Bu evre, ilkinden 'piyasa güçlerinin serbest bırakılma' eğilimini devraldı; ikincisinden de -bu güçlerin temsilcisi, daha doğrusu aktörleri olarak- 'şir-

ketlerin giderek büyüme' eğilimini... Dolayısıyla, hem sermayeyi 'yersiz-yurtsuz' bir 'serseri' haline getirdi, hem de emeği yerinden yurdundan edip 'evsiz'leştirdi. Kısacası, Nasrettin Hoca'nın o hoş tabiriyle, "İtleri salıp taşları bağladı".

Şimdi başta işaret etmiş olduğumuz benzerliğe geri dönüp Button'ın o 'tuhaf hikâye'sini yeniden hatırlamakta fayda var. Bana öyle geliyor ki, kapitalizmin ilk evresi ile bu son evresi arasındaki fark; dolayısıyla, bu evrelerin ideolojik savunucuları olarak, sırasıyla klasik liberalizm ile neo-liberalizm arasındaki fark, tıpkı o 'tuhaf hikâye'deki gibi, yaşlı 'bebek' ile 'genç' dede arasındaki farka benziyor. Sanki tersine kat edilmiş bir ömür bu. Peki ama, neyin tersine? Hangi ömrün, kimin ömrünün tersine? Bu soruların tek makul cevabı sanırım şu: insanlığın!

Bu yaşlı sistem 'gençleştikçe', 'insanlık' denen mahlukât giderek yaşlanıyor. İnsanlığın *mecalsizliği* ile kapitalizmin *ataklığının* şu anki talihsiz çakışmasını anlamak ve anlatmak için bundan daha iyi bir mecaz bulabileceğimizi sanmıyorum. Bu bana öyle geliyor ki, klasik liberalizmin, kapitalizmin ilk evresinde 'insanlık değerleri'yle kurmaya çalıştığı sıkı, 'ironik' irtibat ile neo-liberalizmin savunucularının bugün aynı değerlere yönelik sırnaşık, 'sinik' referansı arasındaki farkı görmek, göstermek için de uygun bir mecaz. 'Özgürlük' denen değeri bir *ideal olarak sunmak* ile bir *seçenek olarak pazarlamak* arasındaki farkı görmek ve göstermek için, yani.

Nihayet şu da söylenmeli elbette: 'Gençlik' her ne kadar 'ölümsüzlük'le eşanlamlı bir şey olarak görülse de, 'yaşlılık' bu görüşün içerdiği ölümcül yanılgıyı görmek, görebilmekle ilgili bir şey. 'Yaşlanma' bir 'körelme', 'körleşme' anı olduğu kadar, bir 'aydınlanma' anıdır da; karanlığı görünür kılan bir

aydınlanma... Dolayısıyla şu da eklenmeli: Giderek 'gençleşiyor' olması, kapitalizmin -bir sistem olarak- *ölümsüz olduğu anlamına gelmez*. Bir ömrü tersine kat etmek, 'yazgı'yı asla değiştirmez çünkü.

Peki ama, kapitalizmin ölümsüz olmadığını bilmek, içimizi ferahlatmaya yeter mi? İnsanlığın da giderek yaşlanmakta olduğundan söz etmiştik üstelik. Giderek mecalsizleşmesinden... Olsun! Ne olursa olsun, *insanlığın ömrü her halükârda kapitalizmden uzundur*. En azından ben böyle olduğunu umuyorum; ummak istiyorum.

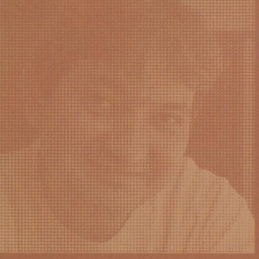

KRİZDEN ÖNCE, KRİZDEN SONRA:

YAŞLANAN İNSANLIK, GENÇLEŞEN KAPİTALİZM

ŞÜKRÜ ARGIN

Şükrü Argın'la yapılan bu söyleşi kitabı, tam da kapitalizmin küresel çapta krize girdiği karanlık bir dönemin ortasında, dünyanın yaşamakta olduğu köklü dönüşümler ile, bu dönüşümlerin muhalif bir duruş olarak Sol'un önüne çıkardığı güçlüklere ve açabileceği imkânlara odaklanıyor.

Argın'ın günümüze dair en çarpıcı gözlemlerinden birisi, kapitalizmin dünyanın her yanına nüfuz edip 'pan-kapitalizm' evresine ulaştığı bir tarihsel kesitte, siyasetin buharlaşması ve 'temsil krizi'nin hemen her kesimin ayaklarını yerden kesmesi... Bu sürecin en vahim çehresi, her türlü 'kamusal görev yükü'nden -bir safra gibi- üstünden atarak kurtulan devletin, şiddetin özelleştirildiği bir süreçte adım adım 'saf devlet'e doğru evrilmesi... Buna paralel olarak, 'kamusal iyi' kavramının birleştirici, toparlayıcı gücünden mahrum kalmış insanlığın, faşizmi bile mumla aratacak denli karanlık bir geleceğe doğru sürüklenmesi...

Giderek yaşlanıp mecalsizleşen insanlık ile, giderek gençleşip saldırganlaşan kapitalizm bugün, işte böyle bir kavşakta karşı karşıya...

agora kitaplığı • 236

ISBN 978-605-103-031-9

güncel siyasi meseleler • 5

www.agorakitapligi.com